

tiszatáj

73. ÉVFOLYAM

”

5

2019. május

”

Tartalom

LXXIII. évfolyam, 5. szám / 2019. május

BÖDECS LÁSZLÓ	A szabadság vége, régmúlt, péntek; Teregetés, szombat; III.	3
SAYFO OMAR	Jó öreg muszlimjaink	7
CSEHY ZOLTÁN	Színek könyve (poszthumán jarmaniáda, 1–7)	18
ACZÉL GÉZA	(szino)líra (torzósztár)	22
„Nem spórolhatjuk meg a szabadulási kísérleteket” (Krusovszky Dénessel <i>Akik már nem leszünk sosem</i> című regényéről Bencsik Orsolya beszélget)	.....	24
PEER KRISZTIÁN	Életkor és társai	31
DEBRECZENY GYÖRGY	mintha nem történt volna semmi (négy sorosok Szentkuthy Miklós nyomán); Nem és nem; nem hazudnak	34
FARKAS ARNOLD LEVENTE	A pofon előtt	37
CSORDÁS KATA	Örök apály; Cím nélkül; Mellékszereplők	39
JÁSZBERÉNYI SÁNDOR	Egy kis szívesség	41
ADONIS (ALI AHMAD SZAID)	Az idő (<i>Tüske László</i> fordítása)	48
MUHAMMAD FATEEH ZIDANY	Jázminfüzér (<i>Boda Magdolna</i> fordítása)	54
RIMA RAIH	Drága barátom, Sámson (<i>Boda Magdolna</i> fordítása)	56
MAHMOUD ALHSAN	Ahol egy város felragyog (<i>Boda Magdolna</i> fordítása)	58
MUHAMMAD SALEM SALIMAH	Ami soha nem borult virágba (<i>Boda Magdolna</i> fordítása)	60
NACSINÁK GERGELY ANDRÁS	Afraszijab palotái (avagy ibn Khaldún dialektikája) ...	62
MÉRCZ ANDRÁS	Szír kereszténység és a Biblia	72
MESTYÁN ÁDÁM	Szíria trónja	84

mérlegen

LOSONCZ-KELEMEN EMESE	Emlékek között botorkálva (Krusovszky Dénes: Akik már nem leszünk sosem)	101
SERES LILI HANNA	Belül lüktet a dzsinn (Krusovszky Dénes: Akik már nem leszünk sosem)	104
TAKÁTS MÁRK DÁVID	Nyilvános agónia (Gondolatok Peer Krisztián 42 című verseskötetéről)	109
V. GILBERT EDIT	Szövegterápia, interperszonalitás és irodalmi erő (Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”. Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig)	112
DEMUS ZSÓFIA	Nézőpontok tere (Zoltán Gábor: Szomszéd)	115
VISY BEATRIX	Az esélytelenek nyugalmával? (Bödecs László: Az árvíz helye)	119

Diákmelléklet

FOGARASI GYÖRGY	A ballada a brit hagyományban: a romantikától napjainkig	124
-----------------	--	-----

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Szülővárosom	136
-----------	--------------------	-----

Illusztrációk

BAHGET ISKANDER szíriai származású fotóművész képei Szíriáról a címlapon, a 6., 21., 23., 33., 36., 38., 55., 57., 61., 100., 108., 118., 123. oldalon és a belső borítón.

A 2019. májusi diákmellékletünk elérhető a mellékelt QR-kóddal, korábbi diákmelléleteink a következő címen olvashatók:

tiszatajonline.hu/?p=121867

BÖDECS LÁSZLÓ

A szabadság vége, régmúlt, péntek

Ránk sötétedik, holott nyár van,
így ez már az éjszaka, mégis kezdete dolgoknak.
Nagyváros a terünk, fényár, félhomály,
nem meglepő, nem látszanak a csillagok.

Illatfelhőnk, ez a gőzös borkorona, ragyog,
a combod, a karom, az akarat,
farkasok vagy inkább oroszlánok ébrednek így,
megint milyen meleg van, éhesek vagyunk.

Le kéne dugnom valamit a torkán,
felnyúlni testnyílásokon,
tág erek és pupillák feszülnek egymásnak,
és egyre közelebb a búcsúzások.

Közel húzom, simul, mind ilyenek, mint mi,
és mennyiszer láttam másokon kívülről,
nem mernek szembenézni vele – a nyár,
leginkább: hónapos pillangók haláltánca,

szóval csak csókot adok a homlokára,
és nézünk, ne adjunk az ostobákra,
összedugjuk buta kis fejünk,
verset olvasunk, hintázni megyünk.

Légy türelmes, ha az vagy,
kiásom majd a sírod, felforgatom a csontjaid,
én is belehalok, ha nem bírod ki holnapig,
hogy ne maradjunk szabadnak.

Teregetés, szombat

Szombat este van, nyolc óra múlt, már sötétedik lassan.
Mozduljak, ne mozduljak, menjek még valahová?
A múltó órák alattomosan kúsznak a lakásban,
akár a plafonon változó árnyék.

Termékeny nap volt ez is, vásároltam, több koldus leszólyított,
több szép lány is szívott cigarettát mellettem, a közelemben, padokon.
Nincs baj ezzel, csak rájuk kell nézmem,
és szinte már érzem a hajuk illatát.

Jó, hogy mindenkié más, de azért inkább mégis ugyanolyan.
Csak ne jusson eszembe, hazaértem. Kiteregetem a ruhákat,
az edzéstől és a szűrő napfénytől lomhán nyílik már a szemem,
a hátam, a nyakam csupa görcs, nehezen mozog az állkapcsom,
mintha lassan már maga a biológia bírna hallgatásra.

Csak ne jusson eszembe, hogy van,
hogy szeretem hallani a hangját,
érdeklődni, hogyan tölti valahol, valakivel a napokat.

Mire gondol, gondolt-e rám,
éppen olyan lényegtelen lehetek most,
mint egy nyári, Balaton-parti gondolat.

Már azt hiszem néha, nem is létezel.
Mint messzi, díszkövezett térre, úgy gondolok rád.
Ahogy megyek rajta, távolról nézem az embereket,
középen a szökőkutat.

Felidézem hegyek közt morajló folyók, patakok zúgását,
távolodom, és egyre csendesebbek, amerre jöttem,
arra megyek, és ez már rövidnek tűnik fel,
mint általában a visszautak.

Az utcákon még éppen viszonylagos nyugalom van,
eszembe jutnak a barátaim,
remélem, hogy ők most jól érzik magukat,
elmosolyodom, ha az arcukra gondolok,

el kéne mennem valahová, mesélni valakinek,
csak nem tudom, mit mesélnék.

Csak eszembe ne jusson,
odakint kezdődik nemsokára az éjszaka,
csordultig töltik a körút menti kocsmákat,
hangosak és unalmasak lesznek, olyanok, mint mindig,
valahová mennem kéne, hogy nyugtom legyen,
feloldódni, feloldani, hogy mindez velünk történik,
kinézni az ablakon, vagy beszédni a zoknikat.

III.

Dinasztiám, ha lesz, én az első generáció vagyok.
Szüleim kezdettől fogva a legjobb iskolákban taníttattak,
nem tudhatták, nem mondták, mi lesz belőlem,
képességeimben bíztak, és akarhattak ők is
talán hátrahagyni valamit a jövőben.

A hadművészeti stúdiumok során hamar megtanították
a legjobb taktikákat, a hadszíntéri statisztikát,
mégsem lehetett felkészíteni, és az első alkalommal
még meglepődtem a fehér csonton, a roncsolt húson,
az emberhalmokon, nem mondták el, és senki nem tudhatja biztosan,
hogy a társak közül a közeliak is éppúgy halandók,

hogy a közkatonák és a lovak hogyan véreznek,
milyen a végtelenbe tartó, üveges tekintet,
és minden bizonytalansággal a feltört koponyákban
az utolsó ép gondolat, éppen egy hasonló család képe.

Hűvös az éjjel, de a magas máglyák felől a tábor végéből
hő áramlik, és hozza magával az ismerős, pokoli szagot.
Valamivel messzebb egy másik táborban hasonló máglyák égnek,
két összezuhánós csillagrendszer szomorú ikercsillagai.

Nincs időnk, sem helyünk mindenkit temetni,
összehordták a holtakat, a még használható fegyverek,
vérték, már elhelyezve a raktárban,

kulcsfontosságú minden, ami menthető,
egyre közelebb az idegen főváros.

Bemegyek a sátorba, homály fedi a terepasztalt,
a végső rend szerint hagyott makettet, bábukat.
A parancsnokaim hívattam, meghallgatom a jelentéseket,
sürgönyt küldök, győzelemről számolhatunk be.

A távolban, otthon aggódhatnak a hozzátartozók,
nem tudja senki, amíg nem látta,
minden család sorsa ugyanaz,
mégsem hiába születnek a gyerekeik.

SAYFO OMAR

Jó öreg muszlimjaink

Kövesdi plébános homlokát ráncolva fülelt. A dolgozóasztalán álló digitális órára pillantott, majd fejét bosszúsán csóválva lesett ki a paplak ablakán. A csengőnek már rég berregnie kellett volna.

– Fene essen a Karcsiba! – dünnyögte magában, és tehetetlenségében az asztalán heverő számlákat kezdte rendezgetni.

Kanalas Karcsinak már egy jó órája meg kellett volna érkeznie. Soha nem volt az a dolgos fajta, Kövesdi plébánosnak eszébe se jutott volna munkára fogadni, de mióta Karcsi nagybátyja, Elemér három fiával Németbe ment építkezésre, Karcsin kívül senki sem maradt a faluban, akire Kövesdi plébános rábízhatta volna a melléképület alapjának zsaluzását. A tévé maholnapra esőt mondott, ő pedig hiába fóliázza be a zsákokat, a cement egy része így is, úgy is összeköt. Akkor pedig nem elég, hogy dobhatja ki a felét, de még azon is spekulálhat, hogy honnan szerezzen pénzt új cementre.

Kövesdi plébános megtapogatta rossz derekát, és nagyot sóhajtott. Ha az orvos nem tanácsolta volna el, Isten bizony ő maga csinálná meg a zsalut, és még a betont is bekeverné. Így azonban kénytelen volt ráhagyni mindent arra a semmirekellő Karcsira, aki lassan már harmadik hete halogatta a munkát. Hol a háta fáj, hol a lába, egyszer a szomszéd faluba ígérkezett el kubikolni, máskor meg középső fiát kellett bevinnie a városba, vagy épp elkóborolt bolhás kutyáját kereste. Kövesdi plébánost persze nem ejtették a fejére, Karcsinak pedig még ahhoz sem volt elég esze, hogy posztjainak láthatóságát „csak az ismerősök”-re korlátozza, így a világ – és Kövesdi plébános – folyamatosan nyomon követhette, ahogy Karcsi a bicepszét fényképezi az előszobatükörben, gyerekeivel bolondozik, macskáját vakargatja, vagy épp a Tulipánban iszik a haverokkal.

Az előző napra aztán Kövesdi plébános megelégtelte a dolgot. Amint telefonján meglátta, hogy Karcsi bejelentkezik a Tulipánban, sajgó derékka beballagott a kocsmába, nyakon csípte és jól leteremtette Karcsit, aki akkor mindenki előtt esküdött meg, hogy másnap reggel nyolcra ott lesz a paplaknál.

Az óra már 9.41-et mutatott. Kövesdi plébános bedugta lábát letaposott sarkú bőrcipőjébe, óvatosan, hogy dereka nyilallni ne kezdjen, hátára terítette felöltőjét, majd kicsoszogott a kertkapun. A cigánysor szerencsére csak kétutcányira volt, miután pedig a szemfüles polgármester rátalált egy jó pályázatra, a murvával felszórt kátyús járda mellett ruganyos futópálya vezetett, ami igencsak áldásos volt Kövesdi plébános derekára nézve.

Karcsi vályogházát nem kerítette körbe kerítés. A sáros udvaron egy rozsdás fürdőkád és egy kiszuperált traktorgumi között öt éves fiúcska játszott két kölyök-macskával.

- Hol van az apád, Jankó?
- Benn a házban, Tisztelendő úr.
- Szóljál neki, hogy keresem.

A gyerek nyakbőrüknél fogva egyenként beemelte a macskákat a kádba, majd a ház felé lódult.

- Abu Jankó! Abu Jankó! - kiáltott be a szűnyoghálós ajtón.

Mivel válasz nem jött, teli tüdőből folytatta:

- Abu Jankó! Abu Jankó, itt van a Tisztelendő úr!

A válasz ezúttal is elmaradt. Jankó a plébánosra pillantott, teliszívta tüdejét, és újra óbégatni kezdett. A második Abunál azonban kivágódott a szűnyogháló, apja hatalmas tenyere pedig nagyot csattant a fültövén.

- Mit óbégatol imaidőben, kutyafatty! - förmedt rá fiára Karcsi, majd ahogy a plébánost meglátta, arca megenyhült, szája pedig széles mosolyra húzódtott:

- Szalámalejkum, Tisztelendőúram!

A plébános szája tátva maradt. Karcsi a szokásos piros melegítője helyett hosz-zú, fehér hálóiinget viselt, fején pedig ugyancsak fehér, zsidós tökfedő díszelgett.

- Hát mi ütött beléd, Karcsi? - kérdezte Kövesdi plébános, ahogy magához tért az első döbbenetéből.

- Abu Jankó - felelte amaz, jobb mutatóujját az égnek emelve.

- Ne bolondozzál Karcsi!

- Abu Jankó - kötötte az ebet a karóhoz.

- Hát akkor Abu Jankó, a fene essen beléd. Mi ez az új módi, és mi lesz a zsalu-zással?

- Miféle új módi, Tisztelendőúram? - nézett vissza Karcsi ártatlan arcot vágva, füle mellett engedve el a kérdés második részét.

- Ez a hacuka, meg az abuzás te istenverte!

- Hát hogy máshogy mondanánk iszlámul, Tisztelendő úr? - tárta szét Karcsi a két karját. - Abu Jankó a becsületes nevem, hisz Jankó apja vagyok.

Kövesdi plébánosnak valami derengeni kezdett. A híradóban is valami Abu fenyegette a hitetleneket kezében karddal Afganisztánban vagy tán Svédországban, és pont ugyanilyen fehér hacuka volt azokon az arabokon is, akik a franciák szégyenére az Eiffel torony mellett hajbókolnak Allahhoz.

- Hát mióta vagy te mohamedán? - kérdezte végül.

- Mióta, mióta. Hát, mink mindigis muzlimok vótunk - mondta Abu Jankó, kezével méltóságteljesen végigsimítva sercegő borostáját.

- Ne bolondozzál Karcsi...

- Abu Jankó!

– ...Abu Jankó – nyelt egyet Kövesdi plébános. – Hát nem én eskettek össze a Sárival, és kereszteltem meg mind az öt gyermeked?

– A próféta szakállára kérdem, a Tisztelendő úr tán megkerült-e?

– Hát nem te vetted legbuzgóbban a keresztet még a minap a templomban, és csókolgattad a feszületet a búcsún?

– Jaj, hát én igen nagyon szeretem Jézus prófétát – emlékezett vissza Karcsi, szemét félig lehunyva, arcán őszinte áhítattal.

Kövesdi plébános megint nagyot nyelt, megvakarta fejét, majd úgy döntött, hogy a polemizálás várhat, a zsaluzás viszont nem.

– Bánomisé, ha pogánnyá lettél, de vár a munka! – mondta.

– Nem lesz az jó. Mára péntek van. Alláh meg azt mondta, hogy dzsumákor nem szabad dógozni.

Kövesdi plébános tehetetlenül megcsóválta a fejét, majd nagyot sóhajtott, hátat fordított, és megindult hazafelé.

– Sosem volt egy okos fiú a Karcsi, de úgy látszik, mostanra minden esze elment – dohogott magában. – A cement meg közben megköt.

Kövesdi plébánosnak elvei ellen volt mindenféle furfang, de ezúttal úgy látta, nincs mit tenni, meg kell kérnie a polgármestert, hogy küldjön át valakit a közmunkából zsaluzni, aztán meg majd valamit kifundálnak az elszámolásra. Ezért az utca végéhez érve ahelyett, hogy a paplak felé vette volna az irányt, balra fordult, és megindult a hivatal irányába. Ekkor azonban az egyik kertkapuból váratlanul elépattant Kovácsné.

– Hallotta, Tisztelendő úr? – csapta össze tenyerét a megtermett asszonyosság. – Migránsná lettek a cigányok! Most mondta be a tévé!

Kövesdi plébánosban bennakadt a szó. De nem is lett volna esélye bármit felelni, mert Kovácsné egyazon levegővel folytatta:

– Mikor reggel megyek a trafikba, látom, hogy a Julcsa úgy be van bugyolálva, hogy épp csak az arca látszik ki. Mondom magamban, biztos lopni készül, aztán ott-hon bekapcsolom a tévét, és mondják, hogy az egész országban ez van! A cigányok mindenhol Allahnak hajbókolnak, a nők meg bebugyolálják magukat! Istenem, mi lesz velünk? – csapta össze kezeit, szemeit pedig könnyek futották el.

Kövesdi plébános ugyan nem túl meggyőző hangon, de biztosította az asszony-ságot, hogy minden rendben lesz, majd amennyire dereka engedte, megszorította lépteit a hivatal felé.

Már az akadálymentesített lépcsőn kapaszkodott fel, amikor az ajtó kivágódott, és kiviharzott rajta Huszár András polgármester.

– Adjon Isten, Bandikám! Mi folyik itt a cigányokkal?

– Majd beszélünk, Tisztelendő úr! Épp a válságtanácsra rohanok! – rázta meg az sebtében a pap kezét, majd titkárnőjével a nyomában a hivatal előtt parkoló autója felé rohant.

– De ne féljen egy percig se. Minden rendben lesz! – kiáltotta vissza, miközben feltépte a fekete Dacia terepjáró ajtaját. Kövesdi plébános már nyitotta volna a száját válaszra, de a polgármester csikorgó kerékkel gázt adott.

– El lesz intézve! – kiabálta ki búcsúzóul az ablakon.

Eszti a Tulipán pultja mögött állt, és gondterhelt arccal kapcsolgatta a csatornákat, Sanyi, az intézmény örök törzsvendége és Eszti legkitartóbb udvarlója kezében korsóval, üveges szemekkel meredt a képernyőre az egyik asztal mellől.

– Hallották a hírt? – nyitotta rájuk az ajtót Kövesdi plébános.

– Iszlámmá lettek – bólogatott Eszti elkámpicsorodva.

– Szörnyűség – summázta a plébános.

– Ne is mondja, Tisztelendő úr! – csóválta a fejét Eszti. – Ezek nem isznak. Mi lesz így a kocsmával?

– Dehogynem isznak azok! – szólt közbe Sanyi. – Nem láttad a híradóba, Eszti? Isznak azok, oszt fogdossák a nőket!

– Ha így van, akkor jól van – vonta meg vállát Eszti, és feljebb tekerte a hangerőt.

A plébános kért egy presszót cukor nélkül, majd a többiekkel együtt ő is a tévére meredt.

– A nyolcadik kerületből, a Mátyás térről jelentkezem – köszönt be a köztvé riporter. – Senki sem tudja, hogy mi történt. A helyi romák nem is értették a kérdésünket, mikor a tömeges áttérésről faggattuk őket. Azt állítják, hogy ők mindig is muszlimok voltak. Pedig egy nappal ezelőtt az utcakép még korántsem volt ilyen kaotikus.

A kamera lassan végigpásztázta a teret. A kapualjba vonszolt kiszuperált kanapén természetes roma férfiak pöfékelték vízpipájukat, a járdán pedig aranytallérokkal felcicomázott virágos leples asszonyságok tologatták babakocsijukat, egy konfekciózakós öregúr pedig hóna alatt fura zeneszerszámmal, fején piros törökös fezzel szállt be hasonló színű kockaladájába.

– Egyelőre, mint a kedves nézők is látják, rendezavarás nem történt, de a rendőrség már megerősítette jelenlétét a főváros muszlim környékein.

– Nagyon vigyázzatok magatokra, István – búcsúzott el a műsorvezető, egy vastag keretes szemüveget viselő szőke nő, majd stúdióvendégéhez fordult:

– Kérdezem Borsodi György biztonságpolitikai szakértőt, mi állhat a jelenség mögött?

– Bocsánatot kérek, ilyen egyszerűen nincsen – rázta meg fejét a kopaszodó férfi, olyan szaporán, hogy tokája alig győzte utolérni az állát. – Most érkeztem Ferenc József Földről, ahol a volt szocialista blokkból egyedüli szakértőként vehettem részt Amaruq Nanurjuk törzsfő beiktatásán. Keziticsokolom. Egy: a romák szeretik a disznóhúst, a muszlimok nem. Kettő: Sárközi cigány a törököktől védte Eger várát, nem a törököket Eger várától. Titkos információkat sajnos nem oszthatok meg, de annyit

talán elárulhatok: a dolog mögött sokan a nagy háttérhatalmi spekuláns, Sortos György agyhullámokat befolyásoló fegyverét sejtik. Pont.

– Agyhullámok a bűdös francokat! – hördült fel Sanyi. – Zabálnak a dögműtről, aztán meg csodálkoznak, hogy meghülyülnek! – látva, hogy Eszti és a plébános rá se hederítenek, kelletlenül horkantott egyet, és szájához emelte a korsóját. Ekkor vére szeme lassan kikerekedett, félig üres korsója pedig visszakoppant a padra.

– Úristen. Mi lesz, ha minket is megharapnak...

– Miként értékeli, hogy Csongrádban ma reggel a TEK-nek kellett megakadályoznia két népes muszlim család összecsapását? Szerepet játszhat a konfliktusban a vallás? – faggatta tovább a műsorvezető a szakértőt.

– Keziticsókolom. Közismert dolog, hogy a muszlimok egymással is harcban állnak. Számos jel mutat arra, hogy az ősi síita–szunnita ellentét, amelyet korábban Pakisztánban magam is sokat tanulmányoztam, már a magyar utcákon is megjelent. A síiták, akik még beszélnek a régi iszlám nyelvet, lenézik a szunnitákat, akik szerintük túlzottan elmagyarosodtak és elvesztették gyökereiket. A feszültség nagy, sokszor a legkisebb szikra is elég, hogy kitörjön a balhé. Ha kérdeznék, válaszolok. Egyébként...

– ...közben most kaptuk a hírt, hogy a miniszterelnök rendkívüli kormányülést hívott össze – szakította félbe vendégét a bemondó. – Amint további információhoz jutunk, azonnal tájékoztatjuk nézőinket. Addig is kapcsoljuk Mátészalkát, ahonnan kollégánk jelentkezik Kalányos Eduárd Abdullah országos főimámmá koronázásáról. Szervusz, András, milyen a hangulat Mátészalkán?

– Szervusz, Juli, köszöntöm a nézőket – igazította meg fülesét a riporter. – A piláz bográcokban rotyog, a vendégek pedig egymás után érkeznek a koronázásra. Abban mindenki egyetért, hogy nagy nap ez a muszlimok számára. Itt áll mellettem Oláh Ibrahim Gáspár roma költő, aki mindjárt elmondja, hogy mi várható a mai napon. Oláh úr, mire készülnek?

– Biszmilláhi arrahmáni alrahím – kezdett bele lassú kimért hangon a ráncos arcú, kopaszodó öregúr. – Azért gyűltünk össze az ország minden tájáról, hogy bejűt fogadjunk Kalányos Abdullah ecsémnek, aki Mohamed próféta – béke legyen vele – egyenesági leszármazottjaként ezen a szép napon idzsmá által minden cigányok imámjává koronáztatik.

A háttérben parkoló, virágfüzérékkel felcícomázott fehér BMW terepjáró mellett két kigyúrt, kopasz férfi bólogatott marconán, egyikük pedig meglobogtatta felül kék, alul zöld zászlóját, melynek közepén vörös félhold díszelgett.

– Mi okozta a romák, hirtelen és tömeges áttérését? – kérdezte a riporter.

– A cigányok már eleve muszlimokként érkeztek Magyarországra – felelte Oláh Ibrahim Gáspár kimért hangon. – Miután a cigányok elmenekültek Indiából az őket rabszolgaként dolgoztató angolok elől, Arábiát is útjukba ejtették. Ott pedig összebárátkoztak Mohamed prófétával – béke legyen vele –, akinek első követői lettek.

A próféta – béke legyen vele – a cigányok iránti tiszteletből saját lányának is a népszerű cigány nevet, a Fatimát adta.

– Hogyhogy erről egészen máig nem hallottunk? – értetlenkedett a riporter.

– Hát mert eltitkolják. Félnék attól, hogy a cigányok rájönnek, van mire büszkének lenniük. Az iszlám történelemnek ugyanis sok hőse cigány volt. Itt van például a nagy imám és szultán, Ahmed al-Gázi, eredeti néven Ahmed Gazsi, vagy például...

– Ezt hallgassa meg, Tisztelendő úr! – kiáltott fel hirtelen Eszti, majd telefonjáról hangosan olvasni kezdte:

„Tizenhét késszúrással végzett a családos apával egy férfi Borsodban. A 22 éves L. Abdulrahmán szabadulását ünnepelte a barátaival, amikor összekülönbözött az arra sétáló férfival. A fültanúk szerint L. Abdulrahmán »Álláh Ákbár« kiáltással támadt vitapartnerére, aki a súlyos sérülések miatt azonnal életét vesztette.”

Kövesdi plébános megborzongott.

– Aszentségit! – dühöngött Sanyi, majd elgondolkodott. – Bár igaz, a tévében is mongyák, a börtön a hm... a börtön a dzsihadista radikalizáció melegágya!

Kövesdi plébános maga is az internetet pörgette, ahol bizony ijesztő hírek gyülekeztek.

Az egyik híroldal „A polgárháború szélén áll Magyarország?” címmel Földesi Lajos biztonságpolitikai szakértővel közölt gyorsinterjút, aki szerint a szolgálatoknak mostantól nyolcszázézer potenciális terroristát kellene figyelniük, ami tökéletes lehetetlenség. Sőt, a helyzet ennél is sokkal rosszabb, hiszen a politikai korrektség béklyója miatt nincsenek is valós adatok a magyarországi muszlimok pontos számáról, ami egyes becslések szerint akár másfél millióra is rúghat. Egy szó mint száz, az idegenek által felfegyverzett dzsihadisták hamarosan kirajzanak a no-go telepekről, és akkor Magyarország nemhogy magyar, de még ország sem lesz többé. Kövesdi plébános hátán a hideg futott végig. A következő hír, ami szembejött, viszont még az előzőknél is jobban felzaklatta: Némethi Alexander, a Hívők Egyházának karizmatikus vezetője felajánlotta, hogy az államtól kapott vadonatúj imacsarnokukban ingyen ördögűzést szervez, hogy a gonosz által megszállt romákat visszavezesse Jézus Krisztus szerető kebelére.

– Ezek mindig megelőznek – mérgeződött Kövesdi plébános. – Mire a Katolikus Egyház fogaskerekei nyikorogva forogni kezdenek, mire a Főtisztelendő Bíboros úr meghányja-veti a dolgokat, addigra ezek az amerikánusok már rég megsütötték a pecsenyéjüket – zsörtölődött magában, majd nagyot sóhajtott, és egy pillanatig már-már azt kívánta, hogy hajbókoljanak a cigányok inkább Mohamednek, mint-hogy ezeknek tapsoljanak meg rángatózzanak vasárnaponként.

Közben a tévében újabb szakértő következett.

– Az iszlámot legjobban a tudomány eszközeivel lehet megérteni – mondta a fiatal nő, és hosszú pilláit egyenesen a kamerába rebegtette. – Ha a Romani Krist és a Sería törvénykönyvet statisztikai módszerekkel vizsgáljuk, megtudjuk, hogy a szövegnek 89 százaléka szól a gádzsókról, vagyis a káfiroktól. A politikai cigányság

ideológiája, amit minden roma ember követ, pedig statisztikailag is alkalmatlan a káfirokkal való együttélésre.

– De számos roma ember van, aki igenis hasznos tagja a társadalomnak – ellenkezett a riporter. – Nekem is van egy szomszédom, aki becsülettel neveli a gyerekeit, és a legjobb vízvezeték-szerelő az egész kerületben.

– A politikai cigányság nem ugyanaz, mint a vallásos cigányság – tudálékoskodott a szakértő. – Ha egy cigány barátjának fogad, vagy csak magával egyenrangúnak tekint egy gádzsót, akkor azzal ellentmond a politikai cigányság esszenciájának, ami ugye statisztikailag nem lehetséges, ezáltal pedig már nem is tekinthető cigánynak.

A műsorvezető rosszállóan csóválta a fejét.

– Lehet, hogy a nyugat-európai migránsok ilyenek, de a magyar romákat jól ismerjük, és eszükben sem volt politikai okokból szembe fordulni a többségi társadalommal.

– A számok nem hazudnak – folytatta a szakértő, de a többit Kövesdi plébános már nem hallhatta, mert Eszti lehalkította a tévét, és felnyomta telefonja hangerejét.

– Na, a Toroczkói is posztolt.

A telefonból halkán ugyan, de egy határozott férfihang szólalt meg:

„Miközben az országban a káosz tombol, fővárosunkban pedig népünk történelmi ellenségéről, Jumurdzsákról neveznek el mecsetet, Vásotthalmon továbbra is a rend és fegyelem uralkodik. A településen lakó muszlimok rendben végzik a közmunkát, a városvezetés pedig fenntartja a burka és mecsetépítés tilalmát. A rendkívüli állapotokra tekintettel útjára indítjuk a »muszlimbűnözés« forróvonalat, ahol a muszlimok által zaklatott keresztények panaszait fogadjuk, emellett utasítást adtam mezőőreimnek arra, hogy állítsanak fel katonai sátrakat az igazi, keresztény menekültek befogadására. Végvári vitézekként védjük Magyarországot, Vásotthalom pedig fehér szigetként ragyog majd a sötétségben.”

Mire a kocsmában észbe kaptak, a nap elrepült, a péntek esti törzsközönség pedig lassan befelé kezdett szállingózni. Kövesdi plébános gyorsan felhajtott egy lélekerősítőt, és elindult hazafelé. Gondolatai messze jártak, ő pedig sajgó derekáról már-már megfeledkezve sétált a futópályán. Mi lesz, ha a szakértő jóslata bekövetkezik, és kitör a polgárháború? Ezután mindenkinek Allahot kell majd imádnia? A magyar asszonyok is csak burkában járhatnak majd, hogy a saríajárőrök ne kövezzék meg őket a nyílt utcán? Ezért küzdöttünk hát oly vitézen az oszmán ellen, hogy most mégis a pogány martaléka legyen az ország? Létezik, hogy a Kanalas Karcsi, akinek már az apját is ő keresztelte, egyszerre csak átvágja a torkát? Mi lesz itt, ha kitűzik a templomra félholdas lobogójukat, a magyar embereknek pedig már nem csak a segélyt, de a keresztények dzsihád-adóját is be kell fizetniük? Megannyi kérdés, válasz pedig egy se. Kövesdi plébános egy pillanatra megállt, és hogy magát kicsit megnyugtassa, mélyet szippantott az estébe. A levegőt lassan, ajkaival ó-t formálva fújta

ki, mint régen, mielőtt az érszűkülete, no meg a püspök úr unszolása miatt le nem szokott a dohányzásról. Ezt háromszor megismételte, amitől szíve végre lassabban kezdett verni. Egyelőre még korai aggódni. Iszlám ide vagy oda, a falu utcái ugyanolyan nyugodtak voltak, mint bármikor, és csak távolról, a cigánysor felől szállt a levegőbe az alkonyati imára hívó müezzin éneke.

Otthon a plébános lerúgta lábáról letaposott sarkú cipőjét, a hűtőből előhalászta a pörköltet, amit házvezetőnője hozott a minap, a lábasba egy kis vizet lötytyintett, majd a gázra rakta. Elégedetten nézte, ahogy a jó disznóhús megdermedt szaftja megolvad, majd lassan rotyogni kezd. – Na, ezt legalább nem veszik el tőlünk a pogányok – gondolta büszkén, nagy késével kenyeret szelt, majd a kántortól kapott demizsonból – vérnyomását megóvando – kétujjnyi vöröset töltött, a dunsztos-üvegből pedig kihálászott három nagy kovászos uborkát.

A kormány válságtanács-sajtótájékoztatóját már kényelmesre kiült fotelében nézte a tévé előtt. Az összes csatorna azt közvetítette. Mikor a szóvivő határozott, ruganyos léptekkel a pódium mögé érkezett, Kövesdi plébános megtörölte a száját, földre tette lábát, és minden idegszálával a képernyőre koncentrált. A fiatal, frissen borotvált szóvivő megköszöri a torkát, szétnézett a feszült csendben várakozó újságírókon és belekezdett:

– A kormány hosszasan tanácskozott, és megállapította, hogy minden aggodalom alaptalan – a termen halk moraj futott végig, ő pedig így folytatta: – Az országos rendőrfőkapitány megerősítette, hogy a mai napon minden a megszokott módon zajlott. A TEK és a titkosszolgálatok szintén megerősítették, hogy a terrorveszély a legkisebb mértékben sem növekedett, Magyarország pedig továbbra is Európa legbiztonságosabb országa.

Végignézett az egybegyűlteken, halkan köhintett, majd így folytatta:

– A magyar cigányság iszlám hite régóta köztudott tény, Magyarország Alaptörvénye pedig minden polgára számára garantálja a szabad vallásgyakorlást. A magyarországi muszlim közösség integrációja Európa számára is példaértékű. A nyugati országokkal ellentétben Magyarországon nincsenek sería által uralt no-go zónák, a muszlim lakosság nem kíván idegen muszlimokat betelepíteni, és ünnepélyesen kijelenthetem: felzárkóztató programunk eredményeképp minden cigány tökéletesen beszél magyarul. Hogy a jövőben is minden a legnagyobb rendben legyen, Barkas Musztafa Adrián muszlimügyi kormánybiztos ezután is folytatni fogja áldozatos munkáját, a kormány pedig hamarosan útjára indítja a Nemzeti Madrasza oktatási hálózatot, mely a kistelepüléseken élő muszlim gyermekek oktatását lesz hivatott elősegíteni.

A szóvivő kis szünetet tartott, majd az eddigieknél is szigorúbb hangon folytatta:

– A kormány migrációval kapcsolatos álláspontja természetesen a jövőben sem változik. A kerítés marad, és továbbra is a leghatározottabban elutasítjuk, hogy

Brüsszel gazdasági migránsokat és kiképzett terroristákat telepítsen be a magyar nép határozott akarata ellenére. Magyarország a jövőben is magyar ország marad! – monda a szóvivő, és kihúzta magát.

Kövesdi plébános egy pillanatra elgondolkodott. Elképzelhető volna, hogy mégis ő tudta rosszul? A cigányok eddig is muszlimok voltak? Hát ha így van, akkor talán ezután sem lesz nagy baj. Hiszen ha olyan muszlimok, hogy néha még meg is keresztelkednek, akkor lehet, hogy még a háború is elmarad, és minden halad tovább a megszokott módon.

Közben a sajtó képviselői következtek. Kezek erdeje emelkedett a magasba, a szóvivő pedig egy fiatal szőke újságíróra mutatott az első sorból.

– Kis Gáspár, Magyarok Ideje. Akkor tehát minden rendben?

– Biztosíthatom, hogy minden rendben – felelt büszkén a szóvivő.

– Az Ügyelőtől jöttem – emelkedett szóra ugyancsak az első sorból egy fiatal hölgy. – Fogalmazhatunk úgy, hogy a kormány ura a helyzetnek?

– A megfogalmazás pontos. A kormány tökéletesen ura a helyzetnek.

– Óvári Gyula, Távirati Iroda. Mit válaszolnak Szaúd-Arábia ajánlatára, miszerint készek kétszáz mecsetet építeni Magyarországon területén?

– Magyarország minden polgárának garantálja a hitgyakorláshoz szükséges feltételeket, és mivel öt évszázados gyakorlatunk van a keresztény–muszlim együttélésben, nem kívánunk külső felajánlásokat igénybe venni. Ugyanakkor az integrációban nálunk évtizedekkel hátrébbtartó nyugati országoknak felajánljuk, hogy megosztjuk velük sikerünk receptjét.

Vékony, szemüveges férfi emelkedett szóra.

– Tannenbaum Manó vagyok a Sabbathtól. A Magyar Zsidók Hitközsége fél, hogy a Nyugat-Európában tapasztaltakhoz hasonlóan Magyarországon is megszaporodnak az antiszemita incidensek. Hogyan tervezik megvédeni a magyar zsidóságot?

– A magyar állam minden polgárát megvédi – szögezte le szigorú tekintettel a szóvivő. – Az antiszemizmussal szemben továbbra is zéró tolerancia van érvényben, és mivel a főváros belső kerületeiben régi hagyománya van a muszlim–zsidó együttélésnek, a jövőben sem számolunk azzal, hogy konfliktusokra kerülne sor. A Józsefváros nem holmi nyugati no-go zóna – mondta tréfálkozó hangon, majd miután csak az első sor nevetett, így folytatta: – A miniszterelnök telefonon egyeztetett Kövecses Soma rabbi-val, aki biztosított minket arról, hogy folyamatos kapcsolatban van Barkas Musztafa Adriánnal, hogy ez így is maradjon.

– Ha már Barkas urat említi – emelkedett szólásra egy alacsony, furcsán raccsoló újságíró –, mivel magyarazzák, hogy éppen a többrendbeli sikkasztással és hamis tanúzással vádolt Barkas Adriánt jelölték ki kormány megbízotti pozícióra?

– Visszautasítom az iszlamofób sugalmazást! – felelt a szóvivő. – Barkas Musztafa Adriánnál megfelelőbb és képzetesebb személyt nem is találhattunk volna, hiszen ő maga mondta, hogy korábban az isztambuli al-Azharban, Khomeini főajatól-

lah szemináriumán tanult muftinak. A kérdésekre bizonyára ő is szívesen válaszolna, de épp el kellett sietnie imádkozni, amihez természetesen alkotmányos joga van.

– Rezső Endre, A Zindex. A kormány korábban Európa iszlamizációjával riogattott. Tartják még az állításukat most, hogy lakosságarányosan az egész Európai Unióban nálunk él a legtöbb muszlim?

– Visszásnak tartom, hogy éppen a magát liberálisnak nevező média zavarja meg a társadalmi békét azzal, hogy gyűlöletet szít kisebbségi honfitársaink ellen – mondta cinikus hangon a szóvivő. – A kormány a leghatározottabban visszautasítja, hogy bárki kockáztatna minősítse honfitársainkat, akikre a magyar kormány továbbra is rejtett erőforrásként tekint. Hogy pedig az efféle gyűlöletbeszédnek elejét vegyük, a kormány az alaptörvény szellemiségével összhangban a leghatározottabban fog lépni az interneten terjedő, honfitársaink méltóságát sértő álhírek ellen. Sőt, nagykövetünkön keresztül egyenesen Cukkenberg úrhoz fordulunk, hogy a gyűlöletpropagandát folytatók ellen minden eszközzel lépjen fel, és tiltsa ki őket közösségi portáljáról.

Kövesdi plébános szemére nehezen jött álom. Ágy mellett térdelve imát mormolt, majd felkapcsolta az olvasólámpáját, és addig olvasott a Bibliából, míg szemhéja lassan el nem nehezedett. Álmában magas drótkerítés mellett sétált, melyen sárga, háromszögletű, villámjelű táblák lógtak. Hirtelen a túloldalról robajt hallott, a föld megremegett, a láthatáron pedig feketeség terjedt szét. A plébános holtra válva figyelte, ahogy a fekete massa egyre közeledik, majd kitűnnek a szurokfekete arcok, melyekből csak a hegyes fogak villogtak a napsütésben. Ő a falu felé iramodott, hogy megkongassa a vészharangot, a migránsok pedig az áramra fittyet hányva, majmökként másztak át a kerítésen, és hömpölygő fekete áradatként özönlöttek utána. Mire a templomhoz ért, a falu népe már mind ott volt. Kovácsné, Eszti, Sanyi, sőt még a polgármester is félelemtől reszketve kérelték, hogy eressze be őket a templomba, mert oda a pokolfajzatok nem mernek utánuk mászni. Ő így is tett, és alig csapta le a reteszt a vastag faajtón, a migránsok már kint kapartak és toporzékoltak, torkukból pokoli bugyborékoló hangot adva. Ekkor azonban a távolból harcias kiáltások szelét hozta a szél. A polgármester bakot tartott, Kövesdi plébános kilesett a keskeny ablakon, és mit látott? Elemér német rendszámú Opelje közeledett. Elemér gázt adott, a migránsok pedig rongybábukként repültek jobbra-balra. A kocsiját kivágódott, és zengő Allah Akbar kiáltással özönlöttek ki belőle a cigányok ötven, majd tízen, majd ötvenen, majd százan, kezükben kiegyenesített kaszákkal. „Ne féljete magyarok, megjöttek a muszlimok!” – Hallotta a plébános Kanalas Karcsi hangját, a templomban pedig felhangzottak a hálás kiáltások.

Kövesdi plébános kipihenten ébredt. Az óra 6.30-at mutatott. A falu lassan és békésen ébredezett. A plébános kicsoszogott az előszobába, ahol már ott várta a házvezetőnője által kikészített vesszőkosár, benne a napi ebéd, friss tej és az elmaradha-

tatlan napi Klikk magazin. A címlapon a közkedvelt muszlim énekes, Csokoládé beszélt az éneklésről és nagyapjáról, a híres müezzínről, alatta pedig a Magyarországra vágyó holland igazi menekültekről szóló cikk virított. A plébános felrakta a kotyogóst, és nemsokára kezében gőzölgő feketével huppant le kiült foteljába.

A reggeli műsorban az Ezredvég intézet egyik kutatója sorolta a különbségeket a magyarcigányok és a nyugat-európai migránsok között, rámutatva, hogy attól, hogy a vallásuk egy, a mi jó öreg muszlimjaink soha nem lesznek olyan naplopók, mint a jöttment arabusok, és attól sem kell tartani, hogy fogékonyak lesznek a radikális eszmékre, hiszen a Korán lovári fordításából kimaradtak a hitetlenek felnégyelésére vonatkozó passzusok. „Nincs tehát mitől félni, a cigányok megmaradnak cigányoknak” – zárta mosolyogva az interjút.

Aztán egy ősz szakállas történész következett, aki arról beszélt, hogy egykor már az ősmagyarok is kapcsolatban voltak az iszlámmal, hiszen a honfoglalás előtt a magyarok a muszlim kazárokkal éltek együtt, később pedig a mongol dúlások előtt Magyarországra menekül kunok és a jászok között is akadtak muszlimok, akik aztán szépen integrálódtak a társadalomba. Majd arról beszélt, hogy az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchiáért muszlim bosnyákok is harcoltak, az Oszmán Birodalom pedig már akkor és később, a második világháborúban is hű fegyverbarátunk volt.

Aztán a hétórás híradó jött, Kövesdi plébános pedig homlokát ráncolva hallgatta a déli határról érkező rossz híreket, hogy idén a határőrök már a hatodik illegális migránst tartóztatták fel és toloncolták vissza Szerbiába. A következő riportból azonban kiderült, hogy az itthoni helyzet még csak-csak istenes, hiszen Olaszországba úgy özönlenek a migránsok, hogy már agyoncsapni se lehetne őket. Aztán egy londoni riport következett, ahol négerbandák verekedtek össze a városnak egy olyan részében, ahova fehér ember be sem teszi a lábát.

– Hála Istennek, minden rendben! – sóhajtott Kövesdi plébános, az égre emelve tekintetét. Alighogy visszasétált a házba, a csengő berregni kezdett.

– Szalámalejkum, Tisztelendőuram! – kurjantott a kertkapuból Kanalas Karcsi –, jötem megnézni azt a zsalut.

– Adjon Isten, Abu Jankó! – köszöntötte Kövesdi plébános. – A fát hozzá hátul találod, és kapsz mindjárt egy kávét is.

– Allah áldja meg a Tisztelendő urat! – mondta Karcsi, és megindult a hátsókert felé. – Egy kis kardamomot is tegyen bele, Tisztelendő úr, kérem szépen – szolt még vissza.

Kövesdi plébános nagyot sóhajtva az égre hunyorgott, megcsóválta a fejét, majd elindult a házba kávét főzni.

CSEHY ZOLTÁN

Színek könyve

(POSZTHUMÁN JARMANIÁDA, 1–7)

1.
1906, Potters Bar, 21 km-re Londontól (csak a szám miatt
írom: 13 mérföld): Hertfordshire megye,
ahol ókori fazekasok korongjai pörögtek,
az agyagba finom ujjak törleszkedtek,
most és mindörökké (képeslapon nézi) Edward-kori lányok
kifehértett vidámsága tombol, Chroma
lámpaernyő-kalapjuk elektromos erejét másolja,
liliom-magabiztosságukat a védőszentjeik kezében,
a szüzesség még korántsem látszó mártíriumát. A
bogáncs tapad így az emberre, mondja az anyja.
A kiásott római cserépért jól fizetnek: a Hadrianus-kori
mélybe Chroma is leásott, és a Nílus hét ágáig jutott,
és egy fiú magabiztos, fehér hulláját látta úszni az egyiken.
De most még inkább lány volt, Potters Bar-i lilioma
saját festményének lassan száradó mellékalakja,
már ekkor tudta, minden a mellékalakokért van a művészet
ürügyrendszerében. Apja kiásott egyszer egy római
cserépmécsést, de olyan obszcén jelenetet ábrázolt,
hogy dühében eltörte. Az anyja egy hétig bögött: mennyi,
mennyi pénz kell, és ha... ha egy kicsit visszafogja magát,
ha nem gyűlöli úgy... a boldog tudatlanság kifehértett
lányimitátorait.... a fiús tavasz vadgesztenyeszagú
elsóáldozóit, azt a fiút, akiről nem is tudta, hogy a Nílusba
ölte magát, a saját fiát, aki Edward-kori lányokat fest
rég, gyűrött képeslapokról.

2.
A víz sárga, mert a felfújható gumicsónak sárgáját
játssza újra. Készülj a sárga koncertjére,
a gyerekszoba kiköltöztetésére a csónakba,

a csónakba, mely most medence, nincs menekvés,
a mentőcsónakot szép lassan a délután mélyére süllyeszti a víz.

3.

A magakellettő fehér: a tisztaság illúziója,
gyilkosa vágynak, erotikának. A menyasszonyi
ruha alatt a fekete tangabugyi vagy a bíbor
csipke magánya. Chroma látja magát,
ahogy az oltár felé tart, a padsorok telis-tele,
Michelangelo, Caravaggio és Hadrianus az első sorban, mögöttük
Oscar Wilde és Bosie, Verlaine és Rimbaud,
Tommaso de' Cavalieri egy szonett sarkába húzódik,
az oldalhajóból Szent Sebestyén nyílponos pillantása,
a karzaton érzelgős-lányos Jonatán, hárfázó Dávid,
Thomas Mann fehér lakkcipője most lép
Le Platt-Lynes fotójáról. Az elfojtás egymásra habosított
arányai és perspektívái.

És ha még a menyasszony hasfala mögé látnál:
közvetlenül az úgynevezett teherre! Chroma szinte lekottázza,
ahogy a fehér összeszedetten halad a rítus nyomvonalán:
a szereposztás szerint ő a természet rendje szerint való fekete.
Amikor az oltár elé áll, legjobb barátja, David, búgó hangon
súgja a fülébe: „Élvezz a számba! Gyere, élvezz a számba!”

4.

Canova antik kísértetei,
orvosi szobrászat, műtőasztal-higiénia,
ahogy leoperálják az elszíneződött részeket,
most, ahogy a meztelen égőt nézi a kórteremben,
ez az én testem, fényt és árnyékot vérzik,
felfalja lassan a pestis,
Chroma nem fogja az esztétet veszteni, nem fog
obszcén dolgokat kiabálni, mint az a másik,
az a rettenetes férfi, aki a linóleumon taknyolt
el, kitépte a kezéből a túket, csöveket,
azt akarta, basszák meg, azt üvöltötte,
hogy ő egy koszos buzi, és azonnal basszák meg,
ez az utolsó kívánsága, hát olyan nagy dolog ez,
aztán elesett és összezsínálta magát a folyosón.

A gyógyszerektől van,
mondta a higgadt ápoló, pedig őszintének hatott,
az utolsó fázis ilyen: szobor lesz ebből is,
szép lassan kioperálják belőle a színeket. Mellékalak
a pestis Canova-domborművén. Az antikvítás
kísértete. A halál ad formát az életnek, mondja
Chroma filmjében a filozófus. Nem tudná még egyszer megnézni.
A meztelen égőt figyeli inkább, a meztelen égő napról napra szebb,
elképesztő, ahogy teszi a dolgát.

5.

Ha Malevics fehéren fehérje a „menny bélése”,
és ha a festészet a fehér szabadság
színtelen szakadékába kénytelen zuhanni,
mi értelme van kiszolgálni egyetlen hatalomittas
színt, mely nyilvánvalóan téves önmeghatározásokkal hozakodik elő?
Nem épp a fehérrel, az ólomfehérrel
mérgezték magukat a rómaiak? És a festőbetegség? Nem a fehér okozza-e?
A mindent lefedő titániumfehér harcedzett izmait
nézegeti a tükörben. A történelmi fehér, a retusáló fehér.
Anyám elvitt megnézni a Fehér Tornyot:
koszos és sűrke volt, a Whitehall még koszosabb, még
sűrkebb, és Rómában a Nagy Írógép, hiába mossák, kétségbeesetten
sűrke. Malevics fehérje lenne a kivétel?
Anyám, ilyen nincs.

6.

Fehér kontyvirágot, fehér kontyvirágot,
Apám! – mondta Chroma, a születésnapomra,
ha szeretsz, fehér kontyvirágot kérek! 106
nemzetség, 4000 faj: lehet vitorlavirág (*Spathiphyllum*)
vagy titánbuzogány (*Amorphophallustitanum*),
fehér kontyvirágot a születésnapomra.
Ki vagy te, Vita Sackville a sissinghursti kastélykertben?
Mordult rám zsávolyzöld apám, a katonaruhás,
örült, hogy két nap eltávozást kapott,
és én így fogadom, hogy ezt kell hallania,
mert a rohadt szirénázás nem elég,
hogy kontyszar vagy mi a picca,

mit csináltál ezzel a gyerekekkel, asszony?
üvöltötte, aztán egy bádogdobozt vetett elé,
telis-tele halott, temetetlen ólomkatonával.

7.

Trevelyan könyvében a fehér lovag,
a miniatúrát ahogy körbenövi a fehér rózsza,
hasított ujjú zeke, keze a szívéen, nekidől
egy fának, jaj, Nicholas Hilliard,
hogy rajzoltál ilyet? A légvédelmi szirénák
elől be a tornyokba, be a bombázás
elől ezekbe a rózsákkal benőtt,
időtlen tornyokba, a Képes angol társadalomtörténetbe,
a két fedél biztonságába,
a fekete-fehér világba, ahol
nyakfodrot viselnek a lovagok,
és ahol fekete-fehérben is színes a páva farka,
és elpirul az iskolásfiúk orra.

ACZÉL GÉZA

(szino)líra

TORZÓSZÓTÁR

annyira-amennyire

ebből ma nem lesz vers dobom a számítógép elé szörnyű szemüvegem minél szabad szemmel is majdnem jobban látok úgy kaptam fel egy bolt gyanús pultjáról egykor azt sem tudva most pluszba vagy mínuszba váltok pedig a rokonságban is akadnak szemész-óriások jóllehet ők is hunyorognak mivel egy idő után már csak a halottnak biztos a sötétség sokkal inkább jön elő vaksiságra a biznisz-éhség különben mért nyílna minden második sarkon száználmas szaküzlet kukucskáló géppel hiábavaló okoskodásokat hallgatva amíg a gótikus betűtáblákon legelészel s már terelnek is különös csiszolatlan gyémánt árban misztikus lencsék felé melyekhez ugyan nem értek annál jobban felbőszít a kereté még ha nem is az a nagymama féle keleties oti-ban kapott melyhez álságos humanizmussal járt még némi vaksági javadalom de nagyapa fel nem vette inkább kicsi kertjében hagyma helyett ráhúzott a petrezselyemre talán vasutas hiúságból és te is míg annyira-amennyire látol kerüld a protéziseket nem nagy bölcsesség ám hajlásnak indult korodban legalább alig látod ezeket akik manapság elindultak megújítani a hazafiságod

anyóka

hiányos bennem a zebrák története gyerekkorom nem ismerte legfeljebb kis képeskönyvekből a csíkos lovakat fülemben viszont visszhangzott a pattogós iskolai parancs pajtások a járdáról lelépve persze ebben is létezett az álságnak némi aprócska leleménye hisz a kisvárosban ekkor alig volt még járda egyszóval a közlekedő kisember mégsem maradhatott magára a lelépéskor előbb balra nézel itt kivételesen nem kell törődnöd bonyolult eszmékkal az út közepétől pedig jobbra igaz az utcák többsége ekkor biciklik és lovas kocsik foglya s a vándorok hónapokig is arról regéltek miskolcon egy kereszteződésben jelzőlámpák égnek a villamosítás dicsőségére váltva utat mutatva a szocializmus fénykorába és való igaz fokozatosan felgyorsult itt minden gyors forgalom támadt az útgerincen a kamasz élvezhette ha átötszont mikor kipiroslott a lámpa majd nagyképűekre fejet csóvált éretten és csak akkor indult el ha sárga után a zöld eleresztett ma már színét mint egy bizalmatlan

anyóka kétszeresen is kivárja s eltűnődik amint körülötte az ifjúság bedugott fülekkel a zenét zabálja mintha nem zuhognának körben a parvenü kocsik

anyós

olykor a keresztbe szervezésekhez biztonságos támpontokat keresek hétköznapi szintjén úgy ahogy még csak racionalizálódik ez a különös egyveleg miközben a kárvallott lassan maga elé dörög vb döntőre talán ne szervezzünk irodalmi találkozókat különben is másféle szenzáció nélkül üres termekre kongat a holnap ahogy hiába veti a vak fórumon áforradalmi lendületét néhány politikai pojáca zsigerileg az elfásult népnek már nincs maradása legyint és elcsoszog szóval érteném én a sokféle zavaros ostromot mely meg is csillapodhat mint homályos nézésű anyókák gyűrött ölében a kereszt szőttes másfelől kerülném is az olcsó idétlenkedőket kiknek örökös gondjait beárnyékolja hogy van anyós vagy a nézd meg az anyját szlogenekből is elég még ha olykor súrolják is a valót de mit kezdesz azzal hogy neked ő másoknak másik az édes ahol az elő időkből beláthatatlan fehér foltok feleselnek az összeszervezésre ácsingózó létnek idegen attitűdök és érzelmi fokok s mivel e bonyolult körforgalomból poétikailag kikeveredni már nem fogok a családi képbe behozom a nyitott ablakokon bizalmatlanul betekintgető apóst

„Nem spórolhatjuk meg a szabadulási kísérleteket”

KRUSOVSZKY DÉNESSEL AKIK MÁR NEM LESZÜNK SOSEM CÍMŰ REGÉNYÉRŐL
BENCSIK ORSOLYA BESZÉLGET*

– Szép sikereket ért el a regényed. Az év legjobb könyvének szavazta meg a Magyar Narancs kritikusszavardája, az öt év legjobb könyvének tízes listáján az ötödik helyen szerepelt, AEGON-díjra jelölték, aminek most a 10-es short listjében van, te Szépírók-díjat kaptál, és bár néhány, egyébként teljesen pozitív kritika túlságosan kiszámíthatónak tartotta (pl. Deczki Sarolta a Műútban), a konszenzus, a recepció és az olvasói visszajelzések alapján azt mondhatjuk, hogy egy nagyon remek, ráadásul roppant olvasmányos 540 oldalas könyvet írtál. Krusovszky Dénest mindezidáig költőként dicsérték ennyire, a József Attila-díjat vagy a Horváth Péter Irodalmi Ösztöndíjat is még költőként érdemelted ki, és igaz ugyan, hogy a versesköteteid mellett van egy novellásköteted, mégis a nagyregényeddel szerintem nemcsak nekem okoztál meglepetést. Hogy fért be a többi szerepköröd (költő, újságíró, műfordító, novellista, szerkesztő) mellé a regényíró is? Hogyan fért meg velük? Nem okoztak-e identitáskonfliktusokat, zavarokat a különböző alkotói folyamatok? A te esetedben beszélhetünk-e egyáltalán különböző alkotói folyamatokról?

– Különböző alkotói folyamatokról mindenképpen beszélhetünk, én legalábbis úgy látom, hogy más és más írói igény és gyakorlat indul be bennem, ha prózát, verset, újságcikket, kritikát vagy esszét írni ülök le éppen. Nyilván vannak összeköttetések a különféle szövegek között, hiszen mindet én írtam, de azt hiszem, ezek nem ugyanannak a bennem lévő összövegnek vagy minek a különféle változatai. Vannak írók, akik a különböző műfajok és műnemek között az átfedéseket keresik, abból építkeznek, és olyan írók is, akikre azt szoktuk mondani, hogy „folyton ugyanazt a szöveget írják”. Én azt hiszem, hogy egyik sem vagyok, és az, hogy különböző műfajokban is dolgozom, éppen amiatt van, hogy a különbözőségük érdekel. Egyébként azt szoktam mondani, mert ez tényleg így van, hogy engem az irodalom egésze izgat. Már kamasz koromban is volt bennem egy ilyen éhség, hogy kipróbáljam a verset, a prózát, az esszét, a levelet, a naplót, a műfordítást, a kritikát és mindent, ami csak az irodalom része. Naplói-író aztán nem lettem, valamiért nyomasztott a kényszer, hogy folyton feljegyezzek mindent magam körül, és felfogtam, hogy engem nem csak az emlékezés, de a felejtés is érdekel, arra is szükségem van. De a többi műfajban szinte mindenben megtaláltam a magam örömét. Az, hogy költőként, tehát a versek felől léptem be ebbe az elképzelt irodalmi térbe, sok mindent befolyásolt, ugyanakkor nem határolta le a terepet egyáltalán. Egyelőre pedig identitáskonfliktusok helyett inkább azt érzem, hogy felszabadító ez a műfajok közötti „mász-kálás”.

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

– Miközben olvastam a regényt, több szépirodalmi párhuzam is felmerült bennem. Elsőként ezek alapján jelöljük ki a kontextust. Ami a magyarokat illeti, nekem Ottlik Iskolája, Szilasi A harmadik hídja, de Grecsó Krisztián regényei is az eszembe jutottak. A harmadik híd nemcsak az érettségi találkozó jelenete, illetve az ehhez kapcsolódó „akik már nem leszünk sosem” és akikké váltunk tapasztalata, fájó szembesülése, hanem a (figyelmetlenséggel szemben a) társadalmi érzékenyítése és a múlt utáni nyomozása, kutatása miatt is. Világirodalmi párhuzamként azért említeném egyrészt Tolsztojt és az ő Családi boldogságát, mert a regényed egyik tétje épp a boldogságállapotok és boldogsághiányosságok, ehhez kapcsolódóan pedig a szabadságállapotok és szabadsághiányok föltérképezése, és mindezek lehetséges kifutása, deltája a történelmi kataklizmákkal, politikai, társadalmi, fiziológiai determináltságokkal szemben egy kvázi egészséges felnőtté válás, felelősségvállalás, mely (a regényed igazsága alapján) a családi élet elfogadásához vezet el, és az ebben való megnyugvást, kiteljesedést mint vállalható létezésperspektívát állítja. Másrészt a Családi boldogsághoz képest egy sokkal bonyolultabb képpel, struktúrával rendelkező elbeszélésfolyam, a norvég Knausgaard Harcom című opusa is eszembe jutott, hiszen a te regényed szintén az autobiográfia, a történelmi emlékezet, a jelenvalóság és a fikció vegyítésével olyan identitáskonstrukciós feladatot végez el, amelynek során tágabban egy adott generáció (nálad a magyarországi harmincasok) léthelyzetét, cselekvéshetőségeit ismerhetjük meg. Te mit gondolsz erről? Az irodalmi térkép melyik szövegbirodalmaiba lép bele, és melyik szöveghelyeivel találkozik a regényed? Számodra fontosak-e ezek az irodalmi elhelyezések?

– Mindenféle műfajnál így van ez, de a regénynél azt hiszem különösen: az olvasó saját élményvilága nagyban meghatározza, hogy az adott művet milyen más, korábbi olvasmányaihoz kapcsolja a befogadás során. Ez nem egy kitérő válasz akar lenni, csak hát azt tapasztalom a regényről folytatott beszélgetések közben, hogy jellemzően mindenki a maga kis belső kánonjában igyekszik elhelyezni egy-egy újabb könyvet, ami egyfelől rendkívül izgalmas, másfelől meg néha követhetetlen is kicsit. A másik véglet, amikor a szerző emleget nagyon határozottan előképeket, és a kritika egyszerűen átveszi az ő kontextualizálási ajánlatát. Egy nagy játék ez, amit túl sokszor akarunk az indokoltnál komolyabban venni. Mert persze ismerjük a közhelyt, miszerint nincs eredeti mű, minden újabb mű a korábbiak ilyen-olyan továbbépítése, újragondolása, vagyis a hagyomány szelektált elemeiből való új struktúra felépítési kísérlete. Ám ez a posztmodern bölcsesség a maga igazságtartalmával együtt sem magyarázza meg teljes mértékben egy szépirodalmi szöveg működésmódját. Ráadásul manapság, amikor úgy tűnik, hogy a befogadói viszonyok között újra felértékelődik az élményalapú olvasás, talán nem is számít széles körben elsőrangú fontosságú kérdésnek, hogy milyen hagyományba illeszkedik bele egy-egy könyv. Akiket te említesz, különböző módokon nagy valószínűséggel hatottak a regényre, vagy ha nem, hathattak volna, így érdemes róluk beszélni. Ottlikot én magam is emlegettem többször, de hát bizonyos szempontból én is a magyar íróknak ahhoz a rétegéhez tartozom talán, akiknek nagyon sok mindenről Ottlik jut az eszükbe. Az *Akik már nem leszünk sosem* idején nagyon sokat gondolkoztam a két nagy Ottlikmű, az *Iskola a határon* és a *Hajnali háztetők* időkezelésén. Meg bizonyos Nádas- és Mészölyszövegeken. Mindebből nyilván átszűrődhetett valami, ugyanakkor közvetlenül nem akartam rájátszani egyikre sem. Azt pedig figyelmetlenségemben csak a regény elkészülte után vettem észre, hogy végül is Az *Akik már nem leszünk sosem* cím is egy festményre utal, ahogy a *Hajnali háztetők* is – és mind a két festményben van valami szabálytalan, morbid reflexió

a regénybeli valóságra. De, mondom, ez sem szándékos, még ha jellegzetes kapcsolódás is a két könyv között. Különbözik még az amerikai nagyregényeket, Rothot és Franzent emlegetni a könyvem kapcsán, illetve a zsidó-pogromról szóló rész miatt Závada és Zoltán Gábor könyveit – habár számos fontos eltérés van a nézőpontjaink között. Ez az egész kontextus-kereső játék ugyanakkor szerintem sokat elárul a megértésről, az irodalom értelmezésének körülményeiről és stratégiáiról is. Hogy folyton kapaszkodókat keresünk, illetve a saját befogadói komolyanvehetőségünkhöz is elengedhetetlen, hogy jó hosszú asszociációs listákkal felvértezve lássunk hozzá egy-egy könyv feldolgozásához. Az irodalom párbeszéd, az adott mű és az adott olvasó között, illetve a mű és más művek között is. És mint ilyen, soha nem rögzül, mindig új elemek, új hangok keverednek ebbe a beszélgetésbe – illetve ha nem, akkor ott valami baj van. Úgy is mondhatjuk, hogy amíg egy könyvről más könyvek jutnak az eszünkbe, addig az a könyv működik.

– Ha már beszéltünk irodalmi párhuzamokról és dialógusokat teremtő jelenetekről, motívumokról, problémakörökről, fontos megemlítenünk, hogy a regénynek vannak képzőművészeti és zenei rétegei. Egyfajta miniatűr társadalmi tablóként jelenik meg a többször visszatérő festmény, Brueghel Parasztlakodalma (ebből az életképből bomlik ki a lakodalmi jelenet is), ami szépen összemontírozódik a regénytér Ilonájának szintén újra és újra előbukkanó „erdei mulatóságával”, életképeivel, aminek a címe egybeesik a regény címével is. Ilona rajza (mint egyfajta kicsinyített tükör) egyszerre tematizálja a művészeti realizmushoz fűződő viszonyt, a regény poétikáját és az egyén szereplehetőségeit a társadalomban. (Az erdei mulatság gyerekestűvé torzított résztvevői egy mikroközösség tagjai: mindannyian a tüdőgondozó lakói és orvosai, ápolói.) Ezt a társadalmi tabló-jellegzetet reprezentálja a szöveg nagyon eklektikus zenei allúziós hálója is. A regényvilágban a lakodalmas mulatóstól, az operán át az elektronikus zenéig szinte mindenféle zene megszólal. Például két Trabant-dal is.

– Szerettem volna, ha a regényben úgy működnek a zenék (és a zajok is egyébként), akár egy filmben, tehát hogy a kompozíció részei legyenek az elhangzó számok, de ne pusztán díszletek csupán, hanem mindig jelöljenek ki valami önreflexiót a jelenetben, vagy azzal, ahogy a szereplők reagálnak rájuk, vagy azzal, ahogy egy-egy szituációra ráerősítenek, vagy épp ellenpontozzák azt. Persze ez írásban, tehát egy alapvetően hangtalan médiumon keresztül nehezebben megoldható dolog, de azért igyekeztem úgy beleírni a hangzó részt a bekezdésekbe, hogy ne erőltetett vagy gépies utalgatás legyen rájuk. Amint azt látom, hogy a regényszereplőknek van viszonyuk a zenéhez, rögtön ez a viszony válik érdekessé, és maga a zene másodlagos. Engem pedig alapvetően az ehhez hasonló viszonyok megírhatósága miatt izgatott elsősorban a regény műfaja. És ehhez hasonlóan működnek a képek is a könyvben, reményem szerint nem pusztán illusztrációk, hanem mindig, ahol felbukkannak, az adott helyzetről, illetve az abban résztvevőkről mondanak valamit. Például ahol az ápoló többször is visszatér Ilona lábballal festett képéhez, és elkeseredetten veszi észre, hogy nem találja rajta magát. Ez nyilván sok mindent elmond az ő kapcsolatáról a betegek világához. Visszatérve a zenéhez, a kiadóval a könyv megjelenése után csináltunk egyébként egy kis játékot, és annak a nyeregménye egy régi Polimer kazetta volt, amire én felmásoltam a regényben elhangzó dalok változtatását (az összes nem fért volna rá). Mit mondjak, igencsak eklektikus mix lett, nem is vagyok benne biztos, hogy egyben végig lehet hallgatni.

– Az Amerikába emigrált Méhes Mariettát még most is, az alternatív szcénába tartozó fiatalok körében hatalmas kultusz övezi, a regényedben megidézett egyik Trabant-szám, a Xantus János

Eszkimó asszony fázik című kultfilmjéből is ismerős betétdal, az Itt van, pedig senki se hívta nekem speciel nagy kedvencem. A regényed szereplője azonban nem tudja eldönteni, szereti-e vagy sem. Te szereted?

Azt hiszem, szeretem, de szerettem már jobban is az életemben. Azt akarom csak ezzel mondani, hogy még az én viszonyom is változik vele, pedig nekem aztán nem generációs élmény, egyszerűen csak a múlt egy érdekes része. A regényben az ápolónak viszont nagyon friss élmény a dal. Bár a lemez és a film, amihez készült, 1984-ben jelent meg, az ápoló pedig '86-ban hallgatja, az ott számára egy nagyon új és szokatlan hang. Van ugyanakkor a helyzetben valami apró megkésettség is, és éppen azért választottam ezt a dalt ebbe a jelenetbe, hogy érezni lehessen, az ilyen dolgok akkoriban azért lassabban terjedtek, és mi mégsem a fővárosi undergroundot látjuk, hanem egy vidéki ápolót, akihez Méhes Marietta hangja – amiben számomra valahol benne van a '80-as évek magyar életérzésének esszenciája – ennyi spéttel jut el. Az megint csak a regény leadása után esett le, hogy hiszen Méhes aztán elhagyta az országot, a regénybeli ápoló pedig szintén erre készül, szóval ebből a szempontból is megáll a dal.

– Ez a zenei allúzió szerintem azért kitüntetett mozzanata a regényednek, mert folytonosságot teremt a Kádár-kor és a rendszerváltás utáni, a 2010-es években a harmincas nemzedékhez tartozók között. Azaz mintha a regényed azt állítaná, ennek a generációnak is az a tapasztalata és konfliktusa, traumája, hogy megszületett, itt van, pedig senki se hívta. Ennek a generációnak sem jut elég levegő, hogy ezzel a légzés-metaforával rögtön utat nyissak a regény azon történet-szálához, mely a hajdúvágási tüdőgondozó betegeinek (és hát a századforduló után élő magyar „cselekvésképtelenné tett” fiataloknak) a narratíváját adja. Számomra a legizgalmasabb szövegrész és történetanyag pedig épp a tüdőgondozóban játszódó, múltbeli jelenet. Az interjúidből tudom, hogy a narratívamag a valóságból (Hajdúnánás, 1956) származik, és ennek a fejezetnek a megírásához szakirodalmi kutatást végeztél, pl. László Anna Vaspólya c. munkájára támaszkodtál. Nagyon fontos az a távolságtartó, mégis empatikus, jól eltalált hang, amin keresztül beszél a szöveg a tüdőgondozó betegeiről, de tágabban a fekvőbetegekről, a testük által korlátozottakról, vagyis a fogyatékkal élők kiszolgáltatottságáról és szabadság lehetőségeiről. A gondozottak életkörülményeinek a reprezentációja során olyan jelenlevő, de tabunak számító tettekről, készítésekről is szó esik, mint az elesettek kihasználása, a szexuális visszaélés. Hogy látod most, 2019-ben mennyire lehet feladata egy regénynek a társadalmi érzékenyítés, a cselekvő szolidaritás, és mennyiben lehet képes a jelen Magyarországnak társadalmi figyelmeltenségeivel, felelőtlenségeivel és bűneivel szemben fellépni?

– Bizonyára van olyan regény, amelyik azt vállalja, és jól is teszi, hogy valamiféle társadalmi érzékenyítést vigyen véghez a maga szépirodalmi eszközeivel. Ez a dolog már az ifjúsági irodalomban is megjelent, az úgynevezett felnőtt prózában pedig igen nagy hagyománya van. Amire én törekedtem elsősorban, az ennél szerényebb vállalás volt talán: az, hogy egyáltalán felfogjam, megértsem, mi az a társadalom, ami körbevesz, illetve körbeveszi a regény szereplőit. Az a gond ma Magyarországon, többek között, hogy bizonyos részletek kiemelt figyelmet kapnak, bizonyos problémákra van reflexiónk, ám az összképet még mindig nem látjuk át. Rettenetesen erodált a magyar társadalom, a szolidaritás nagyjából nulla, a teljesítmények megbecsülése szintén, a státuszok pedig inkább bizalmatlanságot, mintsem tiszteletet keltenek az emberekben. Egy klasszikus polgári hagyományban lenne megbecsültsége annak, aki valamit elért, nálunk nem ez van, mert látjuk, hogy a „valaminek” az eléréséhez kiskapukon

és kerülőutakon vezet át az út, nem valódi teljesítményen. És ha már abban sem bízhatunk, hogy aki felül van, az joggal van ott, akkor nem bízunk semmiben, és nem tisztelünk semmilyen munkát. Sőt, aki dolgozik, azt valahol hülyének is tartjuk, és az az ügyes, aki munka nélkül jut ugyanoda, vagy még tovább. Úgy tűnhet, hogy nagyon messzire megyek, eltávolodok a kérdésetőtől, de azt hiszem, ez is a válaszhoz tartozik. Amikor elkezdtem ezt a regényt írni, nagyon erős igényt éreztem magamban arra, hogy valami olyasmit hozzak létre, ami a máról szól, a mának szól, a jelen pontosabb megértése az egyik tétje. Bizonyos értelemben az a klasszikus nagyregény-hübrisz dolgozott bennem, amit jól ismerünk a tizenkilencedik századból már, hogy tetten érjem a saját korom emberének motivációit, érzelmeit, belátásait és félelmeit. Na meg a hülyeségeit is. Egyszerűen azt éreztem, hogy nekem is felelősségem van abban, hogy mit teszünk láthatóvá abból az egész örvénylő masszából, amiben ma az emberek az életüket élik Magyarországon. De a jelen nem oldozható le teljes mértékben a múlttól, mint ahogy az egyén sem a társadalomról, vagy a személyes élet sem a családi történetről. A megtagadás is kapcsolat, az érdektelenség is kapcsolat, és a megértésre, feldolgozásra tett kísérlet is az. Bizonyos értelemben csapdában vergődünk, akárhogy próbálunk szabadulni, és annál inkább belegabalyodunk a hálóba, minél vadabbul csapkodunk. Mégsem spórolhatjuk meg a szabadulási kísérleteket így vagy úgy; én ebben sok hasonlóságot látok valóban a regény különböző idősíkjai között. Az ápoló és Aszalós viszonya, Lente Bálint visszaútja a kisvárosba, ahol felnőtt, aztán az apjával eltöltött napjai és a többi, ezek a dolgok nyilván összekapcsolódnak valahol, és nem is csak a történet szintjén, hanem egy elvontabb, ha tetszik, filozofikusabb szinten is. Mindeközben csak remélni tudom, hogy a regényben dolgozó megismerési vágy, azzal, hogy olvasói élménybe fordul, mégis hozzá tud tenni valamit ahhoz az együttgondolkozáshoz, amire ma szükség van, hogy felfogjuk a körülöttünk zajló, nem éppen rózsás folyamatokat.

– *A regény kulcsnarratívája A dzsinn c. fejezet, tehát ennek bizonyos szöveghelyeiből válik még inkább kibonthatóvá a harmincas generáció felnőtté válás-története. A te Bildungsromanod működőképes olvasói pozíciója, értelmezői magatartásmódja szerintem a tudógondozó ápolójáé, vagyis a befogadás és a megismerés lehetőségeiről az én olvasatomban A dzsinn azon jelenete értekezik, amelyikben az ápoló a vágyakozó, önmagát felkínáló tökéletlen testet, Hajnal Ágneszt fürdeti. Habár az ápoló a lány nyitott légcsővéen nem tud benézni, mégis „gyakran úgy képzel[í] maga elé a sebet, mint egy ablakot, ami a lány huzatos bensőjébe nyílik, s amit valami képtelen hiba miatt lehetetlen bezárni.” Ennek a felkavaró, felkínálkozó és kiszolgáltatott kukkolásnak, nézésnek a másik, azaz az írói oldaláról mesélnél?*

– Az talán egy elég lapos hasonlat lenne, ha azt mondanám, az írói munka is olyan, hogy megpróbálunk belenézni valami titkos kis lyukon a saját figuráinkba, és igyekszünk leírni mindazt, amit odabent láttunk. Hiszen ennél jóval bonyolultabb a helyzet, már csak azért is, mert nem nagyon lehetek biztos benne, hogy amikor egy-egy figurát próbálok kilesni így, nem magamatt figyelem-e épp valami áttételes módon. Ezzel együtt én azon igyekeztem a regény írása közben, hogy a helyzetek és a figurák megtalálják a maguk önálló működésmódját, a maguk sajátos viszonyait, s ne az én írói önkényemnek legyenek folyton kiszolgáltatva. Érdekes kérdés, hogy mikor találja meg az ember a maga számára megfelelő egyensúlyi helyzetet ebben; ha túl sokat akar az író, *mache* lesz, ha nem akar eleget, szétfolyik a szöveg. Folyton billegünk, de szerencsés esetben nem dőlünk el egyik oldal felé sem végképp. Ráadásul, ha már kukkolást említesz, ott nem csak a meglesett, de a leskelődő is kiszolgáltatott helyzetben van.

Ilyen szempontból az író is a saját szenvedélyének van kitéve, és nem tud védekezni ellene. Ha tudna, nem írna, gondolom.

– *Rancière a Politika és esztétika c. művében arról értekezik, az irodalmi szövegek, akár csak a politika, a „valóságban hatnak [...] [és k]irajzolják a láthatóság térképeit, a látható és kimondható közötti pályákat, a létmódok, a tevékenységi módok és a kimondás módjai közötti összefüggéseket”. Mielőtt esztétika és politika viszonyára kérdeznék rá, fontos kiemelnem, hogy a láthatóság (akár csak a kimondhatóság, elbeszélhetőség) problémája több szinten tematizálódik a regényedben. Néhány példát említek. Egyrészt a tudógondozóban ápol „láthatatlankok”, másrészt a folyamatosan az otthontalanság-érzetével küzdő főszereplő figyelmetlensége kapcsán (nem látja, mi történik a közvetlen környezetében, pl. a szerelmi, a szomszédai, a baráti kapcsolataiban). De elhangzik a „láthatatlanul élni” mint magatartáslehetőség is, melyre az otthontalanság-érzetével küzdő Aszalós nap mint nap trenírozza magát (ez a világban történő megszűnés, láthatatlanná válás rokon Krasznahorkai Tanár Úrjának módszerével, aki a Báró Wenckheim hazatér c. regényben a gondolkodás megszüntetésére trenírozza magát, azaz a világ és a létezés értelmességét negligáló Tanár Úr ezzel a módszerrel próbálja megszüntetni önmagát). A vastüdőbe zárt betegek, azaz a szabadsághiányos, lekötözött entitások látásának korlátozottsága („egy vastüdőbe zárva figyelik a plafonon az árnyékok vonulását”), a regény második fejezetének címe, az Árnyékok a barlang falán a platóni látszatvilág és valóság oppozícióját is játéka hozzá, a megismerés határait így nemcsak fiziológiai, hanem társadalmi-politikai, hatalmi korlátok közé szorítják. A regényben rengeteg olyan finoman elhelyezett idő/eseménymarker van (pl. a csernobili katasztrófa, a vonatdobálás, a romagyilkosságok), melyek megrajzolják, azaz láttatják a rendszerváltás környéki és utáni Magyarország „baljóslatú képét”. A szöveg erőteljesen reflektál a jelen időszak aktuáltörténéseire és problémáira (migránsválság, médiapropaganda és a médiumok „politikailag levezényelt tulajdonosváltása”, korrupció, amerikai elnökválasztás, stadionépítés, magyarországi egészségügy helyzete, a magyar fiatalok gazdasági migrációja stb.) és elég határozott álláspontot foglal világnézetét illetően. Az Akik már nem leszünk sosem tehát egyszerre tematizálja a Rancière által megfogalmazott jelenséget, de bizonyos értelemben bele is fekszik ebbe a modellbe. A társadalmi szerepvállalásaidnak, politikai véleményednek nyilvános hangot adsz újságíróként és állampolgárként, de nem féltél-e attól, hogy regényíróként beleszúszol egy politikai ideológia reprezentálásába? Mit gondolsz arról, mennyiben lehet még úgy művészetet csinálni, hogy az ne pusztá l’art pour l’art esztétizmus, de ne is politikailag angazsált termék legyen?*

– A láthatatlan élet problematikája egyébként az egyik poétikai kiindulópontja volt a könyvnek, ha lehet ezt így mondani. Arra gondolok, hogy egy ideje izgatott az a kérdés, hogy kortárs viszonyok között, kortárs figurákkal lehet-e ma nagyregényszerű világot felépíteni. Mintha lenne valamiféle kishitűség bennünk, hogy a mi korunk semmilyen, nincsenek nagy fordulatok, nincs benne regényanyag, és hasonlók. Egy időben sokszor hallottam ilyen megnyilvánulásokat, és mindig elég ideges lettem tőlük. Az én alapvetésem szerint nem az ábrázolt korszaknak (pláne nem a jelennek) kell elsősorban regényesnek lennie, hanem a szemléletmódnak, ahogy közelítünk hozzá. A jelen tehát a maga totalitásában érdekelt, és igen, ezen belül valóban nagyon oda kellett figyelni a figurák láthatóságára, hiszen minél kisebb a távolság köztem és az ábrázolt világ között, annál kevésbé rajzolódnak ki maguktól a finomabb részletek. Ezért szoktak a jelenben játszódó történetek sokszor sematikusak lenni, elmosódottak, mert nincs kellő rálátás a részletekre, helyette atmoszféra van meg *filing*, régiesen

szólva korhangulat. Én viszont nem ilyen életérzés-könyvet szerettem volna írni, hanem egy olyan regényt, amiben ezek az apróbb részletek is a felszínre vannak emelve. Ehhez kell a részletező látásmód és nyelv, illetve a tér, a nagyregény tere is, hogy erre a részletezésre legyen hely, és ne váljon tőle túlsúlyfoltá a könyv. Ami a politikai részét illeti, az, hogy mi jelenik meg értékítéletszerűen a regényben, az azért inkább Lente Bálint figurájából következik, habár én is sokszor egyetértek vele, ha nem is mindig. De hát ez mégis egy olyan regény, aminek a szereplői nagyrészt reflektált, értelmiségi alakok. Hogy is lehetne elképzelni ezeket az alakokat 2013-ban vagy 2017-ben anélkül, hogy ne lenne véleményük arról, amiben élnek? Ez nem pamfletkedés, ez szimpla valóságosság, hogy ne mondjuk, realizmus. Ha ez valakinek fáj, sajnálom. Egyébként, ha nem Bálint szemszögéből akartam volna láttatni a dolgokat, hanem a sajátomból (nyilván akkor nem is regényt, legalábbis nem ilyen írtam volna), ez egy még sokkal dühösebb könyv lett volna. Politikai ideológiát nem nagyon tud reprezentálni ez a könyv – hiszen, még egyszer, nem kiáltványról beszélünk, hanem egy regényről –, de egyfajta láttelepet ad, a maga történeteiben és regényalakjain keresztül. Ha ez a láttelep valakit megbánt, az is része a játéknak. A szépirodalom végül is nem azért van, hogy mindenkit elkényeztessen. De a *l'art pour l'art* és a pamflet között elég széles a terep, ki-ki a maga ízlése szerint be tudja állítani, gondolom, hogy a kettő között körülbelül hol is kéne megszólalnia.

– Az „*Akik már nem leszünk sosem, épp annyira mi vagyunk, mint akiknek hisszük magunkat*”, ez a regény egy kicsit szentenciózus igazsága. *Episztemológiai álláspontját tekintve pedig a „visszanézve megértés”. Hol tartasz most ebben a megértésben, és ez a megértés milyen útra vezetett? Tehát hova halad Krusovszky Dénes, és melyik szerepköre(i) erősödött (erősödtek) fel, min dolgozik most?*

– Szerencsére még mindig elég kevés dolgot értek, úgyhogy nem kell aggódnom azon, hogy nem marad mit végiggondolnom egy idő után. És egyébként is, ez a dolog, amit említesz, a „visszanézve megértés”, nem egy befejezhető valami. Nincs olyan, hogy valamit megértettem, és akkor az úgy marad. Ezt is folyton hajtani kell mint a mókuskereket. Tehát a megértés engem – némi túlzással – nem nagyon vezet semmilyen útra, a nem-megértés annál inkább; a nemértés éppen az, ami visz előre, ami miatt végső soron érteni akarok. De nem is egy ilyen távlatos megértés a lényeg, hanem annak a pusztán észlelése, hogy a minket körbevevő világ, a körülöttünk lévő emberek, a zavaros jelen és a felidézhetetlen múlt, a maguk lényegi értelmében soha nem foghatók fel egészen. Tehát ha már ezt belátom, és ez a belátás, illetve ennek következményei egyre finomodnak, én már azzal is nagyon boldog tudok lenni. A regényírás közben azt terveztem, hogy ha majd kész leszek, az elmúlt években félretett novellarészleteken kezdek el dolgozni. Elő is vettem a jegyzeteimet, aztán addig nézegettem őket, míg végül verseket kezdtem írni. Hát így tervezhető nagyjából a dolog. De azért a novellákat sem adom fel, és van egy regénytervem is, amihez gyűjtöttem az anyagot szépen. Úgy tűnik, a műfajok közti kalandozás, amiről az elején beszélünk, ezután is folytatódik majd.

PEER KRISZTIÁN

Életkor és társai

Szia, elértem –
lihegsz elégedetten.
Dehát a vonat én vagyok.

*

Pokol lesz megérkezni,
az utazás untat.
A kalauzt inzultálják,
behúzzuk a nyakunkat.

*

Kelendőségem nulla fokán
a sikertelenség volt a legkisebb bajom.
Ártatlan kérdésektől kiakadó rugós erőmérő,
dührohamaitól dadogó tészta,
kifajzott kerti virág.
Igazságokat kerestem, túlzásokra találtam.
Ahol a boldogságot érzékeltem, nem láttam őszinteséget.

Ha megszólalok, minden kiderül:
nem is írok, ne is lássak verset,
fénykoromban is csak versenyeztem – ez így komolytalan.
Kegyvesztett jegyzetek:
engem a költészet még egyszer nem emészt fel –
megvakargatom a helyét a levágott kézzel.
Jaj, én kishitű, sosem dolgozó, inkább hisztiző –
arcomba kacag a visszasírt idő.

Ó, ha megmutathatnám, miből lett
ilyen pofásra meghúzva ez a mondat,
hogy közepesnek lenni is milyen nagy feladat!
Nagyjából azért jó élet ez. –
Nem rontottál el semmit, anyu!

„Én, kicsi fiacskám, már csak azért élek,
ismerje el mindenki a különlegességed.
Lubickolj a nyelvben, ott vagy elemekben!
Kritizálsz a versben? – csak nősz a szememben!”

„Édesanyám, hadd ne legyek eszköz!
Kapj már a fejedhöz!
Ne lásd belém apukámat,
abból lesz az önutálat.
Látod, szépen szólítalak
akkor is, ha nincs igazad!
Meg se ütlek, meg se basztlak,
te se használj sebtapasznak!”

Ne lásd belém apukámat,
abból lesz az önutálat.
Abból pedig – el se hinném,
hogy mekkora – teljesítmény.
Ezzel, szegény, adós maradt,
az élete nem szólt nagyot.

Simán megérdemli, hogy szemét legyenek:
minek tanított reklamálni, ha mindig nyerek?
Csak az a düh, ami idevezet,
menetközben odaveszett.
Tudósnak indultam. Költő lettem.
Senki nincs felettem.

Bele se buktam, csak lebuktam:
rajtakaptak életuntan.
Megviccelt a cél, az utat utáltam,
de tovább megyek, mert jönnek utánam.

Csajka Gábor Cyprian vécén olvasása:
nem vagyok jobb nála.
Amikor a Németh Bálint mutatta,
mulattam.
Ha szeretem, jobb lesz – csakhogy nehéz szeretni,
miközben mindenáron jobb akarok lenni.
Ahhoz, hogy jó legyen, elég szeretnem,
felékszereznem?

Száműzött valódi tudás:
kerti költővé lustulás,
íróasztalnál ülés,
szükségszerű elszürkülés.

Ez akartam lenni régen,
mert vonzott a közeg,
választott értelmiségiségem:
megfizetett különbözet.
Ész nélkül áhított szerep.
Nehezített egyszeregy.
Önsúlyától széttörő
szép jövő.

DEBRECZENY GYÖRGY

mintha nem történt volna semmi

NÉGYSOROSOK SZENTKUTHY MIKLÓS NYOMÁN*

nem ismertem a nőt
mondta jézus
a szappanba ragadt szőr
megint alig jött le a kezéről

szellő hűse pálmák zöld füstölője
győzelem siker hódítás
disznóölés decemberi hangja
érthetetlen a halál

lehetőleg ne ácsorogjunk
négy napig meztelenül
széthányt ostyák között
uram irgalmaz

nem kompozíció
véznaviccből mondom
hogy pincezárkába
ne kerüljünk

a piros ruha: vértócsa
a tükör: gyémántvillogó ezüst
drága kelmék között
az orchidea fehér

ezek az oroszánok
ezek bizony gumidisznók
de hát a liturgia
amúgy is oly bonyolult

---

* A Szent Orpheus breviáriuma III. kötete felhasználásával.

nem ismertem
ezeket az orchideákat
sem ezeket a disznókat
mondta jézus

az orchideákat
előbb összetapossák
ezen kívül meg igazán
semmi sem érdekes

mindezt álmodhatta volna
a felszarvazott
nem mintha elvesztette volna
a türelmét á dehog

nem ismertem a férfit
mondta a kozmetikus
a szappanba ragadt szőr
alig jött le a kezéről

nem ismertem
a szappanba ragadt szőrt
se jézust mondta a nő
valójában nem is történt semmi

Nem és nem

Nem verjük tömegesen a menekülteket a határon.
Nem a menekülteket verjük tömegesen a határon.
Nem a határon verjük tömegesen a menekülteket.

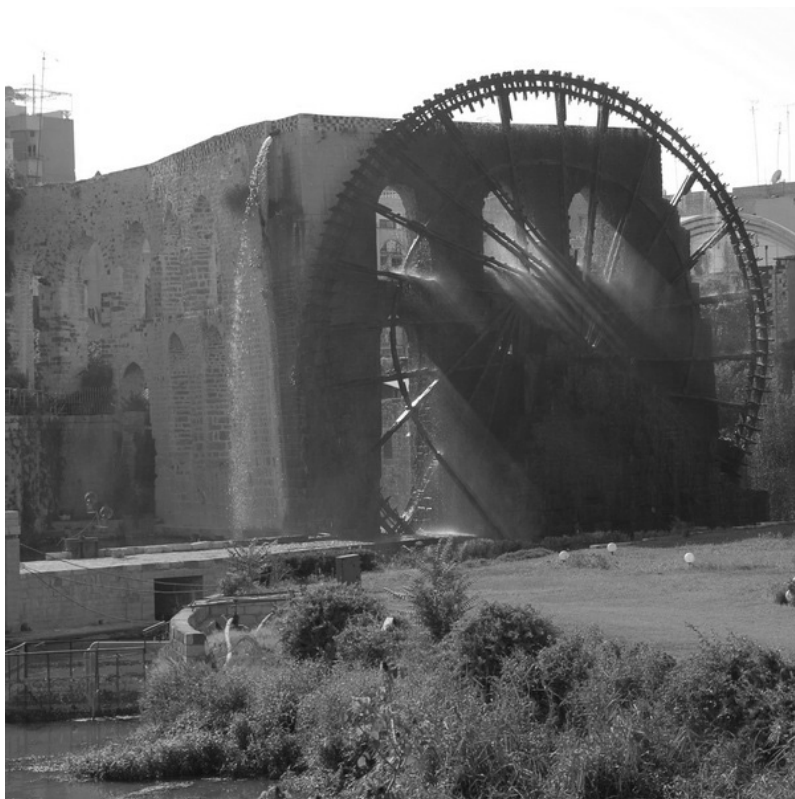
Nem gumibottal verjük a menekülteket a határon.
Nem a menekülteket verjük gumibottal a határon.
Nem a határon verjük gumibottal a menekülteket.

Nem uszítunk kutyákat a menekültekre a határon.
Nem a menekültekre uszítjuk a kutyákat a határon.
Nem a határon uszítjuk a kutyákat a menekültekre.

A menekültek harapják meg a kutyákat,
mivel a kutyák szolgálati kutyák és szájkosarat viselnek,
ezzel szemben a menekültek nem viselnek szájkosarat.

nem hazudnak

anyám a kézi működtetésű
dobható vagy természetes
hatóanyaggal szerelt
könnygázgránátok nem hazudnak

FARKAS ARNOLD LEVENTE

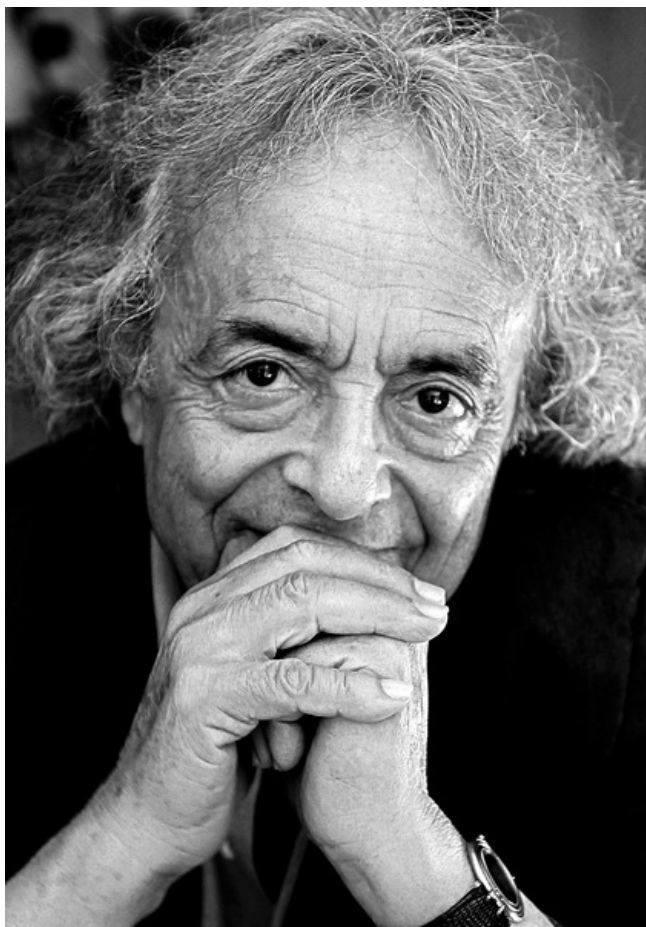
A pofon előtt

Tizenegyedik cetli. Pócsmegyer, tizenhét december tizenkettő, kedd. A költő, aki szavak nélkül akar verset írni, az időre gondol, az idő fájdalmára a mondatok miatt. Elmúlnak mind a hangok. A csönd azonban örökkévaló.

Huszonkilencedik cetli. Pócsmegyer, tizenhét december huszonöt, hétfő. Boldogtalan vagyok, gondolta a prostituált. Ha volt egy kevés ideje, szívesen rajzolgatott. Megpróbálta elfedni a valóságot valóságos jelekkel. Nem sikerült.

Harmincnegyedik cetli. Pócsmegyer, tizennyolc január kettő, kedd. Tegnap azt mondtam Leventének, hogy fasiszták vagyunk mindannyian. Álltunk a Duna-parton, Lócika megsértődött valamiért, futólag megállapítottam, hogy ezek a kecskék is megnőttek. Aztán Gellért eltört egy nyíl-

vesszõt, én pedig megpofoz-
tam. A pofon elõtt
Szent Ferencre gondol-
tam. Légy alázatos,
mondta a szent a
mozdulatnak.

ADONIS (ALI AHMAD SZAÏD)

CSORDÁS KATA

Örök apály

Jó lenne úgy kikeveredni ebből az évszaktból,
hogy nem okozok maradandó kárt.
Ha a világ átállítható, nem lesz semmi baj.

Tudom, hogy a fák kitesznek majd magukért,
a vizek pedig újra elcsendesednek,
a szárazföld visszaköveteli az elcsatolt területeket,
a homokban gyökeret ereszt a fű.

A dagály ellenem dolgozik,
de ha két áramlat kioltja egymást,
nyert ügyem van.
Egy sziklára állva jelölöm ki
az új földrajzi egység körvonalait:
ez tómeder lesz, ez tölgyerdő,
az meg ott szántóföld, legrosszabb
esetben hínár szagú mocsár.

Cím nélkül

Ülünk egy teraszon egy galéria előtt
záróra után árnyat adó fák alatt valamitől
mindig mámorosan tűző napon
egy időtlen város holt terében
a zárt kertek felől a hullott gyümölcs
szagát hordja a szél
a lonc csatát vesz ellene

Nem is sejtjük hogy valamivel korábban
vagy valamivel később
egyik pillanatról a másikra megszűnhet

létezni az orr fintora egy enyhe beszédhiba
egy összetéveszthetetlenül vastag hajfonat
és hiába szedelőzködnénk már
soha nem érünk oda ahova készültünk

Mellékszereplők

Puritán reggel semmi pompa
egy történet perifériáján ébredünk
az ablakból nézzük hogy a napfény
éppen a szomszéd kert széléig ér
így vesszük észre a pillangósvirágúak
között megbúvó természetvárat
onnan indul minden

Mögöttünk a szoba részleteiben kidolgozatlan
üres teáscsészét emelünk a szánkhoz
először csak a rovarok őrült futkosása tűnik fel
a fegyelem teljes hiánya aztán a hajszaárpédés
ami pillanatokon belül szakadékká nő
mire elér minket a robaj elnyeli amit mondasz
de a történet szempontjából úgyszincs jelentősége

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR

Egy kis szívesség

1.

Az utolsó szögeket verték a kalifátus koporsójába.

7,62-es és 5,56-os lövedékekkel verték, légi csapásokkal és nehéztüzérséggel kapapálták, amíg az eszelősek királysága falunyi méretűre nem zsugorodott. Hol voltak már az elképzelések az Iszlám Államról, a hódításról, hol volt a kalifátus Nagy-Britannia méretű területe? Befújta a homok, és lánctalpak szabdalták, mint azokat a tömegsírokat, melyeket a visszavonuláskor hagytak maguk után a dzsihadisták.

Az államot játszó terrorszervezet bukása napok kérdése volt. A nyugati sajtó eufóriában úszott. Egymást követték az optimistábbnál optimistább újságcikkek. Egyedül annak szorult össze a gyomra, aki tudta, hogy mi zajlik Szíriában a terepen. Odalent ugyanis négy hadsereg nézett farkasszemet egymással.

Arra vártak, hogy a préda kiadja utolsó mérgező leheletét, és egymásnak ugorhassanak a koncert. Az már tisztán látszott, hogy a polgárháború nagy vesztesei a kurdok lesznek. Senkit sem érdekelt már, hogy ők állították meg a kalifátus offenzíváját 2014-ben, vagy hogy ők szabadították fel a szekta fővárosát, ahol a kórházakat napi száz végtag amputációra optimalizálták a saríia helyi értelmezésének jegyében.

Törökország bejelentette, hogy fellép a kurd terrorfenyegetéssel szemben. Ez azt jelentette, hogy offenzívát indít, mely végleg szétzúzza a kurdok álmát egy független államról. Az offenzíva meg is kezdődött.

A kurdok úgy védekeztek, ahogyan tudtak.

Azokat a területeket, melyeket képtelenség volt védeni, vérontás nélkül adták át a szíriai kormány csapatoknak. Irán támogatásával ők legalább ellenfelet jelentettek a törököknek, különösen, mióta az amerikai csapatok megkezdték a kivonulást az országból.

Szíria leginkább egy megbolygatott hangyabolyhoz hasonlított. Legalábbis nekem ez volt a benyomásom, miközben a kompra vártam.

A hidat lezárták az iraki pesmergák. Fegyverekkel és lőszerrel megrakott teherautók jöttek és mentek át rajta a langyosan sütő nap alatt. A civilek csak komppal kelhettek át.

Szíriai kurdok álltak a szőke folyó partján, minden holmijuk bálákba rakodva. A nők a karjukban tartották a gyerekeiket, akik hangosan sírtak a fáradtságtól. A férfiak riadt tekintettel dohányoztak. A bizonytalanra tértek haza.

A fekete hajú, síró kisfiúkat néztem, mikor megérkezett a komp. A fémkorlátjáról nagy szemekben pattogzott le a zöld festék. Pizkos arcú kurd fiúk csapták le

a rámpát a folyópart homokos partjára. Fél óráig tartott, mire minden holmit felrakodtak a hazatérők. A túlparton fegyveres fiatal nők álltak, akik ellenőrizték az átkelők iratait. Amikor megláttak, mosolyogva irányítottak át a parancsnokságra, ami egy dombon volt, néhány száz méterre az átkelőtől. A kurd parancsnok teával kínált, átnézte az engedélyeimet, majd beültetett egy bajszos, negyvenes férfi mellé, aki teherautóval Amúdába ment.

Az amúdai sajtóközpontban mellém adtak egy húsz év körüli fiút, akit Amandzsnak hívtak, és akinek az volt a dolga, hogy elvigyen az autójával Rakkába és Haszakába, a menekülttáborokhoz. Kétszáz dollárt fizettem a központ korrupt vezetőjének, így az engedélyeket még aznap megkaptam, minden fennakadás nélkül.

Abból éltek a sajtóközpontban, hogy komoly pénzeket szedtek el a külföldi tudósítóktól. „A védelemért”, „fordításért”, „szervezésért” vették el az ember pénzét. Mindig találtak indokot.

Nem volt apelláta, mindenki fizetett. Szíriában még mindig érhetett bárkit bal eset, ha a rossz embereket haragította magára. A kurdok igénye, hogy megismerje és támogassa őket a világ, elmúlt. Már nem reméltek semmit Európától. A segítség nyújtását a nyugati médiának kőkemény pénzügyi alapokra helyezték. Pénzt kértek mindenért.

Az volt a tervem, hogy fogságba esett dzsihadistákat és a családtagjaikat fogom meginterjúvolni a táborokban. Nagyon sokan szöktek meg Európából, hogy csatlakozzanak az Iszlám Államhoz. Második és harmadik generációs európai arabok, iszlám hitre tért és radikalizálódott németek, angolok és franciák. A többségük meghalt a kalifátus ötéves pályafutása alatt, de még így is sokan maradtak. Ők a sorsukra vártak a családjaikkal együtt a sivatagban felhúzott menekülttáborokban, alkalmi börtönökben.

Amandzsal reggel fél ötkor indultunk Haszaka felé. Sötét volt még, csak a láthatár alján derengett a felkelő nap. Egy Toyota pickupt vezetett, az övébe pedig egy 9 mm-es Berettát tűzött, melyet folyamatosan igazgatott vezetés közben. A háborúról, az önálló kurd állam lehetőségeiről beszélgettünk. Hamar megkedveltük egymást. Az úton félóránként meg kellett állnunk az ellenőrzőpontok miatt, de a sajtóengedéllyel hamar továbbengedtek minket. Amikor elmondtam Amandzsnak a tervemet, hogy dzsihadistákkal akarok interjúzni, hosszasan telefonált. Végül azt mondta, hogy a nagybátyja az egyik kisebb tábor vezetője Haszaka mellett. Úgy gondoltam, ez lehet a legjobb opció, hiszen a nagy menekülttáborok tele vannak nyugati újságírókkal. Az sem segít, hogy nem ismerek senkit a vezetőiből.

„Kell fizetnem a nagybátyádnak?” – kérdeztem Amandzst.

„Elég, ha viszünk valami ajándékot” – felelte.

2.

„Nagyon szeretnék visszamenni Európába” – mondta a velem szemben ülő, frissen borotvált férfi a kamerába angolul, és elcsuklott a hangja. Ahmednek hívták. Erős arcvonású, harmadik generációs hollandiai arab volt.

„Mebántam, hogy csatlakoztam az Iszlám Államhoz. Európa bocsánatát keresem, és békét, amiben felnevelhetem a gyerekeimet.” A szeméből folytak a könnyek. Kifejezetten elégedett voltam az anyaggal. Az új kamerám messze jobb felbontásban dolgozott, mint eddig bármelyik videófelvevőm. Bár még nem tapasztaltam ki a használatát teljesen, úgy tűnt, remekül bevált a terepen. Megköszöntem az interjút, mire a mellém adott kurd katona visszavezette a férfit a cellájába.

A börtön a katonák szálláshelyének pincéjében volt. Ahhoz, hogy az ember elérje a parancsnoki irodát, át kellett vágnia a szögesdróttal körbevont udvaron, ahol a dzsihadisták családjai vártak a sorsukra sátrakban. Nők és gyerekek gyilkos tekintete kísért, ahogyan átvágtam az udvaron. A gyerekeik futva követtek egészen a parancsnoki iroda lépcsőjéig. A PKM golyószórós kurd katona zavarta el őket, aki a lépcső tetejéről pászta a környéket.

A tábor parancsnokát Kawának hívták. Az ötvenes éveinek a végén járó bajszos, jókedvű férfi volt. Festette a haját, csak a vastag fekete szemöldökében voltak fehér szálak. Örömmel fogadott minket. Ajándékba whiskyt kapott tőlem, amit eredetileg egészségügyi célokkal hoztam magammal.

Az évek során megtanultam, hogy jobb, ha az embernél van töményszesz, ha hosszasan utazik a Közel-Keleten és Afrikában. El tudja kerülni vele a hígfosást, ha minden lefekvés előtt fogyaszt belőle egy adagot. Csak a megszokásból hordtam magammal. Túl régóta voltam már úton, hogy bármi is meglepje a gyomromat.

Kawa ezredes mosolygott, amikor beléptem az irodájába. Egy nagy, tömörfa asztal mögött ült. Egy Öcelán kép lógott mögötte a falon. Amanddzsál beszélgetett. Amikor meglátott, kihúzta az asztal fiókját, egy átlátszó, arakos üveget vett ki belőle és három poharat.

„Iszik velünk egyet?” – kérdezte, és már töltötte is ki az italt a poharakba. A kezével intett, hogy üljek le. Leültem vele szemben, és a kezembe vettem az egyik poharat. Koccintottunk.

„Na, mit mondtak a foglyok?” – kérdezte Kawa.

„Hogy nagyon sajnálják, és vissza akarnak jönni Európába.”

Kawa hümmögött.

„Mégis, másra számított?”

„Nem tudom.”

„Nyilván azt mondják, amit ilyenkor mondani kell.”

„Az egyik el is sírta magát. Tényleg úgy tűnt, mintha bánná az egészet.”

„A holland, ugye?”

„Az.”

„Fél éve még nem sajnálkozott semmin.”

„Hogyan?”

„Fél éve még tagja volt a saría bizottságnak. Ő rendelte el a dohányzók megkor-
bácsolását vagy a kezek levágását.”

„Ezt nem tudtam.”

„Most már tudja.”

„Mégis úgy tűnik, hogy bánja a dolgot.”

„Egy fenét bánja. Egyszerűen nincs más választása, ha meg akarja úszni az egé-
szet.”

„Lehet.”

„Nem lehet, hanem biztos. Egy dzsihadista mindig is dzsihadista marad. Ezek so-
sem változnak meg.”

„Az arabok?”

„Nem, nem az arabok. Hanem minden ember. Ha egyszer valaki fegyvert fogott
a kezébe, sosem fogja azt elengedni.”

„A kurdok is fegyvert fogtak.”

„Mi sem fogjuk.”

Amandzs bólogatott. Kawa a zubbonyának a zsebébe nyúlt, és egy doboz cigaret-
tát vett elő belőle. Slim cigaretta volt, ami divatos volt a kurd férfiak körében Szíriá-
ban. Majdnem mindegyik gerillánál láttam ilyet. Körbe kínálta nekünk. Rágyújtot-
tunk.

„Mondhatnak ezek akármit, ott marad velük a kalifátus szelleme. Az pedig csak
alkalomra vár. Mindegy, ez már nem a mi problémánk.”

Kawa kitöltött még egy italt mindenkinek.

„Mi lesz a foglyokkal?” – kérdeztem.

„Napokon belül átadjuk őket a szíriai hadseregnek, a táborral együtt. Kezdenek
velük, amit akarnak.”

„És ők mit fognak tenni?”

„Nem tudom. Gondolom, elengedik őket, hogy menjenek csak haza, és Európá-
ban robbantgassanak.”

„Nem zárják börtönbe őket?”

„Már miért zárnák? Minek etessék őket? Akkor fogják börtönbe zárni őket, ha
Európa fizet érte. De nem gondolom, hogy Európa fizetne érte.”

„Szerintem fizetne.”

„Európa nem tárgyal Aszaddal. És Aszad is kellőképpen meg van sértődve ahhoz,
hogy visszaküldje ezeket az embereket Európába.”

„És a kurdok?”

„Mit tett Európa a kurdokért?”

„Küldtünk fegyvereket.”

„És hagyta, hogy a törökök lemészárolják Afrint.”

Hallgattam. A képek villóztak a fejemben, a rommá lőtt kurd városról. Piszkos
munkát végzett a török hadsereg. Nem ejtettek nagyon foglyokat.

„Nézze, ne vegye magára. Maga nagyon kedves embernek tűnik. De Európa cserben hagyott minket.”

„Nem veszem.”

„Remélem elégedett az interjúival.”

„Abszolút az vagyok.”

3.

Két napig voltam Kawa ezredes táborában, utána tovább indultunk Rakka felé. Amandzs okosan vezetett, és nagy ívben kerülte el a kormánycsapatok ellenőrző pontjait, ahol tehetett. A kalifátus egykori fővárosa romokban állt. A szövetséges légi csapások egész utcákat tettek a földdel egyenlővé, de nem jártak jobban az épen maradt házak sem. Mindegyiken lukak tömege feketélt, a gránátbecsapódásoktól több is megsüllyedt. Sűrű fekete füst és betontörmelék. Ez volt a kalifátus néhai fővárosa. A sáros utcákon '50 kaliberes géppuskákkal felszerelt pick-upok közlekedtek, a szunnita mecseteket pedig már átnevezték huszeinire a síita önkéntes alakulatok. A város mégis nagyon aktív volt. A piacon nyüzsgött az élet, s bár az áramellátás akadozott, éjszakára több ezernyi apró fénypont jelezte, hogy visszatérnek az emberek a városba.

Amandzs a Hotel Mekkában vettünk ki szobát. Egy közepesen mocskos vendéglátó egység volt, angol vécével, poros lópokrócokkal az ágyakon. Négy napon keresztül laktunk itt, miközben a városba visszatérő életről, az Iszlám Állam alatt megélt szörnyűségekről, és nagyjából bármiről forgattam, amiről úgy gondoltam, hogy majd el fogom tudni adni.

A negyedik nap estéjén, miután végeztünk a vacsorával, a szobámban elkezdtem megnézni a videóimat. Szomorúan konstatáltam, hogy az első felvételeken, melyeket még a dzsihadistákkal készítettem, valószínűleg rosszul állítottam be a hangot. Bár a kép éles volt, alig lehetett hallani valamit, hiába állítottam a laptopomon a keverőt. Olyan ideges lettem, hogy felhívtam egy barátomat Magyarországon, hogy tud-e kezdeni valamit a felvételekkel. Azt válaszolta, jobb lenne, ha inkább újra felvenném.

„Semmi baj” – mondta Amandzs, miután felvettem a dolgot. „Visszamegyünk, és újra felvesszük.”

Reggel el is indultunk Haszaka felé. Bár Kawa ezredes nem vette fel a telefont, önmagában ez nem jelentett semmit. A rommá lőtt országban szórványosan volt térerő. Az utakon nagy volt a katonai forgalom. Egy idő után feladtam, hogy kövessem, melyik fegyveres csoport kihez is tartozik. Délre értünk ahhoz a földúthoz, mely a táborba vezetett. Egy orosz páncélozott csapatszállító állt az út oldalán. Az árnyékában terepszínű nadrágos férfiak ültek, a fegyvereiket az oldalának támasztva. Sapkaként hordták a fejükön a maszkokat, amiben támadni szoktak. Amikor meglátták az autót, két katona felállt, és a kezével intett, hogy állítsuk le a motort.

„Shiák” – mondta Amandzs. – „Hagyd, hogy én beszéljek.”

Szíria a polgárháború kitörése óta tele volt külföldi sífta harcosokkal, akik vagy Libanomból vagy Iránból érkeztek, hogy támogassák az Aszad kormányzatot. Vallási fanatikusok voltak, és mivel a kormányzatnak alig maradt katonája, gyakorlatilag ők nyerték meg a háborút az elnöknek. Nem sokban különböztek a módszereik az Iszlám Államétól. Ha valamit, hát a sífta milíciákkal nem akartam összetűzésbe keveredni.

Amandzs félrehúzódott, és elfordította a kulcsot. Az egyik katona a kocsni oldalához lépett. Erős testszaga volt, azonnal megcsapott a letekert ablakon keresztül. Kicsi, patkányszemei voltak. Több foga is hiányzott. Szemügyre vette mindkettőnk papírjait.

„Hova viszed ezt a külföldit?” – kérdezte.

„Vissza Amudába” – mondta Amandzs.

„Miért nem a fő úton mentek?”

„Alig lehet haladni. Erre átmehetünk?”

„Át. De biztosan át akartok menni?”

„Miért, nem biztonságos?”

„Már miért ne lenne biztonságos?”

„Ez a külföldi ért arabul?” – kérdezte a katona, és rám mutatott.

„Nem” – felelte Amandzs, én pedig a tőlem telhető legbutábban vigyorogtam a katonára.

„Idióták” – mondta a katona, és a kezével intett, hogy mehetünk.

Amandzs gázt adott, majd amikor tisztos távolságba kerültünk az ellenőrző ponttól, annyit mondott: „Ezek libanoni sífták voltak.”

„Honnan tudod?”

„Onnan, ahogyan beszéltek. Jobb, ha szólok a nagybátyámnak, hogy ilyen közel vannak.”

Húsz percen keresztül hallgatunk. Bámultam a mellettünk elsuhanó köves tájat. A tűnődésemből Amandzs döbbsent kiáltása riasztott fel. Odafordultam, és már én is láttam az ég felé kigyózó vaskos fekete füstöt. Ahogyan közelebb értünk, már tudtuk, hogy a tábor füstöl. A kapuja be volt döntve, és mind a két épület ki volt égve. Az ablakaikból még mindig szállt a füst, de már nem égett semmi sem. Valószínűleg néhány napja gyújtották a tüzet. A tábor közepén, a felgyújtott sátrak környékén kilőtt töltényhüvelyek heverték. Amandzs elővette a mobilját, és telefonálni próbált. Én vettem észre a halottakat. A fal mellett heverték. Férfiak, nők, gyerekek. Vagy negyven holttest.

„Azonnal tűnjünk el innen” – mondta Amandzs, amikor ő is észrevette.

„Le akarom fotózni” – feleltem.

„Elment az eszed? Ha meglátják, minket is közéjük fognak fektetni.”

„De muszáj lefotóznom.”

„Fotózd, de én ugyan nem várok rád.” Gyors lépésekkel megindult az autója felé. Néztam, ahogyan távolodik, majd futni kezdtem utána. Egyetlen kép sem éri meg,

hogy egyedül maradjak a senki földjén, egy tömegsír mellett. Mire utolértem, már járt a motor a kocsiban. Beugrottam mellé, ő gázt adott. Vagy ötven kilométert kerültünk, mire visszakanyarodtunk a főútra. Amandzs nem kockáztatta, hogy még egyszer belefussunk a síta milíciába. Mindketten végig feszültek voltunk az úton. Akkor engedtünk fel, amikor az amúdai ellenőrző központba értünk.

„Nem voltak kurdok a halottak között ugye?” – kérdezte Amandzs, aki egyszer sem érte el a nagybátyját telefonon.

„Nem láttam” – feleltem. Valójában fogalmam sem volt, hogy mit is láttam. Egy dologban voltam biztos, hogy halottak feküdtek a betonfalak mellett.

Amandzs elvitt a hotelbe Amúdában. Dollárban adtam a kezébe, amivel tartoztam neki a fuvarért. Azzal búcsúztunk, hogy másnap találkozunk, és elvisz még a határátkelőhöz. Kérdeztem, hogy nem lenne-e kedve meginni egy italt még az este folyamán, de azzal utasított el, hogy így is éppen eléggé hosszú volt ez a nap, ráadásul majdnem egy hete nem látta a családját.

Lepakoltam a hotelben, majd kimentem az utcára. A város, bár tele volt fegyveresekkel, hangos volt az élettől. Az embereket kerülgetve átvágtam a piacon. Tuktukok dudáltak és haladtak lépésben, amíg odaértem a Khammar nevű italmérésig. A kocsmá hónapokig zárva volt. A nemzetközi önkéntesek miatt nyitott ki újra, akik harcolni jöttek az Iszlám Állam ellen, és eleget ittak ahhoz, hogy eltartsák. Szépen lassan a helyi alkoholista vendégek is visszajöttek. A Khammar régi fényében ragyogott.

Piszkos fehér csempék borították a bár falait. Tele volt férfiakkal a hely. A kurd milíciákhoz tartozó külföldi önkéntesek, humanitárius munkások vagy helyiek ittak minden asztalnál. Semmilyen zene nem szólt a kocsmában, mégis hangos volt az emberek beszélgetésétől. Terjengett a levegőben a savanyú sör és a cigaretta szaga. Odaléptem a bárpulthoz, és vártam, hogy sorra kerüljek. Rágyújtottam egy cigarettára, mélyen leszívtam a füstöt, és bámultam a falon Bassár el-Aszad bekeretezett fényképét.

„Jó estét, barátom, örülök, hogy újra látom” – mondta valaki, és a vállamra tette a kezét. Kawa ezredes volt az, szélesen mosolygott.

„Mi történt? Láttuk, hogy felgyújtották a tábort.”

„Át kellett adnunk az Aszad-milíciáknak.”

A pultos, egy idősebb, erősen kopaszodó pocakos pasas felvette a rendelésem. Két sört kértem, egyet magamnak, egyet az ezredesnek.

„Na de a foglyok?”

Kawa ezredes belekortyolt a sörébe. Bizalmasan belebámult a szemembe.

„Tudja, amikor elment, arra gondoltam, hogy azok az európaiak, akiket ismerek, mind nagyon rendes emberek. Igazán tehetek Önöknek egy szívességet.”

„Köszönöm” – mondtam, mert nem igazán tudtam, mit is kellene válaszolnom. Elindultunk egy asztal felé, ahol az emberei ültek. Roppantul elégedett volt magával. Egész este nekem kellett fizetnem az italait.

ADONIS (ALI AHMAD SZAID)

Az idő

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony
 Mi ez a homokba vágó vér, mi ez a csillaghullás?
 Felelj, jelenvalóság lángja, mit fogunk mondani itt?

História rongyok a torkomban
 Arcomon az áldozatok jelei
 Milyen keserű lett ez a nyelv, mennyire szűk az ábécé kapuja!

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony
 .../ Barátunk hóhérrá változott talán? Azt kérdi-e
 A szomszéd: tatár Hülegü miért ily lassú? Ki kopog? Adóbegyűjtő?
 Fizesd a járandóságot! ... Asszony- és
 Férfi-formák ... járkáló képek / Jeleztünk
 És suttogtunk egymásnak – Lépteink
 A gyilkolás ösvényét adják
     Urad parancsa ez a gyilkos erőszak?
     Vagy éppen, hogy Urad nőtt ki a gyilkolásból?
 A talány összezavarja
 S a félelem ívét feszíti lebukó napjai fölé.

Az egyik fivérem elveszett, apám megtébolyodott, gyermekeim holtak
 Kit hívjak, hogy segítsen? Essek az ajtónak? Sírjak az imaszőnyegbe?
 Ez kába még, nincs is magánál! Hozz egy szelencét! Adj gyógyszert néki
 A vallástudósok burnótjából.

Holtak, kiket a gyilkos olvasgat, akár meséket / Csonthalmok
 Gyerekfej itt ez a rög vagy széndarab?

---

* A szíriai Kasszábin faluban 1930-ban született Ali Ahmad Szaíd Eszber a modern arab költészet megújítója, kritikus, szerkesztő, folyóiratkiadó. A közel-keleti meghaló-feltámadó isten Adon (görögül Adonisz) költői nevet 17 éves korában vette fel. Szíriát elhagyva az ötvenes évektől Libanonban élt, majd a polgárháború alatt Párizsba költözött. A modern arab poézist forradalmasító kötete – *A damaszkuszi Mihjár dalai* – 1961-ban jelent meg. Radikális szürrealizmusa és a misztika nyelvhasználatát idéző költészete hatalmas vitákat váltott ki a tradicionális poétika védelmezői és az ötvenes évek új utakat kereső irányzatának képviselői között. Verseit a nagy világnyelvekre fordítják, műveinek magyar válogatása – *Tükör Orfeusznak* – 2014-ben jelent meg. Számos irodalmi díjjal ismerték el munkásságát.

Emberi test, amit látok? Vagy agyagcsomó csupán?
 Leguggolok, két szemgolyót tolok össze, lágyékot formázok hozzá
 A sejtés segít, az emlék fénye jól vezet –
 De hiába követem a halovány fonalat
 Hiába szedek össze fejet, két kart és lábakat,
 Hogy ki ez az áldozat? Hogy kicsoda ő? –

Kinek adhat fel leckét a hangya?
 Miért a döbbsent rácsodálkozás? Költészet
 Ahogy az égő szikra a szembe olvad, s révület is talán
 Ahogy házad Alláhhhoz emelkedni látszik darabokban
 A mineretből egy jövőmondó baglya rikolt
 Szivárványt szó a hangjából
 Fojtogatva-sírva már-már az élvezetig

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony:
 .../ A bolond feltárja titkait
 Ez a lázadó idő ékszerbolt
 És próféták mocsara-lápja
 A bolond feltárja titkait
 Az igazság halál
 S a halál a költők kenyere
 Mit hazának hívnak vagy azzá lehetett volna
 Nem más, csak az Idő arcán feltüremkedő Jelenidő

A bolond feltárja titkait
 Hol van a kulcsod, Özönvíz-ragyogás? Lágyan nyelj magadba engem!
 Vigyél el utolsó partjaimra, vigyél el engem
 Lángoló mélység igéz
 Lobogó szalma igéz
 Utak igéznek, mik utakká válnak széjjel

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony
 Lelkem feledte mire vágyott
 Feledte örökségét, mit a képtárak mélyén őriznek
 S már arra sem emlékszik, az esők mit mondanak, a fák tintája mit ír
 Nem rajzol többé –
 Csak sirályt, ahogy odavágja a hullám a hajókötélhez
 Nem hall soha már –
 Csak fémekeket csikorogni: ez a város mellkasa itt!
 Hold reped szét, ahogy ráng a szikrák szelleme köldökzsínórján

Nem tudja

Hogy Allah s a költő két gyermek, akik egy kő orcáján alszanak

Lelkem feledte mire vágyott

Most rettent az árnyék – az előbukó holnap

S eltölt a kétség, nem jön az álom

Tűztől tűzig vágódom bilincsbe verve

Ömlő verítékben úszva álmatlanságom

Osztom a fallal (az éjszaka léptei vadak)

Hányszor is mondtam a költeménynek, ahogy emlékezetembe alámerült:

Miféle fűrész feszül nyakamnak,

Hogy a csend versét diktálja? Kinek meséljem a hamvaimat?

Mikor szívdobogásomat kiszakítani s asztalra vágni sem tudom már

Nem akarok évig hangzó dobot bánatból

Hadd vallom: az életem

Szellemelek háza volt, szélmalom.

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony

A szerelem fáí Kasszábínból

A halál testvérei lettek Bejrútban,

Ez a mirtuszliget nyújt vigaszt

A száműzetés ligetének – S ahogy Kasszábín a füvek térképébe lép,

S kivonja a síkság lényegét,

Bejrút a halál térképébe lép / sírok

Akárha gyümölcsöskertek, és csonkolt végtagok – akárha mezők

Mi az, ami Kasszábínt önti Szaida s Túrosz városába, pedig Bejrút az, ami ömlik?

Mi az, ami a távollétében is oly közeli?

Mi az, ami a térképemen mindezeket egymás vérével vegyíti?

...Szár az volt a nyár, nem érkezett meg az ősz

A tavasz elsötétült a föld emlékezetében/ A tél

Mintha csak a halál rajzolta volna meg: vérzés, haláltusa

Jelenidő támad a végzet korsójából s a sors kezéből

Jelenideje a vándorlásnak – mi az Időt összerakja és a levegőt felkérődzi.

Miként és honnan reméletek, hogy ismeritek

Az arctalan gyilkost? / Övé itt minden arc...

Magamhoz szorítom az idő kalászát, a fejem tűztorony

Fáradtan fordulok, távolból nézem – Micsodák ezek a rongyok?

Krónikák talán? Vagy országok? Lobogók a sötétség sziklafalán?

Íme, nemzedékek sorát olvasom most, a hullában ezer holt testet

S íme, a feneketlen hiábavalóság csap át fölöttem
A test kilép uralmam alól
Arcom nem tűnik elő tükreben
A vér kirobban az ütőerekből
Azért talán, mert nem látom a fényt, ahogy álmaimat viszi hozzá?
Azért talán, mert a mindenségben, mit áldanak mindenek,
Egyedül én vagyok, én, aki átkozom azt?
Mi az, mi kitépi a mélyeimet? s áthatol
A vágyak bozótján, országokon – a könnyek óceánjain,
Jeleknek bokrain

Rasszok és fajok között, korokon, népeken át?
Magamtól micsoda választ el engem?
Micsoda pusztít el engem?
Én vagyok, én az útkeresztvezető?
S hogy feltárul, már nem lesz enyém az én utam?
Több vagyok, mint egyetlen személy? Történetem bukás, a végem megégetés?
Micsoda tör fel harsogó nevetésben, fuldokló tagjaimból mi szakad ki,
Több vagyok, mint egyetlen személy? Mindenki
A másikat kérdi: Ki vagy te? Honnan jöttél?
Csupa bozótharc tagjaim
... Vérben és szélben és testben s levélben

Vagy örület ez? Ki vagyok én ebben a sötétben? Taníts meg, vezess igaz útra, örület!
Ki vagyok én, barátaim! – Tisztánlátók és nyomorultak!
Bárcsak kiléphetnék bőrrömből, nem tudva, ki voltam, s hogy ki leszek!
Keresek egy nevet, s egy dolgot, mit megnevezhetnék
És nincsen, mit megnevezhetnék!

Vak idő, megvakult történelem
Hordalék idő, roncs történelem
S ki birtokában tartja, maga is birtok, hát áldassál, Sötétség!

Magamhoz szorítom az idő kalászáét, a fejem tűztorony:
Sémi ősapámat elragadta, mit a vak végzet szótt neki
Papagáj ez? Vagy próféta, akit a múmiába raktak?
Ősapám! Kinek útjáról most letérek,
Rendben! Te vagy hát, ki a víz mikrobáiban, és a mennyek országában laksz,
S bölcs dolog tőled, hogy sétálsz, ahogy sétálsz is büszkén hátrafelé
Te a titok vagy, próféta-sággal kincses
Birodalom! – Téged megérteni én képtelen vagyok, bűnökben tévelygő!
Te vagy a csoda!
Ősapám! Akit most megtagadok, bár szerettem a teremtést

Teremtő nevében –, máától nem ismersz többé, s engem sem köt hozzád semmi,
csak a mélyen
Lelkembe ült romok – Ők siratnak engem, és arra kényszerítnek, sirassalak téged.

Magamhoz szorítom az idő kalászáat, a fejem tűztorony:

Az égetett téglákat esővel öntöző kornak vége
Összeér egy új kor kezdetével, mikor olajra hull az eső
S letérdel a pálmák istene
Az acél istene előtt
S én vagyok a két isten között kiontott vér, hátráló karaván
Kialudt tüzetet kutatva,
Keresve hogyan is
Szálljak szembe
Rettenhetetlen halálom dühöngő sivatagával
Mondom: a mindenség az, amit álmaim szólnak .../ A fonalak szétoldódnak
S látom a mélységben magam, zuhanva az éjben

Füstgyűrűkben látom a dolgokat

S látom: a világ vadászat

Terítve az asztal – a testek zöldségek,
S az edények fejek
Allah ül a vadászasztalnál, egy szarvas
Pék volt, egy gyík
Meg katona / Isten
Eszi a prédát? Vagy préda eszi az Istent?

Minden út hazudik, minden part elárul,
Hát hogyné csapna rád az örület most!

Elhagyom az asztalt, az ételt s az étkezőket! Nyugalmat már csak a vándorlástól
várok

Vígasztal, hogy álmaim mélyen bejárom – partokat, hullámokat

S a tagadás vágját éneklek, rajongva-fennen

A Vénusz-pálya napjaim bokaékszere, a Bak hozzájuk karperec
S mondom, a virágok koronái
Balkonok...

Megvigasztal engem, hogy távozok – s a távozásra hosszan készülök.

Nyergeljétek e vad szeleket!

A történelmet feláldozták. S ez a vérontás csak a kezdet

Hagyjátok meg tanúnak az áldozót, az áldozatot, és az áldozást

És a maradványokkal takarjátok be engem, formáljátok ki *tellem*

Dombbá a dombok között!

Így vonom ki bölcsességemet a forrásból,
 Kiáltva, üdv nektek, romok! Üdv neked, csillaghullás!
 Holnap elfúj a halál engem, de a tüzem ki nem alszik
 Holnap a fényből egy másik fénybe megyek
 S bár a fonálnál gyengébb vagyok, én Isten képmása vagyok

Ekképpen kezdem

Mellemre szorítva a Földem, s vágyai titkát –
 Szerelme a tenger teste, a Nap adja neki két kezét
 A test viharok tára, gyöngédség kikötője
 A test ígéret, csak én hiányzok belőle
 Csak én emelkedek ki a kihívásból
 Test/ Takarjátok a szerelmes eső fényével a margaréta arcát

És hadd legyen...

Mellemre ölelem a korszakot, ami jön, és megyek
 Daccal, mint hajóskapitány, s hazámat rajzolom,
 Másszatok a legmagasabb csúcsra
 Menjetek legmélyebb mélyeibe
 Nem találtok félelmet és bilincset ottan – A madarak mint az ágak
 A Föld mintha gyermek lenne, és a mítoszok az asszonyok
 Álom-e ez?
 Odaadom azoknak, akik utánam jönnek, hogy meghódítsák ezt a teret.

A bőröm nem az ideák kunyhója

S a vágyam nem az emlékek favágója –
 Elődöm a tagadás, nászaim átültetések
 Két pólus között, s ez a korszak az én korom
 Az isten a halott, a gép vak, s az én korom, hogy
 Lakom a vágyak medencéjét,
 A végtagok virágaim, és én vagyok
 A víz alfája és a tűz omegája – az élet bolondja

Feltárva az időnek vágyai titkát

Így ismeri el

Hogy tévelygő, s lázadó ő, az elkülönülő.

Bejrút, 1982. június 4 – október 25.

MUHAMMAD FATEEH ZIDANY

Jázminfüzér

A nap eltűnt a füst mögött. Csak annyit hallottam, hogy emberek sikoltoznak. Az utca haláltól búzlótt.

A piac különösen zsúfolt volt azon a reggelen, mert a következő napon kezdődött a Ramadan, amikor a boltok egész nap zárva vannak napnyugtáig. Tétlenül bámultam a járókelőket és az öreg olajfát, ami a tér közepére nőtt. A gyerekeimre gondoltam és arra, hogy itt fognak felnőni a fa körül, húséges támogatói lesznek az önzetlenségnek, és igazak maradnak a gyökereikhez. Úgy elmerültem gondolataimban, hogy nem jutott elmémig a zaj és a körülöttem lévő nyüzsgés, jól esett nézni az emberek boldogságát és izgalmát a közelgő ünnepek miatt.

Egy lány jázminfüzéreket árult az utcasarkon. Ahányszor sikerült eladnia egyet, az arca felragyogott, és tekintete az utcai kirakatokban lévő színes ruhákra vándorolt.

A fiam, aki mellettem állt, azt kérdezte, bemegyünk-e a játékboltba. Azt feleltem, hogy egy pusziért és egy ölelésért cserében igen.

Hirtelen repülőgépek jelentek meg az égen. Nagyon zajosak voltak. Megjelenésük váratlan fordulat volt, mert a legjobb tudomásom szerint nemrég kötöttünk fegyverszünetet az ellenséggel. Ismerhettük volna őket, és nem kellett volna bízni bennük!

A legfontosabb dolog most, hogy a gyerekek biztonságos fedezékbe kerüljön. Az előttünk lévő bódéba rohant, és az asztal alá bújt. Láttam, hogy próbál vigyázni a ruhájára, mert ünneplőt viselt. Abban a pillanatban azt kívántam, bárcsak szárnyai lennének, mint a repülőgépeknek, de örömteli repülésre, ne a háború előli menekülésre.

Néhány másodperc múlva bombák kezdtek hullani az égből. Megtámadták a piacot. Kitört a pánik. Mikor a földre csapódott egy bomba, megrázkódott a körülöttnk lévő világ. Hirtelen megütött valami fémdarab. Kövek zuhantak rám. Vér bugyogott elő testemből. Szédülést éreztem, és rájöttem, hogy itt fogok meghalni. Az egész életem átvillant a szemem előtt. Ezután mintha láttam volna néhány furcsa lényt, akik vérfoltos fehér köpenyt viseltek, és az égbe emelkedtek. Követni akartam őket, de túl nehéz voltam, hogy legyőzzem a gravitációt. Úgy éreztem, mintha a lámpákat kapcsoltak volna le. Fehér és kék pontok villogtak a szemem előtt. És zaj volt, hatalmas zaj! Legalább még életben voltam. Összeszedtem minden erőm, és megpróbáltam felállni. Vérzett a fejem, a karom és csípőm. Az eget füst, a földet ha-

lottak szőnyege borította. Az egész piac lángban állt, és a tűz a közeli épületekre terjedt, amelyek közül sok kiégett és összeomlott.

Elkezdtém szólíthatni a fiam, mikor rájöttem, mi történt. Ásni kezdtem a törmelékben, kiabáltam, remélve, hogy megtalálom. Éreztem, közel van. Kinyújtottam a karomat, hogy elérhessem, közben imádkoztam. Kértem a Halál Angyalát, hogy inkább engem vigyen el.

Hirtelen felbotlottam a földön, a romokon. Emberek jöttek, hogy segítsenek felállni és folytassam a fiam keresését. Hallottam, hogy hátulról kiabáltak, forduljak vissza, de nem akartam meghallani őket. Lehet, hogy súlyosan megsebesültem, de a fiam még mindig nem találok.

Aztán egyszer csak megbotlottam egy testben, a lány teste volt, aki a jázminfüzéréket árulta. A jázminok vértől voltak mocskosak. A lány tekintete még mindig a kirakatban lévő színes ruhákon volt, mint amikor még élt.

Forogni kezdett velem a világ. A repülőgépek visszatértek.

BODA MAGDOLNA fordítása

RIMA RAI

Drága barátom, Sámson

Mikor láttam először Sámson? Nem tudnám pontosan megmondani. Ahogy visszaemlékszem, a homlokán futó vízszintes vonalak összeolvadtak a szobám ablakának vízszintes vonalaival; ez volt a kedvenc helyem bámulni az utcát. Minden reggel iszok egy kis pohár tejet, közben egy pillantást vetek az ablakon át a kevéssé lakott utcára és járókelőire, azokra a korai madárkákra, akik leginkább diákok, az utca-seprőkre, és azokra, akik gagyi biciklikkel maguk mögött húzzák az üres műanyag palackokkal megpakolt utánfutóikat és a kocogókra, akik kerülgetik az irodába rohanókat.

Délután mielőtt elhagynám a házat, megfésülködöm, elintézek néhány telefont, megiszok egy csésze kávé. Mindig ott volt, mikor kiléptem az utcára, ugyanazokban az ócska rongyokban ült a járdán, közel a szemétygyűjtőhöz. Majdnem barátok voltunk, jobb kifejezést nem találok rá. Nem voltak hosszú beszélgetéseink, de csak azért, mert nem vagyok valami bőbeszédű. Amikor először láttam, odaadtam neki a reggelim, néhány főtt tojást paradicsommal. Aztán minden reggel hoztam neki valamit. Tetszett, hogy gondját viselhetem. Ledobtam az elemőzsiás zacskót mellé, és már mentem is. Nem akartam, hogy hálálkodjon.

Minden nap irdatlan sok ember járt-kelt a szobám ablakával szemközti idegenforgalmi iroda melletti zöld kuka környékén. Sámson azonban tudta, hogyan kell kitartani. Egyszer észrevettem, hogy a kuka fölé hajol. Úgy tűnt, valamit keres. Ekkor rájöttem, hogy van valami közös bennünk: mindketten keresünk valamit, amit nem találtunk, valószínűleg azért, mert még nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mi az, amiről csak azt érezzük, hogy hiányzik.

Sámsonnak neveztem el, mert hosszú, göndör hajával, bozontos szakállával és erős testalkatával a bibliai figurára emlékeztetett. Azon a napon adtam neki ezt a nevet, mikor a szokásos helyén üldögélve újságot vett az ölébe, és undorral az arcán olvasta. Számomra annyira ironikusnak tűnt az újság, és minden, aminek ereje van, hogy megrémítse őt, amiért ennyire elrontott ez világ. Azt hiszem, kiérdemelte a Sámson nevet.

Egy reggel kinéztem az ablakon, és láttam, nincs a szokott helyén. Megragadtam a zacskót a reggelijével és elindultam. Láttam, hogy tömeg gyűlt a házunkhoz néhány méterre lévő alagút bejáratánál, lassítottam, és csatlakoztam, igyekeztem hoz-

---

* Szíriai író és újságíró két novelláskötete jelent meg eddig: *És végül a világ elmosolyodott* és *Jó dolgok azokhoz jönnek, akik várnak* címmel.

zájuk. Látni akartam, mi történt. Lábujjhegyre álltam, és a nyakamat nyújtogatva figyeltem, vajon mi folyik ott. Végül megláttam őt. Ki volt terülve a járdán, közel az alagút másik végéhez. Azt hittem volna, hogy alszik, ha nem lett volna vértócsa körülötte.

Mélyet sóhajtottam, és felkiáltottam a mellettem álló fickónak:

– Ő a barátom, Sámson!

Megfordult, rám nézett, és szomorú hangon azt mondta:

– Az enyém is.

BODA MAGDOLNA fordítása

MAHMOUD ALHSAN

Ahol egy város felragyog

A történelemtanárunk egyszer azt mondta, hogy a körforgalmak a halált jelentik, a bátyám, aki költő, pedig azt mondta, hogy nincs jobb mód egy város megismerésére, mint a körforgalmi. Amikor először láttam halottat, az a Hét Szökőkút körforgalmában történt. Egy motorkerékpár volt a fiatal férfi mellett. Eszembe jutottak a történelemtanárom szavai, és úgy gondoltam, hogy itt mindenképp közlekedési lámpákkal kellene szabályozni a forgalmat.

A tér a központjában elhelyezkedő hétfúvós szökőkútról kapta a nevét. Vízköpői csak ritkán működtek normálisan. Ez csak egyike volt annak, amivel a városom hasonlítani akart Damaszkuszra vagy Aleppóra, ahol a körforgalmak ugyanígy vannak elnevezve, pedig így csak egynek van neve, a többi utánzat. És Damaszkusztól vagy Aleppótól eltérően ebben a városban nincsenek olyan magán- és kormányzati intézmények, ahol szükség lenne ilyen körforgalomra.

Nyáron az emberek menedéknak használták a szökőkutat, mert házaik szinte betonkályhákká forrósodtak. De a legnagyobb probléma mégis az, hogy a városban nincs hely a szerelmesek számára. Az emberek folyton figyelmeztetik a fiatalokat az illetlen viselkedés miatt, azt mondják, hogy azoknak, akik az ösztöneikre akarnak hallgatni, zárt ajtók mögött a helyük. Ennek eredményeként minden, amit valaha csináltam a lányokkal, az az, hogy fotókat és dalokat cserélgettünk. Egyszer kaptam egy virtuális csókot a lányok egyikétől, de meglehet, hogy ez is csak egy kövér, negyvenes férfi tréfája volt, aki a közelben dohányzott vigyorogva.

A katonai szolgálat alatt egyszer megkíséreltem a szökést. Próbáltam meggyőzni a börtönben dolgozó bűnügyi tisztet, ahová becsuktak, hogy csak néhány napra akartam Damaszkuszba menni. Csak egy rövid látogatásra. Le akartam akadni a horgáról, de láttam, hogy jól szórakozik nevetséges próbálkozásomon, ahogy előálltam gyenge kifogással vagy mentséggel, naivan semmibe véve, hogy valójában mennyire vicces ez.

– Szerintem fogalmad sincs, mibe kerül a damaszkuszi Hét Szökőkút.

Miután leszereltem, életemben először Damaszkuszba indultam. Akkor értettem meg a tiszt szavait, mikor az út menti ellenőrzési pontnál egy rendőrtiszt egy járművezető papírjait és holmiját vizsgálva a „hét szökőkútról” kérdezte az autóban ülőket. A vezető úgy érezte, bölcs dolog, ha nem játssza a butát, és egy köteg pénzt nyomott a tiszt kezébe.

– Heten vagyunk! – közölte a tiszt. – Heten, mint a hét szökőkút! – mondta a rendőrtiszt, majd ezután a vezető beindította a motort, és elhajtott.

Az első kormányellenes tüntetés a Hét Szökőkút körforgalmában vérfürdővel végződött, és miután a kormány elvesztette az irányítást a város felett, rendszeres időközönként megindultak a légi csapások. A repülőgépek pilótái szerint a földön lévő emberek nemcsak hangyákra hasonlítottak, hanem ugyanolyan értékkel is bírtak, mint a hangyák. Úgy éreztem, mintha játszanának, darált húst csinálnak a tömegből, a körforgalomban lévő több ezer embert egyszerűen ledarálják.

Három nappal ezelőtt két szakállas egy faládát dobott a körforgalom közepére. Egy férfi volt a ládában, akit letartóztattak erkölcstelen viselkedésért. A délutáni ima után felnyitották a ládát, és elkezdtek vele vonulni és parádézni az utcákon. A gyerekek és a mentálisan leépült emberek ütötték a láda belsejében összekuporodott embert.

Amint elhaladtam a körforgalomnál, suttogó embereket láttam a tömeg közepén. Úgy tűnt, hogy kíváncsiságból érkeztek oda, de a félelem miatt képtelenek továbbmenni, a látvány megbénította őket. Hirtelen eszembe jutottak bátyám szavai: „A városok körforgalmában a történelem történik.”

Én magam sem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy megnézzem, mi történik, és a körforgalomban lévő tömeghez igyekeztem. Közepén egy cölöphöz bilincselte férfi volt. Úgy hatvanéves lehetett. Az egész teste duzzadt volt, arca, mint egy szellemé, halovány, sápadt és ismerős. Halott szemével engem nézett. Egy ideig eltartott, míg végül felismertem.

A második halott test, amit valaha láttam, nem más volt, mint a korábbi történelemtanárom.

MUHAMMAD SALEM SALIMAH

Ami soha nem borult virágba

Rejtély számomra, hogy miért nem éreztem soha vonzódást a nőkhöz. Amikor először felmerült bennem a kérdés, pszichológiai könyveket vásároltam, próbáltam megérteni, mi baj lehet velem, miért nem illek a normális ember fogalmába. Miután megértettem, hogy ez nem segít az állapotomon, elmentem egy pszichiáterhez, hát-ha kiderül, már túl vagyok a problémán.

A ház, ahol élek, ugyanaz, ahol felnőttem. A Jezmatiyeh piac közelében van, ami egyike a régi Damascene Al Midan szomszédságában lévő piacoknak. A forgalmas környéken sok helyi ételt kínáló étterem van, a két leghíresebb, az Abi al-Kheir és az Abou Arab Haidar.

Ma ötven vagyok, de nem ünnepelem. Az elmúlt tizenöt évben sem csináltam semmi különöset a születésnapomon, főleg azóta, hogy Halát utoljára láttam.

Akkor Hala, Hazem barátom nővére, egy doboz édességet hozott nekem az Abou Arabból, egy kis almaággal, ami tele volt virágokkal, ez volt a díszítés a tetején.

Hala angolnyelv-tanára lettem, miután a barátom megkért, hogy segítsék neki, mert az orvosegyetemi tanulmányai elvégzéséhez szükséges. Olykor szórakoztunk is. Az időnk felében magazinokat böngéztünk, pletykálgottunk, zenét hallgattunk egy csésze kávé mellett. Az angol leckékért cserében Hala kidekorálta a lakásom, és aztán csinált valami ennivalót.

Két évig rendszeresen látogatott, erős barátság alakult ki közöttünk, barátság, ami egy férfi és egy nő között általában a házassághoz vezet. Én azonban nem akartam hamis reményt táplálni benne, ezért óvatos voltam szeretetem kifejezésében, nehogy félreértsen. Legutoljára akkor láttam őt, mikor befejezte az egyetemem. Eljött, hogy elbúcsúzzon. Emlékszem, ült velem szemben, és egy komoly beszélgetéssel próbálkozott.

– Most, hogy harminchét lettél, nem gondolod, hogy itt az ideje, hogy házasságra gondolj?

Mielőtt lett volna időm válaszolni, megjegyezte:

– Azt hiszem, csodálatos férj lennél!

Elmosolyodtam, és azt mondtam:

– Tudod, hogy nem akarok senkivel összeházasodni, csak veled.

– Akkor hogyhogy még mindig egyedül vagy? Félsz vagy menekülsz?

– Nem, nem így van. Mondjuk úgy, hogy nem építék ilyen intézményre.

– Komolyan gondolod?

– Sajnos igen.

Ez volt az utolsó alkalom, amikor beszéltünk. Azt hiszem, sértődötten hagyta el a házat, talán azért, mert elutasítottam, vagy talán azért, mert úgy érezte, nem bízik abban, hogy képes kezelni az igazságot. A testvérén keresztül, akivel kapcsolatban maradtam, évekkel később kiderült, hogy Hala egy magánklinikán kapott munkát, férjhez ment, és családot alapított.

Hirtelen megszólalt a csengő. Kinyitottam az ajtót, és meglepetésemre Hala volt az a testvérével. Mintha a múlt emlékére emlékeztettem volna őket!

– Ő ragaszkodott hozzá, hogy meglátogassunk. Boldog születésnapot, haver! – mondta Hazem barátom, miközben belépett a házba. Mi követtük őt a folyosón. Hala egy gyönyörű rózsát szorongatott a kezében, ami szebb volt, mint amit valaha láttam. Kinyitotta a konyhaszekrényt, tányért keresett, amibe a magukkal hozott születésnap tortát tehetné. Ahogy kinyitotta a szekrényt, megtalálta az elrejtett gyógyszerem. Elkezdte az üvegcséket részletesen vizsgálni, és hamarosan könnyek patakzottak az arcán. Egy pillantást vetett rám, ami azt sugallta, most végre megértett.

BODA MAGDOLNA fordítása

NACSINÁK GERGELY ANDRÁS

Afraszijab palotái

AVAGY IBN KHALDÚN DIALEKTIKÁJA

homok

Micsoda ötlet, a barbárokra várni.

Hiszen tudvalevő, hogy a barbárok halált hoznak magukkal és tetveket: hosszú ruhájuk alól a sodronyíngot egy percre sem veszik le, és köntösük poros szegélye vértől rozsdállik. Asszonyaik illata ámbra meg mósusz, arcukon tetovált jelek, csemetéik a sátrak mélyén megsarcolt városok porig rombolt házaiból elorzott míves holmikkal játszanak, melyekhez észrevétlen patinaként könny és kín tapad. A barbárokról nem tudni biztosan, honnét jönnek, a láthatárt csipkéző hegyek mely hasadékaiból bújnak elő – egyszerre csak itt vannak, ahogy a portölcsér kél a levegőben, végigvágatnak a hőségtől remegő síkon, és csupán találgatni lehet, vajon a falaknak fordulnak-e, vagy tarka délibábként egy hang nélkül vonulnak végig a horizonton, csak ők tudják, mi okból és milyen cél felé. Egyikük-másikuk olykor látszólag békés szándékkal lép be a kapukon, és egzotikus füvekkel, sosem-látott állatok lenyúzott bőrével, varázserővel bírónak mondott csontjaival házal. A darabontok, ha észreveszik, hamar kiebrudalják őket, mert, mint mondják, az efféle alakok bizonyára kémek, akik a tornyok állapotát és a védők számát jöttek felmérni fürge szemükkel; ilyenkor a magisztrátus tagjai aggódva súgnak össze a főtéri díszes balkonnon, míg a szerencsétlent elvezetik: alkonyatra megkettőzik az őrséget, és szürke, hájas arcukat a sivatag felé fordítják. Én mégsem hiszem, hogy ezek a jöttmentek fenyegetést jelentenének miránk: inkább kíváncsinak tűnnek, mint veszélyesnek, és az egyik ilyen jövevénytől egy nap a piactér árnyékában tojásdad alakú követ kaptam: nem nagyobb egy kisgyermek ökölbe zárt kezénél, de ha elég közel hajolok a sima felszínén futó repedésekhez, akárha végtelen térképet néznék: valamely ismeretlen országét, amelyet karavánutak hálóznak be, hegyláncok redőznek, és meddőn kanyargó folyóvölgyek szabdalnak keresztül-kasul. Arra gondolok, hogy talán ez az ő otthonuk – ezek a völgyek, amelyek szövevényes szurdokokká ágaznak szét, és ezek a partok, melyeken kristályos, fehér tajték pezseg. Addig szemlélem ezt a különös tájat, a homokdűnék alakjának változását – melyek épp olyan állhatatlannak bizonyulnak, akár a felhőalakzatok az égen – míg szédülni nem kezdek: akkor félreteszem a kavicsot, és a szobám ablakán át vágyódva nézem a rezzenetlen csillogokkal teliszórt eget, tükörképét a kő felületén megbámult konstellációknak. Mi itt a városban, falak és szokások közé ékelve olyanok vagyunk, mint azok a merev

pályákra szögezett égitestek odafenn – míg ők, a falakon túliak, akár a néhanap felizzó üstökösök, melyek nyomán az udvari asztronómusok és a baromfiudvar-béli szárnyasok egyaránt eszüket vesztik. Megjelennek, majd alábuknak a láthatáron, távoli földeket perzselve föl, és felemás örökséget hagyva maguk után: lázas tekintetű csecsemőket és félrebeszélő aggokat. Akkor tudósaink és bíráink előszedik a hét lakat alatt őrzött, molyette fóliánsokat, és aggodalmasan böngészik a krónikákat és jóvendöléseket, majd kihirdetik, hogy az égvilágon nincs semmi baj. Ilyet máskülönben csak olyankor tesznek, ha váratlanul, az őrszemek és kereskedők figyelmeztetése nélkül bukkan fel a barbárok egy-egy csoportja a semmiből: megjelennek egy reggel a falak alatt, aztán némi alkudozás után elvonulnak, görbe szabályikat diadalmasan fejük fölé emelve. Ilyenkor a kő mintha fényesebb volna, valósággal meg-elevenedni látszik. Estelente a fejem fölé, az ablakpárkány egy mélyedésébe rejtem a barbár követ – ha megtalálnák, bizonyára el is koboznák tőlem –, és behunyom a szememet, lassan lélegezve be a nappalinál enyhébb és fűszeres éjszakai levegőt. Mikor a pirkadat derengeni kezd a háttetők felett, rendszerint engem is elnyom az álom: a virradat első sugarával aztán a kavics opálos fénye is kihúny.

kövek

Kavafisz, a költő, Alexandriában élt, de nem a huszadik század elejében, mint azt a kézikönyvekben olvassuk, hanem valahol a második-harmadik század fordulóján. A biográfiai tényeken kívül legalábbis minden erre utal. Néhány nagy versét, mint az *Ithakát* mindenütt ismerik, és *Barbárokra várva* is kétségkívül a „nagy” versek közé számít. Ebben a várakozás légüres terét írja meg, a szorongással elegy türelmetlenséget, a fórumon összeverődött tömeget, a szenátorok, konzulok megkönynyebbülését, hogy immár sem törvényt nem kell hozniuk, sem népet nem kell kormányozniuk, mert íme, a barbárok már itt vannak, majd törvénykeznek, kormányoznak, döntést hoznak ők. És megírja a várakozásnál és szorongásnál is pusztítóbb tanácsalanságot és zavart, midőn a nap már leáldozott, a terek kiürültek, és senki sem tudja, hogyan tovább – mert a barbárok végül mégsem jöttek el. S ami még rosszabb: a költemény végén hírhozók jönnek a láthatárról, „a limesek felől”, jelenteni, hogy nincs remény: mert barbárok többé nincsenek.

A vers görög dialektusából, képeiből, hangulatából bizottsággal kiérezni, hogy aki írta, ugyan nem a századfordulós, modern Alexandria lakója volt, hanem a másfélezer évvel korábbié (bizonyára a nagyfokú hasonlóság miatt téveszthetni össze a kettőt), egy olyan városé, amelyet szimmetrikusan határoltak két-kétfelől falak és vizek, védelmezve – bárha csak ideig-óráig – ezt a szép, romlott, értékes és életképtelen dolgot, ami a kultúra.

Kavafisz, úgy látszik, jól tudta, hogy a barbárok betörésénél csak egy nagyobb tragédia elképzelhető: ha nem törnek be, hogy leszakítsák, kifacsarják és a földbe tapod-

ják egy civilizáció utolsó túlélő gyümölcsseit; mert akkor ezek a gyümölcsök az ágakon száradnak el, és magjuknak esélye sincs arra, hogy termékeny talajra hullják.

falak

Nagy hatású művében, a *Muqaddimá*-ban ibn Khaldún, a XIV. században élt történettudós (mármint a *mi* tizennegyedik századunkban, ő a maga részéről a nyolcadikban élt) igyekezett leírni a civilizációk árapály-mozgását, és kikutatni az azt meghatározó törvényszerűségeket.¹ Átfogó történelemelméletének legismertebb tételét is itt vezeti elő: nevezetesen a nomádok (*‘umrān badawī*) és letelepedett népek (*‘umrān ḥaḍarī*) közt fennálló ellentétet és annak állandó ütközését, amely a civilizációk pusztulását, majd újra-felvirágzását eredményezi. Khaldún szerint az emberi kultúrák alapját mindig és mindenütt a csoportkötelékek (*aṣabiyya*) jelentik: a modern humánológia megfigyeléseivel összhangban az embert csoportlényként írja le, amely a közösség kohéziós erejét sokféle módon képes kialakítani, az egyszerű vérségi köteléktől a szimbolikus kapcsolatrendszeren át a kultúra egészen összetett, törvényeken és megegyezéseken alapuló formáig. Sajátos viszont, hogy ibn Khaldún mintha éppen fordítva állapítaná meg e változatok közti értékhierarchiát, mint azt mi tennénk, nemesebbnek, természetesebbnek tételezve a nomád életformát a letelepedett, cizellált és elpuhult városi életmódnál. A rokonságon alapuló csoportszerveződés eredeti tisztaságában – mondja –, már csak a nomádoknál lehető fel, ám egyúttal náluk a legerősebb is: itt a leszármazás jelenti az identitás alapját, úgy egyéni, mint csoportszinten. Ám a letelepedett népekkel (közülük is a kereskedő-kézműves városiakkal) való érintkezés különös instabilitást hoz a társadalmak életébe, és beindítja azt a mozgást, amit mi a „történelem” névvel illetünk. Az állattartó, vándoréletmódot folytató nomádok vágyainak netovábbjaként jelenik meg a városok jóléte és biztonsága, így ezek megszerzésére törekcszenek; a városiak pedig a nomádok szilaj és szabad életében látják saját, szabályoktól béklyóba vert életük antitézisét, ugyanakkor mindkét csoport kölcsönösen meg is veti a másikat, az egyik amazok elpuhultsága, a másik emezek kulturálatlansága miatt. Amikor pedig a letelepedett csoportok elérik a jólétnek és a gyöngeségnek egy bizonyos mértékét, ezzel egyidejűleg pedig a nomádoknál létrejön a nincstelenség és sóvárgás gyúelegye, a kettő konfliktusából rendszerint az utóbbiak kerülnek ki győztesen. A nomádok lerohanják az áhított várost, és megtelepednek ott: ám a városi életmód számukra szokatlan mintákat követ, és más viselkedési szabályokat követel meg. Ezért a hódítók, átvéve az intézményeket és helyi szokásokat, lassan maguk is korrumpálódnak, eredeti értékrendjük és csoportkötelékeik előbb meglazulnak, majd semmivé lesznek – míg csak új, irigy és éhes barbárok nem jelennek meg a horizonton.

¹ Ibn Khaldún, *Bevezetés a történelembe* (ford. Simon Róbert), Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

*„Miként a hernyó, mely szövöget, s utána
fonalának közepén lesz pusztulása”*

írja ibn Khaldún, aki nem habozik ezt a sémát saját népe történetére is alkalmazni. Amióta ugyanis az Omajjád-korban a törzsi alapú csoportszerveződést fölváltotta a külső hatalomgyakorlás (a kalifa személyéhez kötődő vezetéssel), azóta az arabok népe szerinte hanyatlóban van; sajátos módon az iszlám itt már mintegy a hanyatlás kísérőjelenségeként jelenik meg. A városi civilizációk pedig – bár ibn Khaldún ezt éppenséggel már nem mondja – nyilvánvalóan züllésük megállíttását, ha nem egyenesen megújulásukat köszönhetik ennek az újra meg újra ismétlődő történéseknek. Sajátságos viszont, hogy maguk a nomádok, akik pedig e folyamat motorját jelentik, alighanem mit sem tudnak történelemgeneráló szerepükről: ők csak vágyaiknak és szükségleteiknek engedelmességgel, mintegy vakon teljesítik be a természettől rájuk mért küldetését. Tudomásuk minderről kizárólag az emlékezet különböző stratégiáival és intézményeivel felvértezett városlakóknak lehet, akik az írás számadását gyakorolják uruk, az idő felé. Minthogy – ibn Khaldún szerint – a letelepedettek természetes védekezőképessége meggyengült, és fizikai erejük és személyes bátorságuk helyett falakra, kodifikált szokásokra és írott törvényekre bízzák életük és javaik oltalmazását, alighanem könyveik és művészeik sem szolgálnak másra, mint a reszketeg emlékezőképesség megtámogatására: mindazonáltal csakis ezek biztosítják az átörökíthető tudás ama távlatát, amely segít a történelem ingamozgásának fölismerésében. A nomádok emlékezete nem kronologikus és kumulatív, hanem mitikus: epizódokon és genealógiákon nyugszik, keretét nem külső koordinátarendszer szabja meg. Hogy mást ne mondjunk, ibn Khaldún maga is városlakó volt: Tuniszban született, és életének nagy részét különféle észak-afrikai és andalúziiai városokban töltötte, megbecsült *kádiként*: többek közt Fezben, Kairóban, Tuniszban és Granadában. A puszták népének magasztalását más nem is írhatta meg, csak egy, a birodalmak kérészéletűségét testközelből szemlélő, tipikus városi értelmiségi pozíciójából elmélkedő tudós. Mint ahogy történetfilozófiáját sem használhatják stratégiai célzattal mások, meggyöngyült védekezési ösztöneiket kiségitendő, csakis az idő és a barbárok kettős szorításában élő letelepedettek.

újnómádok

Tekintet nélkül ibn Khaldún történelmi víziójának korlátaira – hiszen rég kimutatták már, hogy ez a teória leginkább a kor maghrebi viszonyaiból indul ki és azokra reflektál, s a legkevésbé sem érvényes minden nomadizáló, nagyállattartó pusztai nép történetére –, e séma, a civilizációk konfliktusának egyszerű, de annál plasztikusabb magyarázataként újra és újra felbukkan olyan kritikus időszakokban, mint akár a mostani, csak épp „barbárok” és „civilizált” népek szembeállításává egyszerűsítve. (És nagyvonalúan megfeledezve arról, hogy ibn Khaldún számára épp

a pusztai népek életmódja jelentette a csoportkohézió ősmintáját, az emberi természet nemesebb változatát.) A most zajló közel-keleti események többsége, különösen a szíriai háború, a maga egymásba folyó politikai, nemzetiségi és felekezeti csoportjaival a nyugati észjárás és szemléletmód számára oly áttekinthetetlenül kusza és többszörösen rétegzett, hogy égető szükség van egy jól érthető magyarázóelvre. Az Iszlám Állam megjelenése és felemelkedése ebből a szempontból úgyszólván a legjobbkor jött a nyugati interpretátoroknak, hiszen a „jó és rossz” mitologikus küzdelmének bosszantóan primitív feltámasztása, valamint a „civilizációk küzdelmének” alaposan lerágott csontja mellé oda lehetett illeszteni egy látszatra szofisztikáltabb magyarázatot. Mert bár az Iszlám Állam sem nomád törzsi alakulat, sem nagyállattartó, azért a „sivatagból előtörő” harcosok képe és azok pusztító haragja minden iránt, ami a „letelepedetteket” és azok történetét illeti, így is nagyjából beleillet a *Muqaddima* sémájába. És ami a legérdekesebb, tudatosan-e vagy tudatküszöb alatt, nem tudni, de mintha a dzsihadisták is előszeretettel tekintenének úgy magukra, mint a puszták mélyéről érkező hontalan *népre* (csak esetükben a hiányzó etnikai egységet a vallási egység helyettesíti), amely elfoglalva a *letelepedettek* (vagyis a létező államalakulatok lakosainak) területét és javait, a korrumpálódott leigázottakat visszatéríti a helyes útra, azok törvényeit saját – immár nem törzsi, hanem iszlámista – törvényekkel cserélve fel. A muszlim hit itt jószerivel a nomadizmus megfelelőjeként jelenik meg, a sztyeppei népek vadsága, kíméletlensége és fenyegető mivolta ugyanakkor pedig a vallásra vetül vissza. Mert a Nyugat számára a nomád mindenkor a vándorló, nyughatatlan, fékezhetetlen barbár képét hordozza, amely fonák módon egyszersmind vonzó is a maga szilaj másságában; a megcsömörlött, zsákutcába került „civilizált” egzisztencia számára pusztító erejű, de a megújulás reményét hordozó vihar. „Ők mégis megoldás lettek volna valamiképp” – ahogy Kavafisz írja költeménye utolsó sorában.

eleven dialektika

Két alak ül egymással szemben egy sátor félhomályának mélyén, Damaszkusz falai alatt. Mindkettő jócskán benne jár már a korban, gyöngülő világú szemük bizalmatlanul fürkészi a másikat. Ahogy a nap delelőre ér, s az ostromra kész sereg katonáinak kezében tartott lándzsák árnyéka megrövidül, lassan a gyanakvás is enyhülni kezd. Tézis és antitézis néz egymással farkasszemet: a nomád hódító, s a letelepedett bölcselő. Az előbbi szembogarában, ha jól megfigyeljük, városok erődítéseit, lángba borított mezőket, felpredált gyümölcsöskerteket látunk, ezen felül a fedett bazárok valamennyi fűszerszámát, pénzermék villogását, a városi élet más egyéb kincseit; az utóbbi sötét pupilláján, akár a sivatagi éjszakában, nyugtalan karavánok vonulnak végeérhetetlen sorokban. Timur Lenk az egyik, a „Sánta Kard”, a hontalan és kiszámíthatatlan nomád archetípusa, aki nyugtot nem lel, amíg csak földet érez a talpa alatt, s akinek éhsége semmiféle zsákmánytól nem hagy alább; és ibn Khaldún

a másik. Őt a mongolok ostroma marasztalta Damaszkuszban – illetve rekesztette oda, különben már réges-rég visszatért volna a biztos afrikai vidékekre. Hajnalhasadtakor eresztette le magát egy kosárban a városfalakról, hogy tárgyalásra bírja és megegyezést csikarjon ki a Vadállattól, aki máskülönben hírhedt volt róla, hogy sosem tárgyal, és semmiféle egyezményt nem tart be. Az időpont a mi időszámításunk szerinti 1400. év januárjának tizedik napja. Valóban említésre méltó dátum, mert Timur Lenk szokásától eltérően megkíméli az idős gondolkodó – és társai – életét, ráadásul állja is a szavát. Damaszkuszt azért mégis ostrom alá veszi és meghódoltatja: méltányossága egyedül csak ibn Khaldúnnak és szűk körének szól, a városlakókra nem terjed ki.

Tézis és antitézis: ki mondhatná meg, melyikük melyik? Ibn Khaldún meggyőződése szerint – s ezt nyilván megfelelő módon elő is vezette a hódítónak – a nomád-ság jelenti a tézist, az eredendő törvényt, amelyet nem ember, de maga a természet alkotott (lám csak, mondhatnánk, egy érveléssel megtoldva a tuniszi gondolatmenetét, a görög *nomosz* – törvény – és a *nomád*-szó egy töről fakad: a „legelőt” jelentő terminusból). Minden más, amit mi kultúrának nevezünk, csak pótléka, erőltetett utánzása eme ősi szabályrendszernek, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy az előbbi frissen tartja az emberi természetet, az utóbbi pedig elsorvasztja azt. Mások, jóval ibn Khaldún után már inkább lélektani érvekkel hozakodnak elő, s az emberi természet mélyén munkáló szüntelen nyugtalanságra mutatnak a nomadizmus elsőségeinek bizonyítékaképp. *A Melankólia anatómiájá*-ban Robert Burton (aki maga nemigen mozdult ki Oxfordból) így ír: „A mennyek folyamatos körforgásban vannak, a Nap kél és nyugszik, a Hold gyarapszik, s a csillagok és planéták szüntelen mozognak; a légtömeget szelek taszítják tova, a vizek fennmaradásuk érdekében apadnak és áradnak – kétségkívül a célből, hogy megtanítsák nekünk: minduntalan mozgásban kell lennünk. (...) A melankólia kórjára nincs jobb, mint a levegőváltás, az ide-oda vándorlás – tegyük úgy, mint a hordákban élő zalmohens tatárok, és ragadjuk meg az időket, helyeket, évszakok szülte alkalmat.”² Baudelaire viszont ispotályként írta le az életet, ahol minden ápolgat örök vágy kínoz, hogy újra és újra ágyat cseréljen. A letelepedettek írásait böngészve tehát újra és újra az az érzésünk támad, hogy az ember-létet kitörölhetetlen nosztalgia hatja át a nomadizmus iránt – ámde ha kellőképp ismernénk a pusztai népek énekeit, azokból alighanem ugyanilyen tisztán szólna az otthon és a biztos tűzhely iránti vágyakozás. De honnan ez a nosztalgia a letelepedettekben? Talán közrejátszik benne az is, hogy a Bibliából úgy tudjuk, Isten a pusztában születik meg; egy metafizikailag elveszett korban már ennyi is elég lehet. „A sivatag monoteista” – írja valahol Renan. Bárhogya is, jobb híján és feltételesen tehát, de fogadjuk most el a tuniszi *kádi* aprólékosan kimunkált alapvetéseit, miszerint a nomadizmus a természeteshez közelebb eső állapot, a kiindulópont.

² Idézi: Chatwin, Bruce, *Álomösvény*, Balanyi és Tsa, 2010, 214.

Ama sátorban Timur Lenket tekinthetjük tehát *a* tézisnek, *a* szeppe-lakónak, a *Muqaddimá*-hoz készült elsőrangú illusztrációnak. Hiszen nem építeni akar, mint inkább a szilárdat feloldani; nem erőssége az államszervezés, nem azért vándorol, hogy hódítson, hanem mert mozgásban lenni számára is, akárcsak a cápa számára, maga az élet – anélkül megfullad. A leigázott vidékekkel még kevésbé törődik, mint törődött egykor Nagy Sándor; Delhitől Moszkváig perzsel föl termőföldeket, és hagy maga után koponyahegyeket: ahelyett, hogy a rabigába vert népeket megadóztatná, inkább kardélre hányja őket. A letelepedettekkel nem kíván semmit kezdeni: úgy látszik, csakis zsákmányt akar, és nem akar belőlük birodalmat. Így ő a tézis marad, habár határozott és súlyos tézis. Ibn Khaldún pedig szintizsta antitézis, aki csakis falak mögött, könyvei társaságában érzi jól magát. Kettejük futó találkozásából ezúttal nem születik szintézis: mindketten hetven felé járnak, alighanem késő is lenne megrögzött szokásaikon változtatniuk. Timur Lenk Szíriát akarja, aztán Egyiptomot, de előbb Anatóliát, és utána – közvetlen halála előtt – még Kínát. Mindenesetre írat ibn Khaldúnnal egy összefoglalót az észak-afrikai viszonyokról (sose lehet tudni, dörmögi ritkás szakállába, hátha egyszer arrafelé visz majd az utunk), mielőtt menlevéllel elbocsátaná. Ibn Khaldún pedig csak a menlevelet akarja, hogy hazájába visszatérhessen, mert öreg csontjai semmire sem vágnak inkább, mint végleg letelepedni valami nagyvárosban, lehetőleg Kairóban, és onnét ki nem mozdulni. Ám hazafelé menet még egyszer szembekerül a tézissel, mert beduin haramiák fosztják ki, és ruhátlanul hagyják magára a pusztában, a csillagos égbolt alatt.

A szintézis – történeti mércével mérve röpké – pillanatát ama néhány generáció életideje jelentené (ibn Khaldún négy nemzedékről beszél), amikor az újonnan jöttek erejük teljében már átvették a civilizációban a vezető szerepet, de őrzik még kezük és jellemük frissességét anélkül, hogy a korábbi uraktól eltanulták volna a züllesztés körmönfont módjait; vagyis amikor a nomád és letelepedett elem ideig-óráig egyensúlyba kerül az emberi lélekben, félúton a természeti állapot és a kultúra között. A pillanat, amikor az inga áthalad a nadírponton, mielőtt valamelyik véglet felé mozdulna tovább.

falak

A szír apácák szempontjából, kiknek ezerötyszáz évnél öregebb monostorát felforgatták és a földdel tették egyenlővé; a jezidi falvak lakóinak szempontjából, akik a Szindzsár-hegy kőmosásaiban kerestek menedéket a halál elől; vagy a muszlim többségű városok polgárainak szemszögéből, akiknek nyakára ültek a feketelobogós hódítók, és eleven túszként tartották őket fogva – nos, az ő számukra az elmúlt évek szíriai történései valósággal a *Muqaddima* megelevenedő oldalainak tetszettek – már amennyiben hallottak valaha ibn Khaldún munkájáról, és a benne foglalt átkozott dialektikáról. A láthatár mögül, a sivatag szívéből homokvihar módjára érkező martalócok képe túlságosan is beivódott az itt élők lelkébe – volt idő rá, az el-

múlt évezredek alatt –, semhogy ne hívná életre azt egy szempillantás alatt a tevék és harci mének helyett ezúttal terepjárókon és könnyű harckocsikon érkező újbarbárok megjelenése. Hogy könnyű szablyát vagy ismétlőfegyvert emelnek a fejük fölé, voltaképp egyre megy. Csakhogy ezek már nem az ibn Khaldún által ismert berber nomádok, vérrokonságra épülő becsületkódexükke, és a történelem fordulatai iránt érzett tökéletes közönnyel: ők a „re-barbarizált” újnómádok, a globalizáció emigránsai, a gátlástalan kapitalizmus számkivetettjei, akik számára a sivatag választás, nem pedig természetes kiindulási pont; a történelem pedig eltörlendő, és éppen általuk. Ehhez hasonlót a tuniszi *kádi* nem ismert: valamit, ami sem nem tézis, sem nem antitézis, hanem mindkettő negatívja: egy negatív szintézis – ha elképzelhető ilyen. E különös szerzetek számára az *iszlám* a *sivatag*: a kivonulás atopikus helye, egzisztenciális halálugrás (Irak és Szíria pusztái ennek mindössze esetleges kulisszái, véletlenszerű megvalósulásai), amely kivezet posztmodernségből, életuntságból, csömörből, frusztrált tanácsalanságból: ők az újra-megalkotott barbárok, akikre mindenekelőtt nem a Nyugatnak, szóval a letelepedetteknek van szükségük – megerősített falaik indoklásaképp –, hanem mindnyájunknak: az emberiségnek szüksége van önnön barbárságára.

kövek

A letelepedett népség *akarja* a nomádokat, még ha zsigerileg retteg is tőlük: szüksége van a sivatagra, és még csak nem is azért, hogy attól elhatárolódva saját identitását szilárdítsa meg (persze azért is), de legfőképp azért, mert nélküle maga is: semmi. Ha nincs *ott kinn* a sivatag, bárhol *máshol*, akkor a jelen állapot kezdi a sivatag képét mutatni, olyan pusztaságét, amelynek nincs vége, és senki sem lel benne vigaszt. A letelepedett ilyenkor köztes létben találja magát, amelynél borzalmasabb aligha képzelhető. Pusztaság, amelynek nem szabnak határt városfalak, és szabadság, amely nem irányul semmire, mert nincsenek többé erődítések, melyeket ostromolhatna. A létezés egyszerre megállapodott és bizonytalan: körülkerített, de annak biztonsága nélkül, és nomád, de annak függetlensége híján. A Nyugat gondosan ügyelt arra, hogy a huszadik század elejére amennyire csak lehet, eltüntesse a horizontról a nomádoknak még a nyomát is: a kevés nyomorgó törzs az észak-afrikai területeken, Arábiában és a Sínai-félszigeten inkább csak rezervátumokba zárt látványosság lehetett, miután egyezményekkel és részletes térképekkel módszeresen fölszámolták körülöttük a *határtalan* sivatagot. Márpedig anélkül nincs nomadizmus: mint a vadaskertekben tartott fácánok, amelyek látszatra szabadon sétálnak, ámde szárny-csontjukat eltörik, hogy messzi ne röpjöljenek. Európában az első világháború végével tűntek el az időszakosan vándorló, transzhumáló állattartás utolsó nyomai, amikor a Balkánon egyszerre új államok határai húzódtak az épp csak kimúlt Oszmán Birodalom tágas térségei helyett: s ezek a határok épp a régi vonulási utakat metszették keresztbe. Államokkal nem rendelkező ősi népek és

nyelvek, mint a dél-balkáni szarakatszánoké, kezdtek lassan felszívódni a többségi populációban az újszülött államalakulatok zárt határai mögött. Ha az égvilágon *mindenütt* határok húzódnak, nem képzelhető el – illetve potenciálisan veszélyesnek tűnhet – a nomád pásztorok saját törvényekkel rendelkező, csak rájuk vonatkozó, és legfőképp: pontosan definiálható határok nélküli, mozgó állama. Öntudatlan kísérlet volt ez a letelepedett civilizációk értékeinek és elveinek megszilárdítására és egyetemlegessé tételére, a barbárok eltüntetésére, ahogy Kavafisz írta meg. Mintha nemigen számolt volna senki azzal, hogy a nomadizmus szelleme az emberiségből valamiért kiirthatatlan, és rosszabb, ha ugyan nem démonikus formában tér majd vissza, természetes közegétől megfosztva, korábbi nemessége és tartása nélkül. Nem olvasták elég figyelmesen ibn Khaldúnt. A sivataggá lett város kitermeli majd a maga nomádjait, akik csak az alkalomra várnak, hogy ostrom alá vehető falakat és határokat találjanak – még akkor is, ha azokról menet közben kisu, hogy saját házuk falai, és saját szülőföldjük határai. Legfőbb vágyuk, hogy a falak helyén újra csak kövek legyenek, mert úgy végre feltárul a falak mögött rejtőző sivatag.

homok

Ha már az utolsó tüzek is kialudtak, és a homoktölcsérek mélyén nem maradt, csak keserű szagú hamu és szunnyadó parázs, fölcihelődöm, és kimegyek messze, a sátrakon túlra, ahol már az állatok álmos horkantása sem hallik; letelepszem egy bucska tetejére, onnan nézem felváltva hol az eget, hol meg a tábor, ahol a ponyvák közt megbúvó és a szélben fel-felizzó zsarátnokok fénye ismételni látszik a messzi csilagképekét. Magamban estéről estére más neveket adok ezeknek az egyszerű konstellációknak: Szablya, Ösztöke, Piramis, Kronométer. Régebben egyszerű elnevezések jutottak eszembe: pata, zabla meg más effélék. Mostanság furcsább dolgokra gondolok, igaz, ebben bizonyára segítségemre van a kő is.

A kőre annak a városnak a romjai között bukkantam, amelyet harcosaink valamely korábbi nemzedéke prédált fel – nem tudható pontosan, mikor, mert nekünk csak énekeink vannak, és az énekek első és utolsó sora mindig ugyanaz. A hódításnak és vándorlásnak csak jelenideje létezik, s hogy lehet másképpen is, arra éppen a kő tanított meg. Nem nagyobb egy lánzsahegnél, egy sziklákön fészkelő madár tojásánál, egy gyermek ökölbe zárt kezénél. Amikor egy félig romba dőlt boltív alól kiemeltem, a tapintása selymes volt, hűvös, és tökéletes: azaz semmiben sem hasonló a pusztaság köveihez, melyeket mi ismerünk; azok egytől egyig érdekes, mintha már régtől fegyvernek készültek volna, és forróak, mint a kivont kardok áthevült vasa. De ez zöldes árnyalatú volt és nyugodt, akár egy oázis a semmi közepén. Köpenyem alá vettem, úgy tallóztunk tovább, találgatva, melyik csarnok mire szolgálhatott, melyik ledőlt szobor lehetett isten, démon vagy király. A város hallgatott: utcaíró az élet porát is régen elhordta már a szél, és sem félelem, sem reménykedés szagát nem lehetett már kiszimatolni a levegőben. Nem is bukkantunk semmi külö-

nősebben érdekesre vagy hasznavehetőre: ami tűzre való volt, régen eltűzelték már mások a hideg sivatagi éjjeleken, ami aranyból volt, régesrég elhordták, hogy leánykérőben minél ragyogóbb nyakékekkel tüzeljék fel a vágyat, úgyhogy, más dolgunk nem lévén, célba lőttünk a torz pofájú démonokra, amelyek itt-ott még érintetlenül vicsorogtak ránk a balusztrádokról, és azzal szórakoztunk, hogy a párkányokra vésett értelmetlen betűket ember- meg állatformákra véstük át. Azóta viszont sehogy sem mennek ki a fejemből azok a vésetek, az írásuk szétágazó vonalai, melyek olyanok, mint azok az utak és ösvények a sivatagban, amelyeket csak mi látunk – ezek értelmét viszont csakis ők fejthetnék meg, akik már nincsenek sehol. Néha álmaimban is visszatérnek a vésetek, és olyankor úgy tetszik, mintha épp el tudnám olvasni őket, de mikor már kihüvelyezném az értelmüket, az álom is szétfoszlik, mint a reggeli pára a völgyek mélyén. Alighanem a kő tehet erről is, mert a felszínén futó repedések és cikkcakkok mintha pontosan követnék a romba dőlt városban látott ábrák vonalát. Ezek a vonalak befészkeltek magukat a fejembe, és aggodalommal töltenek el: hátha valami varázslatot mondott rá egy városbéli vajákos, hogy aki rápillant, annak fejében elkerülhetetlenül megsokszorozza az ő átkozott krónikáikat – mert amióta a vonalakat látom viszont, a mi útjaink és ösvényeink mintha rejtőznének a szemem előtt. Néha arra gondolok, jobb volna visszavinni a követ pontosan oda, ahol találtam, a falak mögé, a boltív omladéka alá, vagy elásni a sivatag homokjába, mielőtt továbbvándorolunk – de aztán elhessegetem az efféle gondolatokat, mert hisz egyebem sincs, mint ez a kő, a csillagképek új nevei, melyeket éjjel sűg, és a sosem-látott betűk igézete.

*

A történetírók följegyezték, hogy amikor a hódító szultán, Mohamed győztesen vult be seregei élén az áhított Konstantinápolyba, látván a hosszú századok óta hanyatló várost, egy ismeretlen perzsa költő sorait mormolta:

*„Pók áll most őrt Hoszrau csarnokainak boltíve alatt,
bagoly szava jelzi az órák múlását Afraszijab palotájában.”³*

---

³ Egyesek a sorokat Háfiznak tulajdonítják, és számos, eltérő változatban idézik. Az Afraszijab-palota Szogdiána fővárosában, Szamarkandban állt egykor.

MÉRCZ ANDRÁS

Szír kereszténység és a Biblia

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a Biblia az irodalomtörténet egyik legnagyobb hatású műve. Se szeri, se száma a Biblia által ihletett irodalmi alkotásoknak, és egy élet is kevés lenne, ha össze akarnánk gyűjteni a világirodalom összes bibliai utalását. Abban, hogy számtalan szerzőt inspirált, nyilvánvalóan szerepet játszik a kora – hiszen 2000 éve ott van az írók és költők asztalán – és az is, hogy a Föld legelterjedtebb vallásának a szent könyve. További fontos szempont, amely az előbbi két sajátosságával szorosan összefügg, hogy a Biblia messze a legtöbbet fordított mű is.¹ A könyvek könyvének lefordítása nemzeti nyelvre minden nép életében kultúrtörténeti mérföldkő, amelynek jelentősége évszázadok múltán sem halványul el. Elég csak arra gondolni, hogy Vizsoly mind a mai napig az iskolai osztálykirándulások kedvelt úticélja, Károli Gáspár nevét pedig számtalan utca és tér, valamint egy egyetem is viseli hazánkban.

De vajon milyen utat járt be a Biblia és fordítása azon a földön, amelyen először hívták a keresztényeket keresztényeknek? Azon a földön, amely a Máté- és Lukács-evangélium szerzőinek a szülőhelye, valamint számos egyéb ókeresztény írásnak és apokrifnek is a szülőföldje? Hogyan alakult a Biblia sorsa azon a nyelven, amely Jézus anyanyelve? Hogyan hatott a térség bibliafordításaira az iszlám megjelenése? Jelen tanulmány a szír Biblia kultúrtörténetét vizsgálja négy fontos mérföldkőre fókuszálva. Bemutatja az első szír Újszövetség-fordítást és a legelterjedtebb szír bibliafordítást, ismerteti az arab hódítás fordításokra gyakorolt hatását, és áttekintést ad a legfontosabb kiadásokról.

Szíria és a szírek

Mielőtt a címben megjelölt témára rátérnénk, fontos tisztázni a szír nyelv, a szír kultúra, Szíria és a szírek kapcsolatát. Erre azért is szükség van, mert magyarul a 'szír' szónak két egymástól elkülönülő jelentése is van. A köznapi nyelvben szírek, szíreknek hívjuk egyrészt Szíria lakóit – legyenek azok akár kurdok, drúzok vagy örmények – és az ott beszélt (arab) nyelvet. A szíriai arab nyelvjárás tulajdonképpen csak beszélt nyelv. Ugyan fel-feltűnik reklámszövegekben, a fiatalok használják sms-eikben, és megjelenik irodalmi művekben is – egyes írók szívesen használják műveik párbeszédes részeiben ezzel szinte életre keltve a dialógust, illetve hazafias költők is ezen a nyelven verselnek kifejezve hazaszeretetüket –, írásbelisége mégis gyakorlatilag elhanyagolható, ezért bibliafordítás sem született ezen a

¹ Egy Bibliát népszerűsítő szervezet adatai szerint 683 nyelvre fordították le a teljes Bibliát és további 1534 nyelven olvasható az Újszövetség. Ezen felül 1133 nyelven léteznek töredékes fordítások, összesen tehát 3350 nyelven érhetőek el bibliai szövegrészek (vö. <http://www.wycliffe.net/statistics> - letöltés: 2019.02.22.). Ez még mindig csak a fele a Föld körülbelül 7000 ismert nyelvének, viszont tízszerese a dobogó második és harmadik helyén álló *Pinocchio* és *A kis herceg* fordításainak, amelyeket 300 nyelvre fordítottak le.

nyelven. Másrészt szírnek hívjuk az arámi-szír nyelvet, kultúrát és embereket is, akikről lesz ebben a cikkben.²

A szír nyelv Jézus anyanyelvének, az aráminak az egyik dialektusa, amely az ókori Közel-Kelet közvetítő nyelve, *lingua franca*ja volt. Az I–II. században az arámi nyelv Edessza (mai Şanlıurfa, Délkelet-Törökország) környéki dialektusára saját írástípust fejlesztettek ki, gyakorlatilag innentől beszélhetünk szír nyelvről. A szír kultúrának hatalmas irodalma van, egész könyvtárakat lehetne megtölteni a szír nyelvű művekkel. A biblikus tanulmányok, a patrisztika és a liturgia területén nélkülözhetetlenek a szír munkák, történeti műveik pedig a Közel-Kelet történelme iránt érdeklődők számára elengedhetetlen források.³ Szépirodalmi alkotásaik kevésbé ismertek, leghíresebb költőjük a IV. században élt Szent Efrém.⁴ A sírekek a kultúra közvetítésében is kiemelkedő szerepet játszottak. Köztudott, hogy a görög filozófia egy jelentős része, elsősorban az arisztotelészi hagyomány, az arabok közvetítésével érkezett a középkori latin Európába. Azt viszont már kevesen tudják, hogy az arabok a szír szerzőknek köszönhetően jutottak e fontos ismeretek birtokába, ugyanis a sírekek – sokszor saját anyanyelvük közbeiktatásával – fordították arabra a görög filozófia nagyjait. A szír kultúra aranykora a IV–VI. században volt, ekkor születtek a legjelentősebb bibliafordítások is, a XI–XIII. század pedig a szír reneszánsz korszaka.⁵ A szír nyelv bölcsője a történelmi Szíria, amely a modern Szíriát, Libanont, valamint Irak északi és Törökország délkeleti területeit foglalja magába. A nevét is innen kapta, tehát ez a közös földrajzi vonatkozás az alapja a magyar 'szír' szó kettős jelentésének. A szír-arámi kultúra missziós mozgalmak révén már a középkorban eljutott Iránba, Kínába és Indiába is.⁶ A XX. századi események még tovább gyorsították az elvándorlást, ezért ma már a világ minden pontján található kisebb-nagyobb szír diaszpórák Ausztráliától Európán át az Egyesült Államokig. Látható tehát, hogy ezek a sírekek, az arámi-szír kultúra örökösei nem csak Szíriában élnek. Sőt, többen vannak Szíria határain kívül, mint belül. Számuk világszerte több millióra tehető. Vallásukat tekintve kivétel nélkül keresztények, és valamelyik szír liturgiájú egyház (a legjelentősebbek: az Asszír Keleti Egyház, a Szír Ortodox Egyház, a Maronita Egyház, a Káld Katolikus Egyház és a Szír Katolikus Egyház) tagjai. Az ő bibliafordításaikról lesz szó a továbbiakban.

² Vannak olyan nyelvek, amelyek két külön szóval jelölik ezt a két eltérő jelentéstartalmat. Angolul a 'szíriai' 'Syrian' az 'arámi szír' pedig 'Syriac'. Franciául ugyanez 'Syrien' és 'Syriaque'.

³ A szír kultúra jelentőségének rövid összefoglalását lásd: Sebastian P. Brock, *An introduction to Syriac Studies*, In Horizons in Semitic Studies: articles for the Student, szerk. John H. Eaton, University of Birmingham, 1980, 1–33.

⁴ A szír irodalom két referenciaműve: Anton Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur, mit Ausschluss der christlich-palästinensischen Texte*, A. Marcus und E. Webers, Bonn, 1922; Robert Macuch: *Geschichte der spät- und neusyrischen Literatur*, W. de Gruyter, Berlin, 1976.

⁵ Ez utóbbiról lásd: Herman Teule, *The Syriac Renaissance*, In *The Syriac Renaissance*, szerk. Herman Teule, Carmen Fotescu Tauwinkl, Bas ter Haar Romeny, Jan van Ginkel, Peeters, Leuven – Paris-Walpole MA, 2010, 1–30.

⁶ Az indiai Kerala államban mind a mai napig több mint 6 millió keresztény él. Ők az ún. Tamás-keresztények, akik döntő többsége szír rítusú egyházhoz tartozik.

A legkorábbi szír Újszövetség-fordítás: Tatianosz Diatessaronja

Ugyan a közvélekedés gyakran Luther nevéhez köti a nemzeti nyelvű bibliafordítás 'feltalálását', valójában a reformáció előtt is számos fordítás (pl.: angol, német, francia) létezett, de fennmaradtak magyar és cseh nyelvű töredékek is ebből az időszakból. Nem is beszélve a keleti (szír, kopt, örmény, grúz, etióp és arab) bibliafordításokról, amelyek már a II. századtól kezdve napvilágot láttak.⁷ A híres biblikus tudós, Eberhard Nestle ezek közül is kiemelte a szír fordításokat, hangsúlyozva, hogy a szír nyelvű közösség tette a legtöbbet a korai egyházban a bibliafordítások terén, és nagy hatással volt a többi keleti bibliafordításra.⁸ Elterjedtségüket jól mutatja, hogy a Közel-Keletet messze elhagyva eljutottak az indiai szubkontinensre és Kínába is.⁹

A szír fordítások jelentőségét ősiségük adja. Az Ószövetség első szír fordításai az első század végére datálhatók, és az Újszövetség egyik legkorábbi fordítása is egy szír fordítás: Tatianosz Diatessaronja. Tatianosz 'az asszírok földjén' született, majd Rómába ment tanulni, ahol keresztény hitre tért.¹⁰ Idővel heterodox tanokat kezdett vallani, és egy aszketikus szekta, az *enkratiták* követője lett. Valószínűleg szülőföldjére való visszatérésekor, 160–170 környékén született meg a Diatessaron, amely nem pusztán fordítás, hanem egy evangéliumharmónia. A cím a görög 'διὰ τεσσάρων' (dia tessarōn) kifejezésből ered, ami azt jelenti: 'a négyből' illetve 'a négy által'. A szírek 'kevert' vagy 'vegyített' evangéliumnak (Evangelion da-Mhalle) hívják. Az elnevezés arra utal, hogy Tatianosz az általa elérhető négy – vagy egyes kutatók szerint öt – evangéliumot egy műbe gyúrta össze, és egy egységes jézusi életművet alkotott. A párhuzamosságok felszámolásával egyes evangéliumi szakaszok kimaradtak a Diatessaronból, belekerültek ugyanakkor olyan elemek, amelyek a kanonikus bibliai szövegtől eltérnek. Tatianosz aszkéta életfelfogásába nem illett bele például, hogy Keresztelő Szent János nem teljesen vegetáriánus kosztot élt, hanem sáskát és vadmézet evett (Mt 4,4 és Mk 1,6), ezért fordításában a sáska szót egyszerűen hegyi tejre cserélte. Ezzel – amellett, hogy helyreállította a Keresztelő Szent Jánosról kialakult önmegtartóztató képet – egyzersmind utalt az ígélet földjére, a tejjel és mézzel folyó Kánaánra (MTörv 6,3).¹¹

Felvetődhet a kérdés, milyen megfontolásból vonta össze Tatianosz a különböző evangéliumokat, és miért nem a szövegek egységét megtartva végezte a fordítást. Ez a kérdés egy-

⁷ Ezekről részletesen lásd: Bruce M. Metzger, *The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations*, Clarendon Press, Oxford, 1977; Kurt Aland (szerk.), *Die alten Übersetzungen des Neuen Testaments, die Kirchenväterzitate und Lektionare. Der gegenwärtige Stand ihrer Erforschung und ihre Bedeutung für die griechische Textgeschichte*, W. de Gruyter, Berlin – New York, 1972.

⁸ Eberhard Nestle, *Syriac Versions*, In *A Dictionary of the Bible Dealing with its Language, Literature and Contents Including the Biblical Theology*, szerk. James Hastings, Vol. IV, T. & T. Clark, Edinburgh, 1902, 645.

⁹ A szír kultúra kínai jelenlétének leghíresebb példája a 781-ben emelt Xian Fu-i stélé. Az ezen található szír–kínai felirat említést tesz 27 szent szövegről is, amely feltehetőleg az Újszövetség 27 könyvére való utalás. Vö. Max Deeg, *Die Strahlende Lehre. Die Stele von Xi'an*, LIT Verlag, Wien, 2018, 63 és 95.

¹⁰ Életrajzát lásd: William L. Petersen, *Tatian's Diatessaron. Its Creation, Dissemination, Significance & History in Scholarship*, E. J. Brill, Leiden–New York–Köln, 1994, 67–72.

¹¹ Sebastian Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, St. Ephrem Ecumenical Research Institute, Kerala (India), 1988, 25.

részt jogos, másrészt viszont anakronisztikus. Tatianosz korában ugyanis még nem létezett az Újszövetség abban a formában, ahogy azt ma ismerjük. A keresztény kánon formálódásának kezdete a III. század elejére tehető, a 27 könyvből álló gyűjtemény csak a IV. századra állt össze, és még utána is hosszú idő telt el, míg elterjedt.¹² A II. században még kontrollálatlanul terjedtek a később hitelesnek elfogadott iratok az apokrifnak nyilvánított művekkel együtt. Tatianosz pont ebben az összevisszaságban igyekezett rendet teremteni apologetikus elhivatottságtól vezérelve. Pogány szerzők keresztények elleni támadásainak egyik visszatérő eleme volt ugyanis, hogy rámutattak az evangéliumok közti ellentmondásokra. Tatianosz elejét akarta venni ezeknek a támadásoknak, és egy egységes és harmonikus mű létrehozásával kívánta bizonyítani a kereszténység igazát.¹³ Azt is meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy nem Tatianosz volt az egyetlen, aki hasonló művel állt elő, tulajdonképpen csak a korszellemet követte. Többek között római tanára, Szent Jusztinus is szerkesztett egy evangéliumharmóniát a szinoptikus evangéliumokból, amely a Diatesszaron mintájául szolgált.¹⁴

Tatianosz műve nagy népszerűségnek örvendett, és gyorsan elterjedt a szír keresztények körében. Az újszövetségi kánon kialakulásával azonban az V. században a szír egyház is a négy evangéliumot tartalmazó változatot fogadta el hivatalosnak, és igyekezett visszaszorítani a korábbi fordítások használatát. Egy korabeli egyházatya, Küroszi Theodorétosz például egyik művében megjegyezte, hogy egyházmegyéjében több mint 200 példányt talált és cserélt le Tetraevangéliumra.¹⁵ Az egységesítés olyan jól sikerült, hogy a Diatesszaronból – a biblikus tudósok nagy bánatára – egyetlen egy példány sem maradt ránk. A veszteség azért hűbavágó, mert olyan korai kéziratokból, amelyekből Tatianosz dolgozott, alig maradt ránk néhány töredék. A második századból összesen két bibliai szövegrész tartalmazó görög papiuszfragmentum ismert (P⁵² és P⁹⁰)¹⁶, tehát a Diatesszaron rendkívüli forrásértékkel bír az evangéliumok eredeti szövegére vonatkozóan. Ezért igyekeznek a filológusok rekonstruálni a Diatesszaron szövegét a megmaradt források alapján. Munkájuk során egy rövid görög töredéken kívül Szent Efrém szír nyelvű Diatesszaron-kommentárjára támaszkodhatnak, valamint további fordításokra, amelyek két fő csoportra oszthatók: keleti (pl.: arab, perzsa, örmény) és nyugati (pl.: latin, ófelnémet, középholland).¹⁷

¹² Bruce Metzger, *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance*, Clarendon Press, Oxford, 1989; Hermann von Lips, *Der neutestamentliche Kanon. Seine Geschichte und Bedeutung*, Theologischer Verlag, Zürich, 2004.

¹³ Tatianosz lehetséges motivációinak összefoglalását ld. William L. Petersen, *Tatian's Diatessaron*, 72–76.

¹⁴ William L. Petersen, From Justin to Pepys: The History of the Harmonized Gospel Tradition, *Studia Patristica* 30 (1997) 71–96.

¹⁵ William L. Petersen, *Tatian's Diatessaron*, 41–42.

¹⁶ Kurt Aland – Barbara Aland, *Der Text des Neuen Testaments. Einführung in die wissenschaftlichen Ausgaben sowie in Theorie und Praxis der modernen Textkritik*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1989, 67.

¹⁷ A források tételes felsorolását lásd William L. Petersen, *Tatian's Diatessaron*, 445–490. A Diatesszaronnak nincsen magyar fordítása, megjelent viszont angolul az arab szövegből fordítva. Vö.: J. Hamlyn Hill, *The earliest life of Christ ever compiled from the four Gospels: being the Diatessaron of Tatian [circ. A. D. 160]*, T.&T. Clark, Edinburgh, 1894.

A legelterjedtebb szír bibliafordítás: a Pesitta

Nem a Diatesszon volt az egyetlen fordítás, amely az egységesítési törekvéseknek áldozatul esett. A III. századi régi szír Újszövetség-fordításból (*Vetus Syra*) is csak két példány maradt ránk.¹⁸ A hivatalos változat térnyerése jól nyomon követhető a különböző fordítások szöveg-hagyományait vizsgálva. Szír nyelven 4 ószövetségi és 5 újszövetségi fordítás született, és meglehetősen nagy eltérések mutatkoznak a tekintetben, hogy ezek közül melyik szöveg hány példányban maradt ránk.¹⁹

		Keletkezés ideje	Fennmaradt kéziratok száma
Ószövetség	Pesitta (héber szöveg alapján)	I–III. század	350+ ²⁰
	Mabbúgi Philoxénosz-féle fordítás	508	töredékek ²¹
	Szír Hexapla (görög szöveg alapján)	616	40+ ²²
	Edesszai Jakab fordítása	VII. század	5+ ²³
Újszövetség	Tatianosz Diatesszaronja	160–170	–
	Régi szír fordítás (<i>Vetus Syra</i>)	III. század	2 ²⁴
	Pesitta	400 körül	350+ ²⁵
	Mabbúgi Philoxénosz-féle fordítás	508	– ²⁶
	Herakliai Tamás fordítása	616	60+ ²⁷

¹⁸ A legújabb kutatások fényében egyébként a Diatesszaron jelentősége csökkent, a többi szír fordításé – köztük a *Vetus Syra*é – pedig nőtt. Vö.: Peter J. Williams, *The Syriac Versions of the New Testament*, In *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis*, szerk. Bart D. Ehrman, Michael W. Holmes, Brill, Leiden, 2012, 143–166, különösen 144–145. A Diatesszaron-kutatás előtt álló új kihívásokról lásd: Ulrich B. Schmid, *The Diatessaron of Tatian*, In *The Text of the New Testament in Contemporary Research. Essays on the Status Quaestionis*, szerk. Bart D. Ehrman, Michael W. Holmes, Brill, Leiden, 2012, 115–142.

¹⁹ Peter J. Williams, *The Syriac Versions of the Bible*, In *The New Cambridge History of the Bible. Volume I: From the Beginnings to 600*, szerk. James Carleton Paget, Joachim Schaper, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 527–531.

²⁰ Michel van Esbroeck, *Les versions orientales de la Bible: Une orientation bibliographique*, In *The interpretation of the Bible: the International Symposium in Slovenia*, szerk. Jože Krašovec, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998, 399–509, itt 487.

²¹ Robert Geoffrey Jenkins, *The Old Testament quotations of Philoxenus of Mabbug*, Peeters, Louvain, 1989.

²² Willem Baars, *New Syro-hexaplaric Texts*, Brill, Leiden, 1968, 1–27.

²³ Alison Salvesen, *The Books of Samuel in the Syriac Version of Jacob of Edessa*, Brill, Leiden, 1999, X.

²⁴ Agnes Smith Lewis, *The old Syriac Gospels or Evangelion da-Mepharreshe*, Williams and Norgate, London, 1910.

²⁵ Bruce M. Metzger – Bart D. Ehrman, *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, Fourth Edition, Oxford UP, New York – Oxford, 2005, 98.

²⁶ Sebastian Brock szerint elképzelhető, hogy néhány VI. századi kézirat, amely a Pesittából hiányzó bibliai könyvek fordítását tartalmazza, Philoxénosz-féle fordítást őrzött meg, de ez még nem bizonyított. Vö. Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, 43.

²⁷ Metzger, *The Early Versions*, 71.

A pontos összehasonlítás nehézkes, mert a legtöbb kézirat nem a teljes Ó- vagy Újszövetséget tartalmazza, hanem csak egy könyvet vagy könyvcsoportot (pl. evangéliumok, páli levelek, Mózes öt könyve). A Pesitta Ószövetség több mint 350 kéziratából például csak 20 teljes.²⁸ Mindenesetre a fenti táblázatból is egyértelműen kilálglik a Pesitta-kéziratok elsőprő fölénye. De mi is az a Pesitta?

A szó jelentése 'egyszerű', tehát nagyjából ugyanazt fejezi ki, mint a 'vulgata' szó a latin fordítás esetében. A Pesitta nem egy fordító műve, sőt még csak nem is egy korszak terméke. Az elnevezést a IX. században kezdték el használni mind az Ó-, mind az Újszövetség vonatkozó fordítására, hogy megkülönböztessék azokat a többi változattól.

A Pesitta Ószövetség az I–III. századra datálható, és keletkezésének körülményei meglehetősen homályosak. Annyi biztosan állítható, hogy nem egy fordítási program keretében készült, mert több fordító keze nyomát viseli, akik nem is mind kortársak. Mindannyian a héber szöveg alapján dolgoztak, de néhol a Septuaginta nyomai is felsejlenek, máshol a zsidó arámi targumokkal mutat szoros rokonságot az elkészült fordítás.²⁹ Ez utóbbi hatása Mózes öt könyvében, és különösen a Teremtés könyvében olyan erős, hogy az is lehet, hogy ezeket zsidók fordították.³⁰

A Pesitta Újszövetség nem új fordítás, hanem a régi szír változat (*Vetus Syra*) revíziója a görög szöveg alapján. Azzal a céllal jött létre, hogy a szír Újszövetség mértékadó fordítása legyen, és felváltsa a korábbi különböző olvasatokat. Sokáig úgy tartották, hogy a híres edesszai püspök, Rabbula (megh. 435) műve, de filológiai kutatások meggyőzően cáfolták ezt a feltételezést.³¹ Valószínűleg az V. század elején született, és célját beteljesítve nagyon gyorsan kiszorította a Diatesszaront és a régi szír fordítást. A mai, 27 könyvet tartalmazó újszövetségi kánontól eltérően csak 22 könyvből áll: nem része néhány rövidebb levél (2 Péter, 2 János, 3 János, Júdás) és a Jelenések könyve sem. A többi könyv szövegében is mutatkoznak apróbb eltérések: János evangéliumából például hiányzik a házasságtörő asszony története (Jn 7,53–8,11).³² Több mint 350 kézírata ismert, amelyek közül a legkorábbiak majdnem egyidősek a fordítással, vagyis V–VI. századiak.³³ Az egyik legismertebb Pesitta-példány kétségkívül az 586-ra datált ún. Rabbula-kódex. Nevét a készítőjéről, egy Rabbula nevű szerzetesről kapta – aki nem azonos a korábban feltételezett fordítóval –, és a firenzei Laurentiana könyv-

²⁸ van Esbroeck, *Les versions orientales de la Bible*, 484.

²⁹ A targumok a héber Biblia arámi nyelvű – olykor bővebb magyarázatokkal is kiegészített – fordításai.

³⁰ Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, 17–22.

³¹ Vö. Arthur Vööbus, *Studies in the History of the Gospel Text in Syriac*. (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 128), Peeters, Louvain, 1951.

³² Ennek a szövegrésznek a hitelessége egyébként sok vitát váltott ki, mivel a legkorábbi görög papiruszok és kéziratok sem tartalmazzák. A biblikusok döntő többsége egyetért abban, hogy nem jánosi eredetű ez a betoldás. Vö. Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 2nd edition, United Bible Societies, New York, 1994, 187–189.

³³ Bruce M. Metzger – Bart D. Ehrman, *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*. Fourth Edition, Oxford UP, New York – Oxford, 2005, 98.

tárban őrzik. Hírét művészettörténeti értékének köszönheti: egy miniatűrökkel gazdagon díszített kötetéről van szó, amely a szír ikonográfia mesterműve.³⁴

Az iszlám megjelenésének hatása

Ha megfigyeljük a szír bibliafordítások keletkezési idejét, feltűnhet, hogy mind a kilenc változat a Krisztus utáni első hét évszázad terméke, és az azóta eltelt 1400 év alatt egyetlen új fordítás sem született. Ez az időszak túl hosszú ahhoz, hogy az új fordítások hiányát a hagyománytisztelet számlájára írjuk. Kétségtelen, hogy egy mértékadó verzió kijelölése szükségszerűen visszaveti az újabb fordítások megjelenését, de hogy teljesen ki is oltsa!? Szent Jeromos Vulgátája egy időre visszaszorította a bűvópataként több helyütt felbukkanó korábbi latin fordítói próbálkozásokat, amelyek gyümölcseit összefoglaló néven *Vetus Latina*-nak hívjuk, de a reformáció időszakában a filológia tudományának fejlődése, valamint a bibliai nyelvek (görög, héber, arámi) ismeretének elterjedése új lendületet adott a latin bibliafordításoknak. Sőt, még a XX. században is, amikor a latin nyelv jelentősége már jócskán visszaszorult, született új latin verzió: a Neo-Vulgata.³⁵ Mi állhat akkor a szír nyelvű fordítói tevékenység teljes eltűnésének hátterében?

A jelenség összetettebb annál, minthogy egyetlen okra vezessük vissza, de nagyban segítheti a megértést, ha tudjuk, hogy a szír fordítás nem tűnt el, csak átalakult. A VII. században bekövetkezett muszlim hódítás eredményeként a térség keresztényei fokozatosan elarabosodtak: előbb a hétköznapi életben vált domináns nyelvvé az arab, aztán a liturgiában is megjelent. Az arab nem tudta teljesen kiszorítani a szírt,³⁶ de a bibliafordításokra nagy hatással volt, ugyanis a szír ajkú keresztények elkezdték arabra fordítani a Bibliát.

A kutatók között nincs konszenzus abban a kérdésben, hogy pontosan mi motiválta az arab fordítások megjelenését: liturgiai szükségszerűség vagy apologetikai cél. Az előbbi álláspontot képviselő az iszlám előtti idősakra teszik az arab nyelvű bibliafordítások megjelenését. Irfan Shahid azt a keresztény gyakorlatot alapul véve, hogy a keresztények más térségekben is azonnal lefordították a Bibliát helyi nyelvekre, amellet érvelt, hogy a IV–V. században már léteztek arab nyelvű bibliafordítások.³⁷ Hikmat Kashouh pedig több mint 210 kézirat szövegét megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a legkorábbi, 800 körül másolt, arab nyelvű evangéliumot tartalmazó kézirat tartalma a szöveg nyelvezete és a pa-

³⁴ Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 1.56. A kézirat teljes egészében megtekinthető online: <http://teca.bmlonline.it/ImageViewer/servlet/ImageViewer?idr=TECA0000025956&keywords=Plut.01.56#page/1/mode/1up> – letöltés 2019.02.22.

³⁵ A Vulgata felülvizsgálatának szükségességét X. Piusz pápa vetette fel, aztán erről a II. vatikáni zsinaton határozat is született, és végül II. János Pál pápa idejében jelent meg a teljes kötet 1979-ben.

³⁶ Általánosságban elmondható, hogy a Rómával uniált egyházak liturgiájában nagyobb szerepet kap az arab nyelv – a maronita egyházban például csak az átváltoztatás szavai hangzanak el szíriul –, a keleti ortodox egyházakban (Szír Ortodox Egyház és Asszír Keleti Egyház) viszont jobban megőrződött a szír nyelv.

³⁷ Shahid érvelésében azokra a korai forrásokban talált passzusokra hivatkozik, amelyekben megjelennek arab nyelvű liturgiai kifejezések, vagy ahol arab nyelvű környezetben történik utalás az evangéliumokra vagy azok tanítására. Lásd például: Irfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Dumbarton Oaks, Washington DC, 1984, 440; Irfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, Dumbarton Oaks, Washington DC, 1989, 427.

leográfiai indokok alapján a VII. század közepén keletkezhetett.³⁸ Ezzel szemben Sidney Griffith azon a véleményen van, hogy az arab fordításokat az iszlám megjelenése és a muszlimokkal folytatott hitviták beindulása ösztönözte. Szerinte a legkorábbi arab bibliafordítások a Szentföld kolostoraihoz köthetők, és a VII–VIII. századra datálhatók.³⁹ Az biztos, hogy a legkorábbi ránk maradt kéziratok ebből az időszakból származnak, az arab bibliafordítások virágkora pedig a IX. század.

A szír ajkú keresztények kivették a részüket a fordításból. Az egyik első történelmi személyiség, akit név szerint említenek a források, mint az ószövetségi könyvek fordítóját: Ḥunayn ibn Ishāq (808–873).⁴⁰ Ḥunayn amellett, hogy al-Mutawakkil kalifa (847–861) házi- orvosa volt, görög orvosi és filozófiai munkák arabra fordításával szerzett elévülhetetlen érdemeket. Az abbászida kor fordítói mozgalmának egyik vezéralakja,⁴¹ aki – ha csak tehette – igyekezett több kéziratot összevetni munkája során. Fordításaiiban a szöveg értelmének visszaadására (*sensus de sensu*) törekedett a korábban elterjedt szó szerinti (*verbum e verbo*) módszer helyett. Ószövetség-fordítása nem maradt fenn, ezért elképzelhető, hogy tévesen kapcsolták a nevéhez.⁴² Richard Steiner egy kéziratban az ő munkáját vélte felfedezni, de feltevélezését nem fogadta el egyöntetűen a tudomány.⁴³ Ha Ḥunayn ibn Ishāq nem is, számos más kollégája biztosan fordított bibliai könyveket arabra. Az asszír keleti egyházhoz tartozó Peṭion ibn Ayyūb al-Sahhār al-Tarḡumānnak (IX. század) Jób, Jeremiás, Izajás, Ezekiel és Sirák fia könyvének arab fordítását köszönhetjük, a szír ortodox al-Ḥariṭ ibn Sinān ibn Sunbaṭ al-Ḥarrānī (956 előtt) Mózes öt könyvét, a Példabeszédek könyvét, a Prédikátor könyvét, a Bölcsesség könyvét, az Énekek énekét és Sirák fia könyvét fordította arabra, Abū al-Faraḡ ‘Abd Allāh ibn al-Ṭayyib (megh. 1044) pedig Tatianosz Diatesszaronját ültette át arab nyelvre, hogy csak néhányat említsünk azok közül, akiknek a nevét is megőrizték a források a nagyszámú ismeretlen fordító mellett.⁴⁴

Az arab bibliakutatás gyerekcipőben jár a szír és a héber bibliakutatáshoz képest – nem is beszélve arról az aprólékos munkáról, amelyet a görög filológia végzett az Újszövetség

³⁸ Hikmat Kashouh, *The Arabic Versions of the Gospels: The Manuscripts and Their Families*, De Gruyter, Berlin – New York, 2012, 142–171.

³⁹ Sidney H. Griffith, *The Gospel in Arabic: An Inquiry into its Appearance in the First Abbasid Century*, Oriens Christianus, Vol. 69, 1985, 126–167. Sidney H. Griffith, *The Bible in Arabic. The Scriptures of the "People of the Book" in the Language of Islam*, Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2013, 97–126.

⁴⁰ Aaron M. Butts, *Ḥunayn b. Ishāq* In Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition, szerk. Sebastian P. Brock, Aaron M. Butts, George A. Kiraz and Lucas Van Rompay, Gorgias Press, 2011; online ed. Beth Mardutho, 2018, <https://gedsh.bethmardutho.org/Hunayn-b-Ishaq> – letöltés: 2019.02.26.

⁴¹ Erről részletesen lásd: Myriam Salama-Carr, *La traduction à l'époque abbasside. L'école de Ḥunayn Ibn Ishāq et son importance pour la traduction*, Didier Érudition, Paris, 1990. Dimitri Gutas, *Greek Thought, Arabic Culture: the Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society (2nd–4th/5th–10th c.)*, Routledge, London, 1998.

⁴² Meggyőzően érvel emellett Ronny Vollandt, *Arabic Versions of the Pentateuch: A Comparative Study of Jewish, Christian, and Muslim Sources*, Brill, Leiden – Boston, 2015, 47–48.

⁴³ Richard C. Steiner, *A Biblical Translation in the Making: The Evolution and Impact of Saadia Gaon's Tafsīr*, Harvard University Center for Jewish Studies/Harvard University Press, Cambridge, MA, 2010, 52–68.

⁴⁴ Griffith, *The Bible in Arabic*, 127–154; Vollandt, *Arabic Versions of the Pentateuch*, 60–67.

szövegének rekonstruálásában –, ezért nehéz számszerűsíteni a szír keresztények hozzájárulását ehhez a hatalmas korpuszhoz.⁴⁵ Egy ebből a szempontból érdekes elemzést viszont érdemes megemlíteni. Úttörő tanulmányában Hikmat Kashouh az arab nyelvű evangéliumok szövegét vizsgálva 24 féle szövegvariánst különböztetett meg. Ezek többsége több forrásra megy vissza, vagy olyan többszörösen másolt, kevert szövegváltozat, amelyek esetében a vizsgált szövegrészek alapján nem egyértelmű, hogy milyen nyelvből fordították. Azon 11 verzió közül, ahol egyértelműen megállapítható a forrásnyelv: 1 latin, 3 görög és 7 szír.⁴⁶

A muszlim környezet nemcsak a fordítások nyelvét változtatta meg, hanem nyomot hagyott a fordítások szövegén is. Mivel a vallásos közbeszédet az iszlám határozta meg, ezért a koráni szókincs beivódott a keresztény bibliafordításokba is. Peṭion ibn Ayyūb al-Sahhār Jeremiás könyvének fordításában számtalan alkalommal felbukkan a muszlim szóhasználat: a *sunna* szót használja példának okáért a törvényre *qānūn* helyett, ami szokásjogot, muszlim hagyományt jelent.⁴⁷ Több változatban megfigyelhető a koráni alak használata tulajdonnevek esetében a keresztény forma helyett (pl.: Jézus *Yasūʿ* helyett *ʿĪsā*, Keresztelő Szent János *Yūḥannā* helyett *Yahyā*). A nisibisi metropolita, ‘Abdīšōʿ bar Briḳā (megh. 1318) evangéliumos könyve egy muszlim üdvözlő formulával, a *basmalával* kezdődik, ami megismétlődik az evangéliumi perikópák kezdetén is.⁴⁸ Az arab bibliafordítások apologetikus indíttatása azonban jócskán túlmutat a szóhasználat kérdésén.

A hitviták egyik visszatérő érve volt az iszlám igazságára a Korán utánozhatatlansága (*iʿǧāz al-Qurān*). A hagyomány szerint amikor az arabok meghallották Mohamedtől a Korán első szúráit, nem tudták hová tenni a hallottakat, annyira lenyűgözte őket a kinyilatkoztatás gyönyörűsége mind tartalmában, mind formájában. A Korán csodás páratlanságának eszméje dogmává fejlődött, amely bizonyítani hivatott a könyv isteni eredetét és Mohamed próféta-ságának hitelességét. A keresztények egy idő után megelégtettek a Korán felülmúlhatatlanságáról szóló tanítást, és a Korán speciális rímes prózában (*saǧʿ*) írt stílusát utánzó verses (*manẓūm*) bibliai fordításokat készítettek annak igazolására, hogy az ő szent irataik sem maradnak el a muszlimok szent könyvétől. Hat ilyen mű is ismert – nagy valószínűséggel mind a hat szír szerző munkája –, de csak négy maradt ránk.⁴⁹ Az egyik egy IX–X. századi munka egy ismeretlen szír szerző tollából, aki a négy evangéliumot ültette át verses formába. Szintén

⁴⁵ Az arab bibliafordítások és a szír keresztények kapcsolatának számos aspektusát veti fel tanulmányában Sidney H. Griffith, *Les premières versions arabes de la Bible et leurs liens avec le syriaque*, In *L’ancien Testament en syriaque*, szerk. Françoise Briquel-Chatonnet, Philippe Le Moigne, Geuthner, Paris, 2008, 221–246.

⁴⁶ Ha a kéziratok darabszámát vesszük figyelembe, akkor görög eredetire vezethető vissza 21 kézirat (a vizsgált példányok 10%-a), szír *Vorlage* figyelhető meg 68 kézirat esetében (32,4%), és egy változat készült latin forrásból (0,48%). Vö. Kashouh, *The Arabic Versions*, 79–80.

⁴⁷ További példákat is megemlít cikkében Richard M. Frank, *The Jeremias of Pethion ibn Ayyūb al-Sahhār*, *Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 21, 1959, 136–170.

⁴⁸ Vö. *Anāǧīl ‘Abdīšōʿ al-Šūbāwī (d. 1318) al-musaǧǧaʿa*, szerk. Sami Houry, Samir Khalil Samir, 2 vols, CEDRAC, Beirut, 2007, Vol 1, 85 és 113. A *basmala* (*bi-smi llāhi r-raḥmāni r-raḥīm*) egy rövid muszlim imádság, ezzel kezdődik minden fejezet (*sūra*) a Koránban. Jelentése: az irgalmas és könyörületes Isten nevében.

⁴⁹ Georg Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, 5 Vols, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 1944–1953, Vol 1., 163–166. Samir Khalil Samir, *Les prologues de l’évangéliste rimé de ‘Abdīšūʿ de Nisibe*, *Proche-orient chrétien*, Vol. 31, 1981, 43–70.

a négy evangéliumot verselte meg a XVII. századi maronita, Ya'qūb al-Dibsi. Az Asszír Keleti Egyház két püspöke pedig, a XIII. századi Īšō 'yahb ibn Malkūn és a már említett 'Abdišō' bar Brika egyházuk evangéliumos könyvét szedte rímbe. Ez utóbbi a leghíresebb. 'Abdišō' egy hatalmas műveltségű szerző, aki számtalan teológiai, filozófiai, egyházi és természettudományos művet írt szír és arab nyelven. Keresztény kultúrája mellett járatos volt az muszlim kultúrában is: verses evangéliumi fordításában gyakran utal a Koránra és az iszlám második legfontosabb szövegegyüttesére, a hadītoakra is.⁵⁰

Szír Biblia és a nyomtatás

A szír Biblia történetének kiemelkedően fontos állomása az 1555-ös első kiadása, az *editio princeps*. A nyomtatáshoz szükséges technika villámgyorsan terjedt Európában, a XV–XVI. században gombamódrá szaporodtak a nyomdászmuhelyek, és e forradalmi újítás hamar elérhetővé vált a legtöbb bibliai és közel-keleti nyelven. A görög és a héber nyomtatás egy-két évtizeddel a latin után elkezdődött.⁵¹ 1512 és 1514 között három egymást követő évben látott napvilágot az első örmény⁵², etióp⁵³ és arab könyv.⁵⁴ Mindössze száz esztendővel Gutenberg Vulgata-kiadásának megjelenése után pedig a szír Újszövetség, a Pesitta is sajtó alá került. Egy-egy új nyelv nyomdai bevezetéséhez a technikai adottságokon túl szükség volt egy humanista tudós és egy anyanyelvi beszélő együttműködésére is, akik a betűk prototípusának előállításában segítettek, és a szöveg szedését végezték. A szír esetében ezek Johann Albrecht Widmanstetter (1506–1557) és Mardini Mózes (megh. 1592) voltak.

Mardini Mózes egy szír ortodox szerzetes volt, aki diplomáciai szolgálatot teljesítve érkezett Rómába 1549-ben.⁵⁵ Abban az etióp kolostorban, a Santo Stefano degli Abissiniben szállt

⁵⁰ Sami Houry, *L'évangélique rimé de 'Abdišū' de Nisibe et son importance culturelle et Culturelle*, Parole de l'Orient, Vol. 22, 1997, 381–390, különösen 387–389.

⁵¹ A görög nyomtatásról lásd: Nicolas Barker, *Aldus Manutius and the Development of Greek Script & Type in the Fifteenth Century*, Fordham University Press, New York, 1992. Szentírási könyvek görög kiadásáról lásd: Kurt Aland – Barbara Aland, *Der Text des Neuen Testaments*, 13–16. A héber nyomtatás kezdeteinek összefoglalását lásd Raphael Posner és Israel Ta-Shema (szerk.), *The Hebrew Book: An Historical Survey*, Keter, Jerusalem, 1975. A héber könyvnyomtatás rendkívül gyorsan fellendült: a XVI. században csaknem félezer hagyta el a nyomdát. Erről lásd: Marvin J. Heller, *The Sixteenth Century Hebrew Book: An Abridged Thesaurus*, 2 Vols, (Brill's Series in Jewish Studies 33), Brill, Leiden and Boston, 2004.

⁵² Sylvie L. Merian, *Armenian Printed Books*, In. Armenia: Art, Religion, and Trade in the Middle Ages. szerk. Helen C. Evans, Metropolitan Museum of Art, New York, 2018, 294–299.

⁵³ Renato Lefevre, *Giovanni Potken e la sua edizione romana del Salterio in etiopico (1513)*, La Bibliofilia, Vol. 68, 1966, 289–308.

⁵⁴ Philip K. Hitti, *The First Book Printed in Arabic*, The Princeton University Library Chronicle, Vol. 4, 1942, 5–9. Miroslav Krek, *The Enigma of the First Arabic Book Printed from Movable Type*, Journal of Near Eastern Studies, Vol. 38, 1979, 203–212.

⁵⁵ Ez Mózes első római útjának a hivatalos narratívája, a legújabbban előkerült dokumentumok alapján azonban ez kétségbe vonható. Egy későbbi pátriárkája Mózeszt a saját egyházából kiátkozott rágalmazónak hívja. Vö. Pier Giorgio Borbone, *From Tur 'Abdin to Rome: The Syro-Orthodox Presence in Sixteenth-Century Rome*, In Syriac in Its Multi-Cultural Context: First International Syriac Studies Symposium, Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages, 20–22 April 2012, Mardin, szerk. Herman Teule et alii, Peeters, Leuven, 2017, 277–288. Egy másik forrás pedig csaló gazembernek (*mariolet e gabba mondo*) nevezi, és azt állítja róla, hogy a saját pátriárkájának a kézírását

meg, ahol az etióp Újszövetség nyomtatása folyt, illetve épp csak befejeződött. A sokszorosítás új formája teljesen lenyűgözte, mivel maga is író volt, és saját tapasztalatból tudta, milyen fáradtságos munka egy kézirat másolása. Következő alkalommal már szír kéziratokkal megpakolva tért vissza az Örök Városba, remélve, hogy azokat is sikerül kinyomtatni. Ugyan Cervini bíboros, a későbbi II. Marcell pápa (1555) támogatta a szír nyomda létrehozását, a terv mégis meghiúsult, ezért Mózes Augsburg felé vette az irányt, hogy a vagyonos német bankár és mecénás, Johann Jakob Fugger támogatását kérje.⁵⁶ Útközben egy szerencsés véletlen folytán találkozott Johann Albrecht Widmanstetterrel, akinek megtetszett Mózes ötlete, ezért magával vitte őt Bécsbe. Azt, hogy mennyire szerencsés volt ez a találkozás, jól mutatja, hogy Widmanstetter egyike volt annak a mindössze három európai tudósnak, akik a szír nyelvet valamelyest ismerték a korban.⁵⁷ Ráadásul Alsó-Ausztria kancellárjaként és Ferdinánd király tanácsosaként a nyomda felállításához szükséges anyagi erőforrásokat is elő tudta teremteni. Közös munkájuk eredményeként és Ferdinánd király támogatásával 1555-ben Bécsben megszületett a Pesitta első kiadása.⁵⁸ A kötetből 1000 darab készült, amelyből a király megtartott 500 darabot, munkája elismeréséül 200 példányt Mózesnek adományozott, 300-at pedig elküldött vele a szír ortodox és a maronita pátriárkáknak.⁵⁹

---

meghamisítva becsapta a római hierarchiát. Vö. Giacomo Cardinali, *Ritratto di Marcello Cervini in orientaliste (con precisazioni alle vicende di Petrus Damascenus, Mosè di Mardīn ed Heliodorus Niger)*, Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, Vol. 80, No. 1, 2018, 77–98 és Vol. 80, No. 2, 2018, 325–343. E két forrás alapos értékelésével még adós a kutatás, de elképzelhető, hogy kiderül, hogy a szír Újszövetség kiadását egy vagabond szerencselovagnak köszönhetjük.

⁵⁶ Andreas Müller, *Epistolae duae Syriacae amoebaeae. Una Mosis Mardeni, Sacerdotis Syri, altera Andrae Masii, Jcti et Consil. Olim Cliviaci cum versione et notis*, In Andreas Müller, *Symbolae syriacae*, Berolini, 1673, 1–36, itt 10. Az út egy részét Mózes Reginald Pole angol bíboroshoz csatlakozva tette meg. A bíboros mintegy 100 fős kíséretében ott volt a fiatal Dudith András, későbbi pécsi püspök, a reneszánsz magyar irodalom jeles alkotója is. Teológiai érdeklődésén túl talán a Mózessel való közös útjának is köszönhető, hogy Dudith megjelenése után néhány évvel megszerezte Mózes szír tanítványának, Andreas Masiusnak a könyvét, amely a szír Mózes Bar Kepha Paradicsom-kommentár című művének latin fordítása mellett Mardini Mózes hitvallását is tartalmazza. Vö. Jankovics József – Monok István, *Dudith András könyvtára; Részleges rekonstrukció*, Scriptum Kft., Szeged, 1993, 30.

⁵⁷ Életről lásd: Max Müller, *Johann Albrecht von Widmanstetter 1506–1557. Sein Leben und Wirken*, Verlag der Handels Druckerei, Bamberg, 1907. Widmanstetter nyelvek iránti érdeklődésének egyébként magyar kultúrtörténeti vonatkozása is van. Az ő könyvespolcáról került a Bayerische Staatsbibliothek gyűjteményébe egyik fontos magyar nyelvemlékünk, az ún. Münchener kódex, amely a legkorábbi magyar bibliafordításnak, a XV. században keletkezett huszita Bibliának a szövegéből tartalmaz részletet. Erről lásd: Lioba Tafferner, *Der „Münchener Kodex“. Sein Weg nach München und seine Entdeckung in der Kgl. Hof- und Staatsbibliothek*, Ungarn Jahrbuch – Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie, Vol. 28, 2005–2007, 199–228, itt 202–206.

⁵⁸ A kiadásról részletesen lásd: Robert John Wilkinson, *Orientalism, Aramaic and Kabbalah in the Catholic Reformation. The First Printing of the Syriac New Testament*, Brill, Leiden – Boston, 2007.

⁵⁹ Andras Müller, *Dissertationes duae de rebus itidem Syriacis, et e reliquis Mardeni Epistolis maxime. De Mose Mardeno, una; De Syriacis librorum sacrorum Versionibus... altera*, In Andreas Müller, *Symbolae syriacae*, Berolini, 1673, 1–46, itt 30. Néhány példányt különböző európai könyvtárak őriznek. A Bayerische Staatsbibliothekben megtalálható Widmanstetter saját példánya. A kötet teljes egészében megtekinthető online: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0007/bsb00070810/images/> – letöltés: 2019.02.27.

A Pesitta történetének egy másik fontos kultúrtörténeti állomása az 1610-es libanoni zsoltsárkiadás, amely az első szír betűkkel nyomtatott ószövetségi könyv.⁶⁰ Kétnyelvű kiadásról van szó, amely a Zsoltsárok könyvének szír és arab fordítását is tartalmazza.⁶¹ A kiadást Sarkis Rizzi maronita püspök kezdeményezte, aki a római maronita kollégiumban tanulva ismerkedett meg a Közel-Keleten még ismeretlen nyomdatechnikával. Az ő közreműködésével került nyomdagép a qozhayai Szent Antal-kolostorba, amelynek későbbi sorsáról semmit nem tudni. Tipográfiai vizsgálatok alapján mindenesetre úgy tűnik, hogy ez az egyetlen könyv, amely ebből a nyomdából származik.⁶² A vállalkozás kiemelkedő jelentőségű abból a szempontból is, hogy messze a legkorábbi arab nyelvű nyomda volt a térségben. Az Oszmán Birodalom első arab-török nyelvű nyomdája több mind száz évvel később, 1728-ben jött létre Isztambulban a kolozsvári születésű, muszlim hitre áttért Ibrahim Mütefferika (1674–1745) vezetésével.⁶³

Az első kiadások óta több tucat újabb kiadás született, és napjainkban is egyre alaposabb szövegkiadások látnak napvilágot.⁶⁴ Az 1959-ben alapított, leideni Peshitta Intézetben a Pesitta-Ószövetség kritikai kiadásán dolgoznak, és a 17 tervezett kötetből 13 már megjelent, a münsteri Institut für Neutestamentliche Textforschung gondozásában pedig a szír Újszövetség kritikai kiadása kezdődött el.

---

⁶⁰ Szír ószövetségi könyveknek léteznek korábbi kiadásai is, de azokat héber karakterekkel nyomtatták.

⁶¹ Az arab szöveget is szír betűkkel szedték. Ezt az írástípust garsúninak hívják.

⁶² A kiadás történetének összefoglalásához lásd: Joseph M. Moukarzel, *Le psautier syriaque-garchouni édité à Qozhaya en 1610. Enjeux historiques et présentation du livre*, Mélanges de l'Université Saint-Joseph, Vol. 63, 2010–2011, 511–566.

⁶³ Mütefferika életéről, a nyomda egyéb magyar nyelvű vonatkozásairól és a kiadott könyvekről lásd az MTAK Keleti Gyűjteményének online összeállítását: <http://mutferrika.mtak.hu/index.html> – letöltés: 2019.02.27.

⁶⁴ A szír nyomdászat történetéről lásd: James F. Coakley, *The Typography of Syriac: A Historical Catalogue of Printing Types, 1537-1958*, Oak Knoll Press – The British Library, New Castle, Delaware – London, 2006.

MESTYÁN ÁDÁM

Szíria trónja

Az újkori arab államok történetének elfeledett epizódja, hogy 1920-ban egy pár hónapig királyság volt Damaszkuszban. Általános vélemény szerint a városi előkelők Fejszállal (1883–1933), a mekkai emír fiával egy kétségbeesett kísérletet tettek, hogy a terület ne kerüljön a mandátumrendszer hatálya alá. A franciák nem fogadták el, hogy a nekik jutó területen egy független állam legyen, így megtörték a friss szíriai sereget, és száműzték Fejszál királyt 1920 júliusában (öt egy évvel később a britek kárpótolták Irakkal). Ez a rövid előtörténete a francia népszövetségi mandátumnak ezen a területen.¹

Ennek a tanulmánynak két célja van. Egyrészt rekonstruálni ezt a kevésbé ismert epizódot a magyar olvasók számára. Hogy jöhetett létre egy királyság Damaszkuszban éppen akkor, amikor császárok buktak világszerte? *Mi* volt (pontosabban *hol* volt) Szíria 1918 és 1920 között? Mit értettek királyságon arabul ebben a pillanatban? Van-e egyáltalán jelentősége ennek a pillanatnak az újkori történelemben? Az elemzés voltaképpení tétje annak vizsgálata, hogy a háború utáni rendezés időszakában milyen összefüggés állt fenn a királyság intézménye és a független állami lét között. A szíriai példán azt szeretném demonstrálni, hogy a modern arab királyság eszméje egy katonai diktatúra keretei között született. A hódító arab és angol katonák a helyi előkelők függetlenségi törekvését csak monarchikus formában fogadták el. Így két klasszikus érvet is kritizálok: az egyik szerint az arab monarchiák valamilyen módon az iszlám és egy feltételezett törzsi kultúra által vannak determinálva; a másik szerint éppen ellenkezőleg, az arab királyságok pusztán gyarmati kitalációk voltak, és az új arab királyok csak bábok.² Másrészt az a célom, hogy egy hosszabb történeti ívben bemutassam, hogy a szíriai királyság ötlete nem volt teljesen légből kapott. A XIX. század közepétől kezdve különféle elképzelésekkel szembesülhetünk újságcikkekben, pamfletekben, költeményekben és konzuli pletykákban (elsősorban arabul és franciául) valamifajta királyságról egy képzeletbeli Szíriában. Mi több, a királyság eszméje Szíriában nem halt el Fejszál kiűzésével, hanem időről időre felmerült egészen az 1940-es évekig.

¹ A lehető legkönnyebb arab–magyar átírást alkalmazom ebben a cikkben és a magyarul bevett használatú arab szavakat – pl. Fejszál – annak megfelelően írom.

² Az első vélekedés hívei általában az Öböl-államokat szokták példának hozni, de az arabiai Hidzsázi Királyságot (lásd alább) is mint „törzsfőnökséget” szokták leírni, pl. Joseph Kostiner, ed., *Middle East Monarchies – The Challenge of Modernity* (Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2000), Introduction, illetve Joshua Teitelbaum, *The Rise and Fall of the Hashimite Kingdom of Arabia* (Hurst & Company, London, 2001). A második vélekedés hívei elsősorban Irakkal és Jordániával példálózhatnak, Samira Haj, *The Making of Iraq, 1900–1963: Capital, Power, and Ideology* (State University of New York Press, Albany, NY, 1997), Chapter Two; Toby Dodge, *Inventing Iraq: The Failure of Nation Building and a History Denied* (Columbia University Press, New York, 2003); Tariq Moraiwed Tell, *The Social and Economic Origins of Monarchy in Jordan* (Palgrave Macmillan, New York, 2013).

Az első világháború alatt a Közel-Keletre vonatkozó nagyhatalmi megállapodások, vagyis a Sykes–Picot-egyezmény (egy titkos angol–francia egyezség 1916-ban az Oszmán Birodalom kisázsiai területeinek háború utáni elosztásáról) és a Balfour-deklaráció (Balfour brit külügyminiszter 1917-es nyílt ígérete a Cionista Kongresszusnak egy zsidó „haza” kialakításáról Palesztinában) közismert tények. Ezek az ígéretek és szerződések azonban nem azonnal és nem is eredeti formájukban váltak valóra a háború után. A szíriai királyság történetén keresztül nyomon követhetjük, hogy miképpen történt „helyben” a volt oszmán tartományok rendezése.

A szíriai királyság az angol és arab történetírásban

Kezdjük azzal a kérdéssel, hogy miként értelmezik Fejszál királyságát az angol és arab történészek változó időszakokban? A királyság létrejöttét az 1930-as évek legnagyobb hatású angol-arab írója, George Antonius (1891–1942), a pánarab nemzeti eszme egyik fontos epizódjaként írta le. Szerinte az arab nemzeti ébredés élére az ún. Hásimita család tagjai álltak az első világháború alatt. Az angolok a családfőnek, al-Huszajn mekkai emírnek ígérték egy hatalmas arab királyságot, mely felölelte volna Arábiát, a mai Szíriát, Palesztinát, Izraelt és Irakot, így az emír fellázadt az „oszmán iga” ellen. A háborúban azonban az angolok elárulták al-Huszajnt, írja Antonius, hiszen az angolok és franciák csak egy kicsiny államot, a Hidzsázi Királyságot ismerték el Arábiában. A Sykes–Picot-egyezség (1916) és a Balfour-deklaráció (1917) pedig ellentmondott ígéreteiknek. A függetlenségi nemzeti mozgalom azonban új erőre kapott 1919-ben, hiszen al-Huszajn fia, Fejszál állt annak élére, aki alkudozni kezdett a nagyhatalmakkal. Ekkor – csaknem akarata ellenére – Damaszkuszban „a népakarat” királlyá nyilvánította 1920 márciusában. A szerző szerint másodszor árulták el az arabokat az angolok, mert engedték a franciáknak, hogy erővel törjék meg ezt a bimbózó királyságot.³

Volt a két világháború között egy másik narratíva is. Ezt jobbára arabul írták, és jobbára olyanok, akik kiábrándultak a Hásimita családból. Például Muhibb al-Dín al-Khatíb (1886–1969), tehetséges damaszkuszi író és korai arab nacionalista, aki al-Huszajnt és Fejszált is szolgáltatta 1916 és 1920 között. Al-Khatíb az 1920-as vereség után egy újságcikkben keserűen állapította meg, hogy al-Huszajn és fiai eltérítették az eredeti arab nacionalista mozgalmat, mely egy demokratikus föderációban bízott volna. Szerinte al-Huszajn ráadásul nemcsak ezt tette, hanem önfejűségével és autokratizmusával („bárcsak alkotmánypárti lett volna”) lerombolta a mégoly kevés esélyt is.⁴ Rasíd Rida (1865–1935), egy sikeres vallási „vállalkozó” és újságíró, aki a damaszkuszi alkotmányozó gyűlés elnöke volt 1920-ban, két évvel későbbi

³ George Antonius, *The Arab Awakening – The Story of the Arab Movement* (1938; J.B. Lippincott Company, Philadelphia, 1939), 277–280; 304–305. A hásimita narratívát írta meg professzionálisan a történész Zeine N. Zeine, *The Struggle for Arab independence: Western diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's kingdom in Syria* (1960; Caravan Books, Delmar, N.Y., 1977).

⁴ Muhibb al-Dín al-Khatíb, „Al-Huszajn b. 'Ali – Kamá rá'ajtuhu fí thaláth szanavát,” *Al-Zahrá*, 1343 Rabí' al-Avval / 1924 szeptember, 190–200. Ma Muhibb al-Dín al-Khatíbra általában mint a szalafista mozgalom megalapítójára emlékeznek, de egy jóval összetettebb figuráról van szó, például: Amal N. Ghazal, „Power, Arabism and Islam in the Writings of Muhibb al-Din al-Khatib in *al-Fath*,” *Past Imperfect* 6 (1997), 133–150.

cikkében azt állítja, hogy Fejszál nem fogadta volna el az alkotmányos királyságot, hanem a minisztereket közvetlenül saját magának tette volna felelőssé.⁵

A késő XX. századi hivatalos szíriai történetírásban arabul, különösen a függetlenség után, a fejszáli királyság fontos szerepet játszott mint a független Szíria előképe. Egyrészt Antonius könyvének arab fordítása (1946), másrészt Száti' al-Huszri (1880–1968, Irakban és Egyiptomban tevékenykedő oktatási szakember és pánarabista filozófus) és Konstantin Zurajq (1909–2000, a damaszkuszi egyetem pánarabista történész-filozófus rektora) határozták meg az elgondolható történet kereteit.⁶ Al-Huszri, aki Fejszál rövid életű damaszkuszi kormányában oktatási miniszter volt, *Majszalún csatája* címmel adott ki egy könyvet az 1940-es években. Ebben a fejszáli királyság, illetve annak elvesztése, a Majszalún hegység melletti francia-szíriai csata (1920. július 24.), az egész pánarab nemzet tragédiáját jelenti. A szerző egyrészt egy egységes mozgalom képét festi meg, a szíriai királyságot az arab lázadás gyümölcsének állítja be, másrészt Szíriát egy létező, szuverén államként kezeli Damaszkusz elfoglalásának napjától.⁷ Ez a csúsztatás központi elemévé vált a pánarab oktatásban, és még 'Ali al-Vardi, az 1950-es és 1960-as évek legismertebb iraki szociológusa is két éven át működő államként beszéli el a fejszáli királyság történetét.⁸ Szíriában Khajrja Qászimija (1936–2014) írta az alapvető történeti munkát a damaszkuszi királyságról 1971-ben, melyben számos értékes információt közöl. Ebben finomítja al-Huszri narratíváját: például „arab kormányzatról” beszél, amely egy állam „karakterisztikáját” (ar. *szifa*) öltötte magára, és hangsúlyozza Fejszál angol támogatottságát. Az ő történetének hőse a szíriai kongresszus, amivel egy pseudo-republikánus narratívára helyezi a hangsúlyt.⁹

Amikor az 1960-as években az újkori Közel-Kelet története angolul intézményesülni kezdett (tehát amikor az ezzel foglalkozó kurzusok és az erre specializálódó oktatók megjelentek az angolszász egyetemeken), a kérdés szakértői, bár az Antonius-narratívát több helyen is korrigálták és kritizálták, a brit felelősség kérdését helyezték a középpontba. Elie Kedourie (1926–1992) például, Antoniusszal homlokegyenest ellenkező módon Fejszál damaszkuszi királyságát pusztán brit kreálmánynak tartotta. Később, az 1970-as évek kritikai kutatása inkább a szíriai területek oszmán integrációjával foglalkozott. Philip S. Khoury könyvében például a helyi Oszmán Birodalomhoz hű előkelők pánarabizmusra való kényelmetlen és gyors

⁵ Rasíd Rida, „Al-Rihla al-Szúrija al-Thánijja,” *Al-Manár* 23, 5 (1922. május 22.), 390–396, itt 392–393; lásd még Elizabeth F. Thompson, „Rashid Rida and the 1920 Syrian–Arab Constitution – How the French Mandate undermined Islamic liberalism,” in *Routledge Handbook of the History of the Middle East Mandates*, ed. Cyrus Schayegh and Andrew Arsan (Routledge, London, 2015), 244–257, itt 249.

⁶ A szíriai historiográfiához kitűnő bevezető Eduard Gombár, „Contemporary Historiography in Syria,” *Asian and African Studies* 9, 1 (2000): 67–75.

⁷ Később ez a könyv egy új kiadásban kibővült még több résszel. Figyelemre méltó, hogy a szerző párhuzamosan egy átfelől pánarabista történettel megfogalmazza a francia hatalmi törekvések az ő szemében összefüggő történetét is, mely Napóleon egyiptomi hódításával kezdődik. Száti' al-Huszri, *Jaum Majszalún: Szafha min Tárikh al-'Arab al-Hadith – Muzakkirát*, új kiadás (1947; Dár al-Ittihád, Bejrút, 1966).

⁸ 'Alí al-Vardi, *Lamahát Idzstimá'ija min Tárikh al-'Iráq al-Hadith* (Matba'at al-Irsád, Bagdad, 1979), 6:4; 82–177.

⁹ Khajrja Qászimija, *Al-Hukúma al-'Arabija fi Dimasq, 1918–1920* (Dár al-Ma'arif, Kairó, 1971), 1, 50, 261–262.

„áttérése” Fejszál királyságában tetőzik.¹⁰ A modern Közel-Kelet történetének mesternarratívája az angolszász egyetemeken tehát két nagy téma irányába indult el: a brit gyarmatbirodalom politikája, illetve a tizenkilencedik századi oszmán recentralizáció hatásai az arab területeken. Ez a két kutatási súlypont máig meghatározó.

Antonius és a hásimita történetírás teljes kritikáját James Gelvin végezte el 1998-ban megjelent könyvében, melyben nagyítóval vizsgálta meg az 1918 és 1920 között történeteket Damaszkuszban és az elit történetével szemben a köznép politikáját (*popular politics*) mutatva fel. Álláspontja szerint a damaszkuszi előkelők és Fejszál kiegyezésének nagy ára volt: a szegény városiak, a vidékiek és végső soron a nem-szunni muszlimok kizárása a politikai közösségből. Akárcsak Anatóliában, 1919 folyamán számos népi ellenálló bizottság alakult az arab területeken, ezeket azonban a fejszáli kormány nem szervezte meg úgy, mint Mustafa Kemál a törököket.¹¹ Ezt az álláspontot erősíti Keith Watenpaugh, aki Aleppó történetén keresztül mutatta be a megosztottságot, illetve azt, hogy az aleppói keresztények Fejszál uralmát katonai diktatúrának látták.¹² Végezetül újabban Michael Provence amellet érvel, hogy az oszmán hadseregben harcoló szíriai tiszték a fegyverszünet után igencsak kelleetlenül álltak be Fejszál seregébe, és ha már beálltak, önállósították magukat. A szíriai nemzetgyűlés Fejszál királyságát tulajdonképpen „saját maga ellenére” jelentette be. Az oszmán „aura” – akárcsak Magyarországon a Habsburgok szelleme – jóval tovább tartott, mint a háború hivatalos vége.¹³

Megszállás gyakorlatilag és jogilag

Ha az új kutatás fényében vesszük szemügyre a kortárs Közel-Kelet keletkezését, és ráadásul Michel Foucault-ra is hallgatunk, aki szerint a jog a háború folytatása, akkor a katonai megszállás mint az újkori arab politika egyik kulcsa nem is tűnik olyan merész ötletnek.¹⁴ Ebben a részben röviden azt szeretném bemutatni, hogy a megszállás adminisztratív és talán nemzetközi jogi értelemben is adekvát fogalom az első világháború utáni oszmán-arab állapot leírására.

¹⁰ Elie Kedourie, *England and the Middle East: the Destruction of the Ottoman Empire 1914–1921* (Bowes & Bowes, London, 1956); C. Ernest Dawn, *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism* (University of Illinois Press, Urbana, 1973); Philip S. Khoury, *Urban Notables and Arab Nationalism* (Cambridge University Press, Cambridge, 1983), 75–88. Egy későbbi kritikai értékelés Kedourie érvéről: Matthew Hughes, “Elie Kedourie and the Capture of Damascus, 1 October 1918: A Reassessment,” *War & Society* 23, n. 1 (2005): 87–106.

¹¹ James L. Gelvin, *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire* (University of California Press, Berkeley, Cal., 1998).

¹² Keith David Watenpaugh, *Being Modern in the Middle East: Revolution, Nationalism, Colonialism, and the Arab Middle Class* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2006).

¹³ Michael Provence, *The Last Ottoman Generation and the Making of the Modern Middle East* (Cambridge University Press, Cambridge, 2017), 114, a teljesség igénye nélkül a korszakra vonatkozó jelentős alapvető munkák még John Darwin, *Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy in the Aftermath of War, 1918–1922* (Macmillan Press, London, 1981); David Fromkin, *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East, 1914–1922* (A. Deutsch, London, 1989); és Eliezer Tauber, *The Arab Movements in World War I* (Frank Cass, London, 1993).

¹⁴ Michel Foucault, „Il faut défendre la société” – *Cours au Collège de France, 1975–76*, Cours du 14 janvier 1976.

Amikor az Oszmán Birodalom lerakta a fegyvert 1918. október 30-án, az úgynevezett „arab tartományai” (ahol a népesség többsége valamilyen arab nyelvjárásban beszélt) általában angol katonai megszállás alatt voltak. Mi több, az egyiptomi tartomány 1882 óta angol megszállás alatt állt, amit a britek 1914-ben formálisan protektorátussá változtattak, és 1918-ban sem szűnt meg ez a státusz.¹⁵

1917–1918 folyamán egy brit–egyiptomi sereg hatolt be az Oszmán Birodalom szíriai tartományaiba, délről pedig al-Huszajn mekkai emír hidzsázi csapatai támadtak, fiai (‘Ali, Fejszál, ‘Abdallah és Zejd) vezetésével. A brit–egyiptomi sereg foglalta el Jeruzsálem kiemelt közigazgatási kerületét (ún. *mutaszarrafija*), a bejrúti tartományt (a tengerpart kb. Latakiától Jaffáig, beleértve Libanon hegyeinek kiemelt közigazgatási területét) és Aleppó tartományát. A hidzsázi arab csapatok szállták meg nagyjából a Medina–Damaszkusz vasútvonalat, majd a Fejszál által vezetett csapat egyesült a brit–egyiptomi sereggel 1918 szeptemberében Damaszkusz közelében. Október első napjaiban a britek (illetve az ausztrál lovasság) elégszen hagyták Fejszálnak, hogy bevonuljon Damaszkuszba, és mentek tovább északra.¹⁶ Egy másik sereg, nevezzük brit–indiai seregeknek (mert a Brit Birodalom indiai kormánya rendelkezett felette), a három keleti tartományt foglalta el: Baszra, Bagdad, és Moszul tartományait. (Az első kettőt együtt a britek egyszerűen Mezopotámiának nevezték.) Így 1918 őszére az összes „arab” oszmán tartomány általában brit katonai megszállás alá került.¹⁷

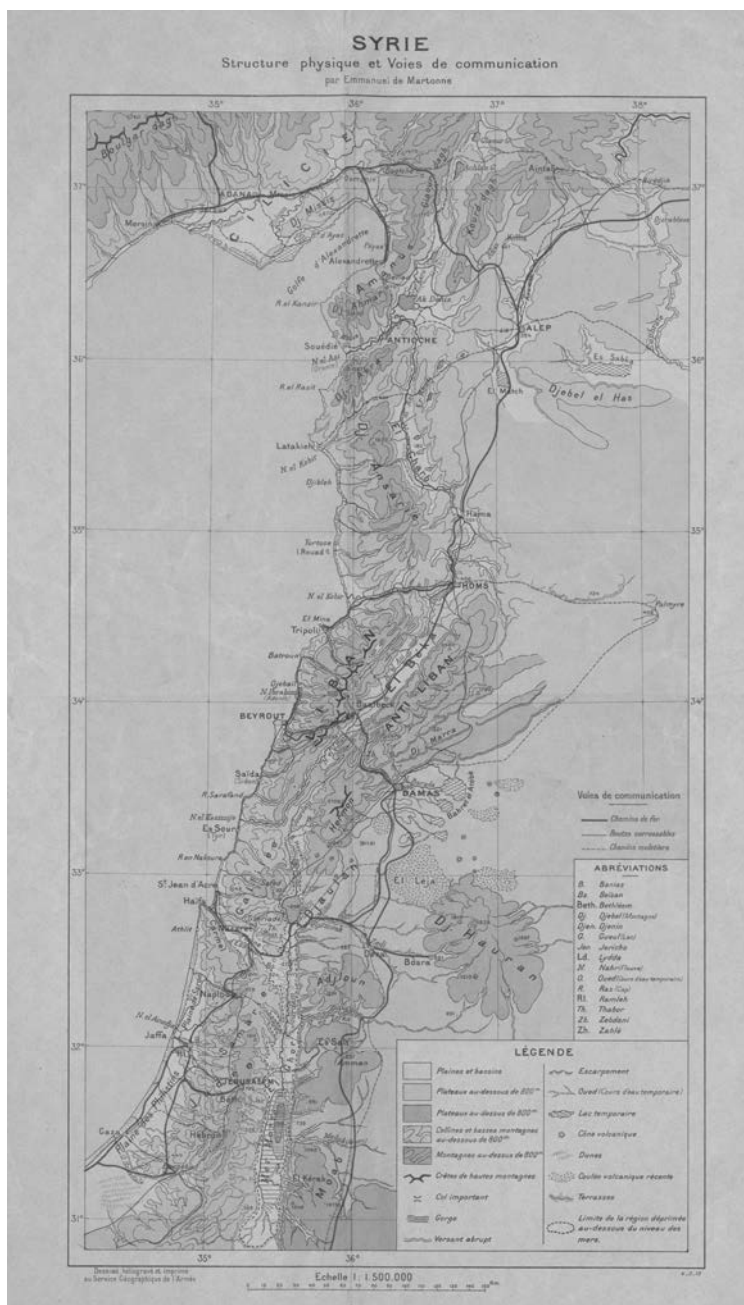
A brit–egyiptomi sereg és a hidzsázi csapatok által megszállt területek adminisztratív rendszerét a brit katonai parancsnokság alakította ki a gyakorlatban. Október 22-én, vagyis még az oszmán fegyverletétel előtt, Allenby tábornok a „Megszállt Ellenséges Terület”-et (*Occupied Enemy Territory*) először két részre osztotta. A belső területek (Észak-Arábiától Aleppóig) a „Keleti Megszállt Ellenséges Terület Adminisztrációja” (*OETA – East*) nevet kapták, és ahogy a brit külügy tervezte, Allenby Fejszál nevezte ki katonai parancsnoknak. A parti zóna, kb. Hajfa felett, Bejrút székhellyel, a „Nyugati Megszállt Ellenséges Terület” nevet kapta (*OETA – West*), és irányítását a britek hamarosan a francia hadseregeknek adták át.¹⁸ A franciák az északabbra lévő Alexandretta tartományt is megszállták. Ezt egy közös brit–francia nyilatkozat kísérte, melyben a területek „felszabadítását” jelentették be, és önálló kormányzatokat ígértek. 1919 nyarára végül négy katonai zóna keletkezett: Kelet (*OETA East* vagyis kb.

¹⁵ Hivatalosan az angolok Egyiptomot független államnak ismerték el 1922-ben. Azonban még az 1936-os angol–egyiptomi szerződésben is az első pont az, hogy „Egyiptom katonai megszállása” akkor ért véget. *Treaty of Alliance* (His Majesty’s Stationary Office, London, 1937), 4.

¹⁶ Hughes, „Elie Kedourie,” 91–93 szerint az ausztrál levéltári anyagok alapján Kedourie-nek igaza volt: a brit külügy azt akarta, hogy Fejszál csapatai érkezenek meg először, és egy arab katonai adminisztráció legyen Damaszkuszban (más kérdés, hogy a terep miatt néhány ausztrál csapat mégiscsak keresztülment a városon aznap). A háborúban egyébként másnak is eszébe jutott Damaszkusz. ‘Abd al-‘Aziz b. Sa’úd (1876–1953), a későbbi Szaúdi Arábia megteremtője, aki ekkor még csak a Nedzsd szultánja volt, egy brit tisztnek 1917 novemberében elmesélte, hogy azt álmodta, hogy beveszi Damaszkuszt és lerombolja. A tiszt ezt kitűnő ötletnek találta. A bökkenő csak az volt, hogy két erős törzs az útjukban állt, akik az oszmánokhoz voltak hűek. „Diary of Colonel Hamilton’s Visit to Nejd 1918,” 17–18, IOR/R/15/5/104, India Office Records and Private Papers, British Library.

¹⁷ Kitűnő összefoglaló a háború alatti oszmán-arab kapcsolatokról és a „közé-keleti” frontról, Eugene Rogan, *The Fall of the Ottomans – The Great War in the Middle East* (Basic Books, New York, 2015), 11. és 12. fejezet.

¹⁸ Gelvin, *Divided Loyalties*, 27.

Syrie: structure physique et voies de communication (1919),
 leltári szám: 10-13-08-1, Université Bordeaux-Montaigne.
<http://1886.u-bordeaux-montaigne.fr/items/show/70354>

a mai belső Szíria) „arab katonai kormányzat” alatt, Nyugat (*OETA West*, vagyis a mai Libanon és Alexandretta) francia megszállás alatt, Észak (*OETA North*, vagyis a ma Törökországhoz tartozó Adana, Mersina, Tarsus), míg egyedül Dél (*OETA South*, vagyis a mai Palesztína–Izrael–Jordánia) területe maradt közvetlen brit parancsnokság alatt.¹⁹

Jogi értelemben a megszállt területek szuverenitásának rendezése még hosszú évekig nem történt meg. Míg a katonai csapatok ki- és bevonultak a különböző oszmán-arab városokba, a győztes hatalmak Párizsban megnyitották a békekonferenciát, hogy elsősorban a németekkel lezárják a vitás kérdéseket, az európai helyzetet rendezzék, és amerikai nyomásra megalapítsák a Népszövetséget. Itt nincs hely annak elemzésére, hogy a Sykes–Picot-egyezség elvei és a Balfour-deklaráció miképpen vált valóra az al-Huszajnnak adott brit ígéreték kárára. A lényeg, hogy a német békeszerződés és a Népszövetség csak áttételesen függött össze az oszmán területi rendezéssel, mégis mind a népszövetségi alapító okiratba, mind a német békeszerződésbe (ezt hívjuk általában versailles-i szerződésnek) belefoglaltak cikkelyeket, melyek a megszállt oszmán-arab területek sorsát illették. Jogi értelemben azonban az ekkor még létező Oszmán Birodalom nem adta át szuverenitását. Ez csak jóval később, a török honvédő háború után történt meg 1923-ban, s a késedelem még komoly fejtörést fog okozni a Népszövetség jogászainak az elkövetkezendő években.

A katonai megszállás érve ellen lehet ellenérveket sorolni. Például 1919 augusztusában Fejzál egy Tanácsot hozott létre Damaszkuszban, hogy a katonai kormányzást lecserélje, végül pedig a királyság bejelentése Damaszkuszban a katonai kormányzat eltörlését is bejelentette; vagy hogy 1920-ban a brit hadsereg végső soron átadta a hatalmat Mezopotámiában egy polgári főbiztosnak (*High Commissioner*), és ezzel a katonai megszállás ott formailag megszűnt; vagy hogy Libanonban is polgári kormányzás kezdődött 1920-ban. A nyilvánosság előtt a nagyhatalmak így is érveltek. Azonban gyakorlatilag katonák uralták az oszmán-arab városokat, és a hovatarozás kérdését még nyugati magánbeszélgetésekben is a „hódítás joga” döntötte el. Például 1920 júliusában egy bizonyos Mrs. Forbes, az arab ügy egy gazdag támogatója, Eric Drummond népszövetségi főtitkárt megkérdezte, hogy Fejzál fordulhat-e a Népszövetséghez. Drummond kifejtette, hogy „Szíria ebben a pillanatban a franciákhoz tartozott a katonai megszállás jogán.”²⁰ Ezekon a magánbeszélgetéseken túl, a török szabadságharc miatt a Népszövetség nem tudta ratifikálni a mandátumrendszert egészen 1924-ig, ezért valószínűleg nemzetközi jogi értelemben is a katonai megszállás adekvát fogalom ezen évek leírására.

Damaszkusz, 1918–1920

Ebben a keretben érdemes a damaszkuszi eseményeket 1918 októbere és 1920 nyara között összefoglalni. Ez az elemzés nagyban támaszkodik Khoury, Gelvin, Provence és mások munkáira, a két hásimita kormányzat hivatalos propagandalapjaira (*al-Qibla*, „az ima irányának jelzése [vagyis Mekka]” és *al-Ászima*, a „főváros”) és levéltári dokumentumokra.

¹⁹ “Report of American Section of Inter-Allied Commission on Mandates in Turkey,” *Editors & Publishers*, 2 December 1922, IV–XX, itt IV. A mezopotámiai területek adminisztrációja egy másik logika mentén zajlott, lásd *Iraq Administration Reports, 1914–1932*, vol. 1 (1914–1918), szerk. Robert L. Jarman (Archive Editions, Cambridge, 1992).

²⁰ Eric Drummond memoranduma, 1920. július 22., 1/5690/4284, R21, Népszövetségi Levéltár (NL a továbbiakban).

A szíriai királyság alapító eseménye egy miniatűr vérfürdő. 1918. október 1-jén kora reggel a damaszkuszi előkelők Muhammad Sza'íd 'Abd al-Qádir al-Dzsazá'íri vezetésével feladták a várost a brit seregnek (pontosabban az ausztrál lovasságnak). Ugyanekkor a fiatal Thomas E. Lawrence (1888–1935), a legendás „Arabiai Lawrence”, aki Fejszál brit katonai-politikai összekötője volt, a parancsot megtagadva Damaszkuszba szökött egy Fejszál-hű arab katonatiszttel, Núri al-Sza'íddal. Magukat hivatalos küldötteknek kiadva Lawrence egy megbízható Fejszál-párti városi előkelőt nevezett ki Damaszkusz katonai kormányzójának, mert 'Abd al-Qádir túlzottan franciapártinak érezte. Másnap 'Abd al-Qádir támogatóival az utcára vonult, amit azonnal határozott megtorlás követett: a brit csapatok, Lawrence parancsára, tüzet nyitottak és több embert megöltek, többek között 'Abd al-Qádir testvérét is.²¹

A mérsárlás mint alapító esemény azért is lényeges, mivel egy fennálló arab-oszmán polgári kormányzást váltott fel egy arab-brit katonai. 'Abd al-Qádir azt mondta a brit csapatoknak kora reggel, hogy őt a távozó oszmán katonai parancsnok nevezte ki Szíria tartomány civil kormányzójának. Így jogilag ő volt az adminisztráció feje, és a hódító csapatoknak vele kellett volna tárgyalniuk. Kijelentette, hogy készen áll al-Huszajn király nevében is kormányozni. Már előző nap táviratokat küldött a környező arab városoknak, hogy mostantól al-Huszajn uralmát fogadja el.²² Azonban Lawrence – hatáskörét túllépve – a fennálló polgári adminisztrációt helyettesítette egy katonai arab kormányzattal, melynek ugyan volt valamennyi helyi támogatása, de nyilvánvalóan túlzó lépés volt, hiszen a helyi polgárok nem tanúsítottak ellenállást.

A polgári kormányzat eliminálása nem vezetett automatikusan egy új királysághoz. Fejszál két nappal később egy katonai csapat élén érkezett, a hódító britek támogatásával, és 1918 és 1919 folyamán újabb katonák – elsősorban az oszmán hadsereg arab származású tisztjei – csatlakoztak hozzá. Első beszédében bejelentette, hogy az arab kormány apja al-Huszajn „szultán” (!) nevében alakul meg.²³ Innentől kezdve kettős szerepe volt: egyrészt ő volt apjának, a hidzsázi királynak a képviselője (ezért sokszor volt távol Párizsban és Londonban alkudozni 1919-ben), másrészt a brit hadsereg őt nevezte ki a „Keleti Megszállt Ellenséges Terület” parancsnokának („általános katonai parancsnok,” *al-hákim al-'aszkarí al-'ámm*) és havi 150 000 font támogatást kapott a brit kormánytól. Ő további alparancsnokokat nevezett ki Aleppóba és Damaszkuszba, akiket a korabeli arab sajtó így is nevezett: „katonai parancsnok” (*al-hákim al-'aszkarí*).²⁴

Ma már nyilvánvaló, hogy 1918–1919 folyamán a brit hadsereg bizonyos tagjai, különösen Sykes és Lawrence, a külügy szemhunyasával, Fejszál számára valamifajta államot akar-

²¹ Al-Huszrí elegánsan nem ír erről a mozzanatról; Qászimíja annál inkább „Al-Dzsazá'íri kihívása” al-címmel, *Al-Hukúma*, 47–50; Khoury, *Urban Notables*, 79; Hughes, „Elie Kedourie,” 95–97; Lawrence saját elbeszélését lásd, *Seven Pillars of Wisdom – A Triumph* (Penguin Books, 1922), Chapters CXXX, CXXXI; valamint Fromkin, *A Peace*, 333–339; Tauber, *The Arab Movements*, 238–240.

²² A táviratok a Szíriai Állami Levéltárban vannak, Qászimíja még látta őket: *Al-Hukúma*, 48.

²³ Al-Huszrí, *Jaum Majszalún*, 210.

²⁴ Khoury, *Urban Notables*, 82–83. Például a mekkai propagandalap, az *Al-Qibla*, így hívta Sukri al-Ajjúbit, aki Aleppó katonai kormányzója volt. *Al-Qibla*, 1337 Rabi' al-Avval 15 / 1918. december 19., 2. Az iszlám jog ismerőinek mulatságra adhat okot a *al-hákim al-'aszkarí* elnevezés (vö. *al-hákim al-sar'í*).

tak létrehozni a Sykes–Picot-megegyezés szerint eredetileg a franciáknak jutó területen.²⁵ Jóval a damaszkuszi bevonulás előtt, már 1918 tavaszán a külügy (talán Sykes maga) egyfajta „intelmeket” írt Fejszál számára, például hogy a keresztények egyenrangúságát mindig tartsa fent, illetve hogy a „zsidó mozgalomra” (vagyis a cionistákra) úgy tekintsen, „mint az arab mozgalom sikerének kulcsára.”²⁶ 1919 januárjában Fejszál másodjára találkozott Chaim Weizmann-nal (1874–1952), a cionista kongresszus elnökével, és aláírtak egy megegyezést, melyben bizonyos feltételekkel Fejszál támogatta volna a zsidó emigrációt Palesztinába, de kizárta egy önálló zsidó állam létrejöttét. Míg a cionisták mindenáron egy „arab Belfour-deklarációt” szerettek volna kipréselni Fejszálból, az ő terve valószínűleg az volt, hogy a brit intelmekkel összhangban a cionistákat is latba veti, hogy a nagyhatalmak függetlenséget adjanak az egykori oszmán-arab területeknek.²⁷

A franciák gyanakodva figyeltek. A francia gyarmati diplomata, későbbi főbiztos, Robert de Caix (1869–1970) 1919 márciusában úgy látta, hogy Fejszál OETA East kormánya az „arabomán” Lawrence kreálánya, és egy „emirátust” akarnak létrehozni Szíriában. Egy vacsora alkalmával Lawrence felvetette neki Párizsban, hogy ez az állam természetesen csak francia jóváhagyással jönné létre, De Caix azonban úgy vélte, hogy az angolok Fejszált használják fel, hogy kizárják a franciákat Szíriából, valamint attól is tartott, hogy a pánarabizmus begyűrűzik francia Észak-Afrikába. Fejszál és Clemenceau francia miniszterelnök 1919 áprilisában szóban mégis megegyeztek, hogy a franciák talán elismerik a szíriai függetlenséget, amennyiben Fejszál meggyőzi a szíriai előkelőket, hogy majd francia tanácsadókat kérjenek a Népszövetségtől.²⁸ Két megállapodástervezet is készült a francia külügyminisztériumban az „Arab Királyság” (vagyis al-Huszajn király, akinek hivatalosan Fejszál a képviselője volt) és a francia kormány között 1919 áprilisában.²⁹

Paradox módon az Amerikai Egyesült Államok (pontosabban hiánya) döntötte el a kérdést. Wilson elnök ugyanis egy nemzetközi küldöttséget akart küldeni 1919 nyarán az elfoglalt területekre, hogy elveivel összhangban a legyőzött birodalom lakossága kifejezhesse, hogy melyik nagyhatalmat választja „gyámjának”. (Ekkor a mandátumrendszer elméletileg már állt, de az egykori német gyarmatok és oszmán területek még nem voltak kiosztva hivatalosan mandátumhatalmaknak). A franciák és az angolok kihátráltak ebből a bizottságból, így végül csak az amerikaiak mentek: ez az úgynevezett King–Crane-bizottság, amely 1919. június–július folyamán az OETA különböző területein találkozott a helyiekkel. Talán nem

²⁵ Voltak persze eltérő vélemények. Néhány civil utazó, botcsinálta diplomata, például Gertrude Bell, 1917-ben egy federatív tanács létrehozatalát tartotta célszerűnek Damaszkusz központtal. Gertrude Bell, „Comments on paragraph 2 of the Sykes memo to M. Picot,” 1917. június 25., FO 882/3, Brit Nemzeti Levéltár (BNL a továbbiakban).

²⁶ Aláírás nélküli levél (Foreign Office levélpapíron) Fejszálnak, 1918. március 3., FO 882/3, BNL. Sykes közismerten támogatta a cionista mozgalmat, Rogan, *The Fall of the Ottomans*, 348.

²⁷ A.L. Tibawi, “T.E. Lawrence, Feisal and Weizmann: The 1919 Attempt to Secure an Arab Belfour Declaration,” *Journal of the Royal Central Asian Society* 56, 2 (1969): 156–163.

²⁸ Robert de Caix levele Philippe Berthelot-hoz, 1919. március 27., és Rapport levele M. St. Pichon-hoz, 1919. április 22., in Gérard D. Khoury, *Une tutelle coloniale – Le mandat français en Syrie et au Liban, écrits politiques de Robert de Caix* (Belin, Paris, 2006), 154–158, 162–178 (mellékletekkel).

²⁹ Két aláírás nélküli megállapodástervezet, 1919. április 2. és 11., 45CPCOM-4, Archives Diplomatiques, Ministère des Affaires Étrangères, La Courneuve (A francia külügyminisztérium levéltára, La Courneuve-ban).

csoda, hogy a szíriai közvélemény ekkor azt szeretne volna, ha az Egyesült Államok lenne a mandátumhatalom. Azonban időközben az Egyesült Államok szenátusa szembement Wilsonnal, és az USA végül teljesen kivonult a Népszövetségből. Ráadásul a helyi nyílt deklarációk arra készítették az angolokat, hogy teljesen lemondjanak Szíriáról. Így a dühös franciák számára nyitva állt az út, hogy érvényesítsék a Sykes–Picot-egyezmény elveit.

Egy szíriai királyságról a helyi arab előkelők ekkor már nyíltan beszéltek találkozókön és szóvá tették petícióikban. A King–Crane-bizottság 1863 petíciót kapott, ebből 1107 „demokratikus királyságot” szeretett volna, és 1102 ezt Fejszál királyságával képzelte el.³⁰ A „Szíriai Kongresszus” (a Fejszál által összehívott egyfajta választott nemzetgyűlés), egy rögtönzött programban 1919. július 2-án jelentette be, hogy a szíriai államforma egy „demokratikus polgári monarchia” legyen Fejszál vezetésével.³¹ Tehát ekkor „Szíria” egy alkotmányos királyság lett volna amerikai gyámság alatt.

Talán nyolc hónap alatt ennyire megszerették a damaszkusziak a hidzsázi emírt? Nem valószínű, hiszen Fejszál legalább az idő felében Európában tárgyalt (1918 decemberétől 1919 áprilisáig). A King–Crane-bizottság úgy látta, hogy „Fejszál ügynökei” mindenhol „jelentős nyomást” fejtettek ki, hogy az embereket körülötte egyesítsék.³² Ezek az „ügynökök” a katonai megszállás alatt arra kényszerítették az embereket, hogy Fejszált követeljék királynak. Számos történész úgy érvel, hogy a katonai kormányzás alatt egy háború előtti arab pán-arabista társaság, az *al-Fatát* tagjai jutottak a legfontosabb pozíciókhoz. Ezek az általában oszmán-arab katonatisztek Fejszálhoz álltak 1917–1918 folyamán, miután brit hadifogságba estek, és hozzá maradtak hűségesek. Fejszál a damaszkuszi adminisztrációba számos követőjét nevezte ki. Időközben megalakult az ún. „Arab Klub” (*al-Nádí al-'Arabí*) is Damaszkuszban, akik vonakodva, de támogatták Fejszált. Az *al-Fatát* és az Arab Klub tagjai szervezték a sutgó és nyilvános monarchista propagandát 1919-ben.³³

Professzionális propagandista is érkezett a városba Muhibb al-Dín al-Khatíb személyében 1919 júliusában. Mint említettem, ő szerkesztette az *al-Qibla* című hivatalos lapot Mekkában 1916-tól, al-Huszajn király uralma alatt (angol titkosszolgálati támogatással), és most elérkezettnek látta az időt, hogy szülővárosába visszatérve al-Huszajn fia, Fejszál zsoldjába álljon. Ő lett a „nyomtatványok és a kormánynyomda” vezetője, vagyis egyfajta cenzor 1919 augusztusától. Átvette a hivatalos fejszáli kormánylap szerkesztését is.³⁴ Ez a lap, *al-'Ászima*, 1919. február 15-től jelent meg, és első számaiban még nem a fiatal parancsnokot, hanem apját, al-Huszajn királyt éltette mint az „arab területek királyát.” Sőt, a fejszáli adminisztráció 1919 tavaszán, legalábbis hivatalosan, al-Huszajnt tekintette Szíria potenciális uralkodójának, noha a katonai kormányzók és Fejszál emír rendeletekkel kormányoztak. Úgy tűnik azonban, hogy az 1919. júliusi nyílt deklaráció után az arab katonai kormányzat és al-Khatíb úgy érezték, hogy nincs visszaút, és immáron Fejszált kell a hivatalos sajtó középpontjába állítani. (Ez természetesen azt jelentette, hogy Fejszál és apja között a korábbiól meglévő feszültség is elmérgesedett).

³⁰ “Report of American Section,” V.

³¹ “Report of American Section,” VII.

³² “Confidential Appendix,” *Editors & Publishers*, 2 December 1922, XX–XXVI.

³³ Khoury, *Urban Notables*, 84; Eliezer Tauber, *The Formation of Modern Syria and Iraq* (Frank Cass, Ilford, 1995), 18–19; 39–48; 49–54.

³⁴ *Al-'Ászima*, 1337 Dhu al-Qa'da 6 / 1919. augusztus 3., 3.

Innentől kezdve az események felgyorsultak. Fejzszál 1919 szeptemberétől ismét Európában tárgyalt, és 1920 januárjában sikerült egy újabb feltételes megegyezésre jutnia a francia kormánnyal. Ebben a feltételes megegyezésben elismerte volna a francia mandátumot Szíria felett, és elismerte volna Libanon különállását, cserébe a franciák elismerték volna az ő királyságát. Ma már tudjuk, hogy De Caix megint élesen ellenezte, saját szavaival, „egy nagy arab állam megteremtését, amely nacionalista és kétségkívül monarchista lesz, kevésbé lesz kezelhető, sőt mi több, aggodalomra okot adó módon befolyásolhatja Észak-Afrikát.”³⁵

A francia megegyezés lehetősége megosztotta Fejzszál támogatóit Damaszkuszban. Az újra összehívott nagy kongresszus – melynek voltaképpen a megegyezést kellett volna megvitatnia – 1920. március 4-én Szíriát független, alkotmányos királyságnak deklarálta, I. Fejzszál királlyal a trónon (ar. 'ars').³⁶ (A sietség oka a San Remó-i konferencia volt, ahol a nagyhatalmak hivatalosan kijelölték a mandátumhatalmakat, vagyis saját magukat.)

A királyság nemcsak a függetlenséget jelképezte, hanem a belső városok területi egységét is a Mediterráneum partján lévő területekkel. Praktikusan azonban az új hatalom (vagyis az új Szíria) csak néhány várost uralt. Fejzszál képtelen volt megértetni a kongresszussal, hogy a mandátumrendszer egy eleve eldöntött dolog, és Libanon, valamint Palesztina már el voltak választva Damaszkusztól. Ráadásul nem mindenki értett egyet a területi egységgel. Néhány történész ezért is hangsúlyozza, hogy miközben olykor „Szíriai Egyesült Királyságról” beszélünk, a libanoni maronita egyház például elég határozottan tiltakozott Fejzszál ellen.³⁷

Fejzszál gyakorlatilag elvesztette az irányítást a kongresszus felett. Általános sorozást hirdettek például, amit Fejzszál ellenezett. Ezt a francia diplomata De Caix – logikusan – jogtalannak gondolta, hiszen „egy megszálló hatalomnak nincs joga, még sorozással sem, hogy katonai csapatokat készítsen fel az általa megszállt területen.”³⁸ (A gyarmatosító De Caix nem ismerte el a szíriai előkelők önálló cselekvési jogát vagy potenciáját, ő Fejzszált látta minden lépés mögött.) Fejzszált az *al-Fatát* csoport egy új kormány kinevezésére is kényszerítette, hiszen francia támadásra készültek.

Jól tették. De Caix ekkor már a fejzszáli kormányzat erőszakos elűzése (*évincer*) mellett érvelt. Azt javasolta kormányának, hogy a francia presztízs az egész Mediterráneumban veseséget szenved, ha nem tesznek valamit, hiszen a „serífianizmus” „a francia befolyás elleni küzdelem szimbólumává vált.”³⁹ Ezt a francia kormány elfogadta, és így végül brit jóváhagyással francia katonai csapatok indultak meg Damaszkusz felé 1920 júliusában.

Ahogy Fejzszál hatalma egy kisebb mézárálással kezdődött 1918-ban, úgy egy mézárálással is fejeződött be 1920-ban. De (még) nem a franciák öldököltek. Az új király ugyanis – saját helyi támogatóival szemben – júliusban elfogadta a francia ultimátumot, vagyis azt, hogy leszerele a katonaságát és elfogadja a mandátumrendszert is. Ekkor azonban a damaszkuszi nép fellázadt, és megtámadták a királyi rezidenciát. Ahogy Lawrence két évvel korábban,

³⁵ "Note sur la politique de l'accord avec Faysal," 1920 február 26, in Khoury, *Une tutelle*, 187–206, idézet: 190.

³⁶ A deklaráció arab szövege: Al-Huszrí, *Jaum Majszalún*, 278–281.

³⁷ Zeine, *The Struggle*, 127–132.

³⁸ Levél Albert Kammererhez, 1920. március 9., in Khoury, *Une tutelle*, 215–216. Ez az elv az 1907-es Hágai Hadijogi Egyezményben lett kodifikálva.

³⁹ „Esquisse de l'organisation de la Syrie sous le mandat français, note de M. De Caix,” 1920. július 17., in Khoury, *Une tutelle*, 248–270, idézet 248 és 250.

most protezsáltja, Fejszál adta ki a tűzparancsot, és több mint száz tüntetőt öltek meg leghűségesebb katonái.⁴⁰ Ez a belső erődemonstráció (mely egyben az első büntett volt, amit egy modern arab uralkodó saját népe ellen követett el) azonban későn jött. A franciák már megindultak, Majszalúnna szétzörták a szedett-vedett sereget, megölték a fővezért (a németek által képzett egykori oszmán tábornokot, Júszuf al-Azmét), és pár nap múlva felkérték Fejszált, hogy távozzon az immár általuk elfoglalt Damaszkuszról.

Ebben a történetben nem egy egységes mozgalom szerepel. Fontos, hogy az oszmán-arab városokon belül rengeteg csoport és ellentétes vélemény formálódott ezekben az években. Már 1919 decemberében voltak olyan demonstrációk Damaszkuszban és Aleppóban, melyek fő szlogenje az volt, hogy „Le Fejszál emírrrel!”⁴¹ Az 1920. januári francia megegyezés híre végképp lerombolta Fejszál legitimitását.⁴² A franciák nem Fejszált és a hozzá hű közeli katonákat érték meg, hanem egy vegyes csapatot, egy helyi oszmán-arab katonatisztekől, közeposztálybeliekből és parasztokból álló hadtestet, akik júliusban már függetlenítették magukat a királyuktól. A hivatalos történeti emlékezet őket elfeledte, noha a helyiek a majszalúni csata évfordulóiban nem Fejszált, hanem Júszuf al-Azmét gyászolták.⁴³

Szíria trónja

Így ért véget a damaszkuszi királyság. Vajon a monarchikus eszme teljesen levegőből kapott ötlet volt? Az alábbiakban azt szeretném röviden bemutatni, hogy a XIX. század közepétől hallhatunk egy egyre erősebb duruzsolást valamifajta királyságról Szíriában, és ez az eszme hol erősen, hol halkabban megmaradt egészen az 1940-es évekig.

Érdeemes egy fontos adalékkal kezdeni. Olyan független (nemzet)állam, amit Szíriának (*Szúrja* vagy *Szúrjja*) hívtak, nem létezett a történelemben az 1930-as évekig. Egy mélyebb szolidaritási formát vagy kapcsolatot takar a regionális egység, az arabul jól ismert *bilád alsám* kifejezés (Sám, vagyis Damaszkusz). A „sámi területek” lényegében a Sínai-félsziget, az Arábiai sivatag, Aleppó és az Eufrátesz között lévő területeket jelenti, ahol nyelvjárásbeli, kulturális, gazdasági, családi és gasztronómiai hasonlóság és hálózatok együtt adott egy regionális identitást az etnikailag és vallásilag rendkívül kevert lakosságnak. Néhány urbánus csoport, elsősorban kereskedők és nagy földbirtokosok, a világháború elejére már kisebb regionális követeléseket fogalmaztak meg egy palesztin, egy damaszkuszi és egy bejrúti centrummal. Ekkorra már a „pánarab” etnikai, vagy legalábbis kulturális összetartozás eszméje is rendszeresen megjelent az arab és francia nyelvű sajtóban. A „Szúrja” vagyis Szíria eredetileg latin nevét az oszmán hivatalos levelezésben is ekkoriban kezdik el használni, és ez volt a címe az oszmán tartományi hivatalos lapnak is, amit Damaszkuszban nyomtattak. Tehát Szíria mint fogalom párhuzamosan létezett egy nagyobb sámi identitással, ehhez azonban független államiság nem társult. Összefoglalóan, a sámi területek egy elképzelt kulturális régiót, egy valós gazdasági hálózatot és vasútvonalakat és egy oszmán tartományi rendszert alkotnak az első világháború előtt.

⁴⁰ Khoury, *Urban Notables*, 91; jellemzően Zeine, *The Struggle*, 161 annyit ír csak, hogy „it was with great difficulty that the demonstrators were prevented from approaching Faisal's residence.”

⁴¹ Tauber, *The Formation*, 24.

⁴² Zeine, *The Struggle*, 124–125.

⁴³ *Al-Muszavvar*, 1925. augusztus 7., 4.

A helyi történeti képzeletben Szíria politikailag üres fogalmát régi államok töltötték meg a XIX. század végére. Noha Benedict Anderson a technológiai időfogalommal magyarázza a nemzetnarratívák hódítását, itt nem beszélhetünk „üres időről.” Inkább egy intézményileg üres fogalom képzeletbeli feltöltéséről van szó. Az arab irodalmi reform része lett a pogány és kora keresztény arab ütközőállamok sokszor európai orientalisták által kutatott története. Például a későbbi Zenóbia királyné (kb. 240–274), aki Palmürából uralkodott, és a rómaiak ellen egy ideig sikeresen vezetett hadjáratokat (még Egyiptomot is elfoglalta), a késő XIX. századi arab irodalom egyik kedvelt alakja lett. Általában az arabul beszélő maronita, görög orthodox és protestáns keresztények kapták fel. Szalím al-Busztáni (1848–1884) az egyik első modern arab regényt Zenóbiáról írta. Ez először folytatásokban jelent meg 1871–72 folyamán az *al-Dzsínán* című népszerű bejrúti lapban.⁴⁴ Később drámát is írtak a „tadmuri királynőről,” amely az új arab színház egyik kedvelt darabja lesz az 1880-as évektől. Egy másik példa Iljász Díb Matar 1874-ben publikált történelemkönyve, mely az első modern történet „a szíriai királyságról” (*al-mamlaka al-szúríjja*). Ő a modern oszmán politikai földrajz szerint definiálta a területet: „ez a hatodik rész az Oszmán Birodalom (*mamálík*) kisázsiai területei között.” Matar az európai történetírás hagyományai nyomán (konkrétan Baptistin Poujoulat 1841-es *Voyage à Constantinople, dans l'Asie Mineure, en Mesopotamie, en Palmyre, en Palestine et en Égypte* használta forrásnak) úgy emlegette a késő hellén és római Szíria történetét, mint egy olyan királyságét, melyet egymást követő uralkodók uraltak, s természetesen kiemelte Zenóbia királynőt is. A fentiekben vázolt regionális sokféleség és oszmán adminisztráció jegyében nem meglepő, hogy Busztáni bejrúti protestáns, míg Matar eredetileg egy Haszbíjjából származó görög ortodox volt, aki Isztambulban csinált karriert, és könyvét is a híres Dzsevdet pasának, az oszmán oktatási miniszternek ajánlotta.⁴⁵

Ezek a széles körben olvasott munkák óvatosan fedezték fel, teremtették meg a szíriai múltat: használják a *malík* (király), *malika* (királynő) és *mamlaka* (domínium, királyság) arab szavakat, de ezek nem párosulnak tudatos és nyílt függetlenségi törekvésekkel. Különösen a *mamlaka*, vagy törökösen *memleket* szóval kell csíniálni banni. Noha al-Busztáni például Zenóbia esetében valóban királyságot értett alatta (egy független monarchikus államot), a kortárs oszmán-arab szóhasználatban még Damaszkuszban is jelenthetett egyszerűen tartományt vagy területet.⁴⁶ Az 1840-es évekbeli adminisztrációs reformban létrejövő oszmán városi tanácsokat például *memleket medzsliszleri*-nek (tartományi/helyi tanácsok) hívták.⁴⁷

A XIX. század elején egy katonai hódítás egy új valódi, intézményesült államiság lehetőségét villantotta fel. Ez nem más, mint a kb. tíz évig tartó megszállás (1831–1840), amikor az

⁴⁴ Az első rész az *Al-Dzsínán* 1871. szeptember 15-i számában jelent meg, 637–643.

⁴⁵ Iljász Díb Matar, *Al-Uqúd al-Durríja fí Táríkh al-Mamlaka al-Szúríja* (Matba'at al-Ma'árif, Bejrút, 1874), lásd hozzá Yusuf Choueiri, "Two Histories of Syria and the Demise of Syrian Patriotism," *Middle Eastern Studies* 23, 4 (1987), 496–511.

⁴⁶ Pl. egy 1845-ös szultáni parancsot a damaszkuszi városi tanács azzal kifogásolt, hogy a benne foglalt szakszavak nem léteznek a sámi tartományokban, hiszen „minden területnek (*mamlaka*) megvan a saját terminológiája.” Idézi Astrid Meier, "'Waqf only in name, not in essence' - Early Tanzimat Waqf Reforms in the Province of Damascus," in J. Hanssen, Th. Philipp and S. Weber (eds.), *The Empire in the City - Arab Provincial Capitals in the late Ottoman Empire* (Ergon Verlag Würzburg in Kommission, Beirut, 2002), 201–218, itt 215.

⁴⁷ Carter V. Findley, "The Evolution of Provincial Administration," *Palestine in the Late Ottoman Period - Political, Social, and Economic Transformation*, ed. David Kushner (Leiden, Brill, 1986), 3–29, itt 5–6.

egyiptomi kormányzó Mehmed Ali pasa és fia, Ibráhím elfoglalták a szíriai oszmán tartományokat. Ekkor a szíriai, elsősorban keresztény költők írtak verseket Ibráhím pasához, melyekben ezt az alapvetően oszmán, törökül beszélő nagyurat arab hódítónak állították be. (Ezt az ötletet használta fel száz évvel később Antonius, melyben ehhez a pillanathoz kötötte az arab „ébredést”). Az 1830-as években, az európai forradalmak és az oszmán európai tartományok lázadásai közepette úgy tűnt, hogy bizonyos szíriai csoportok felkészültek egy új monarchiára, amely törekvés végül a nagyhatalmak közbelépése miatt meghiúsult.⁴⁸

Az irodalmi előképek és az egyiptomi hódítás mellett egy konkrétabb tervnek alapozott meg a híres algériai 'Abd al-Qádir b. Muhjí al-Dín (1808–1883). Őt a franciák számúzték, mivel a gyarmatosítás elleni ellenállást vezette, és Damaszkuszban telepedett le (az ő leszármazottja Sza'íd 'Abd al-Qádir, aki a brit sereget fogadja 1918-ban). Az 1860-as években több francia terv is született, hogy őt használják fel az angol befolyás ellensúlyaként, és ezek a tervek mint uralkodót képzelték el. Például 1860-ban egy francia pamflet mint egy „arab császárt” éltette Párizsban, majd nemsokára a francia sajtó elkezdte azt vitatni, hogy miképpen lehetne felhasználni egy független szíriai királyság vagy még inkább arab birodalom megteremtésére. Később, 1877-ben damaszkuszi előkelők egy csoportja felajánlott neki valamifajta szíriai királyságot (a részletek nem ismertek), melyet ő el is fogadott azzal a feltétellel, hogy az oszmán szultán megmarad spirituális kalifának. Egy évvel később egy libanoni keresztény előkelő (Júszuf Karam) hasonló ajánlatát is elfogadta, és még az 1880-as évek elején, halála előtt is biztosította immár az angolokat, hogy készen áll egy fegyveres felkelésre, ha királyságot adnak neki.⁴⁹

Ezek a nagyrészt nagyhatalmi játszmák hálózatában keletkező tervek és ellentervek nem jelentek meg az arab nyilvánosságban hivatalosan, de különböző szóbeszéddek terjedtek egy lehetséges szíriai királyságról, melyben csak az volt a biztos, hogy Damaszkusz lesz a központja. Ezen állam történeti előképe az Omajjád Kalifátus lett volna, annak minden világi pompájával és romantizált hatalmával.

Az első világháború előtti évtizedben mind Palmúra királysága, mind az Omajjád Kalifátus beépült a *sámi* értelmiségiek történeti képzeletébe (Zenóbia állama egyébként egészen a 2000-es évekig a szíriai iskolákban a modern Szíria előképeként jelent meg). Ez nem jelentette azt, hogy feltétlenül független államot szerettek volna. Az Oszmán Birodalom jó lehetőségeket biztosított a lojális arab polgároknak. A birodalmi hűség még az 1908-as, erőszakos törökösítéssel járó forradalom után sem tört meg általában. A sámi elégedetlenek egy része például a magyar-osztrák kiegyezést modellnek tekintve egyfajta dualista arab–török monarchiát szeretett volna. Persze nagyhatalmak és romantikus képzelgők időről időre vadabb terveket vetettek fel. Például 1905-ben francia pamfletek egy egységes arab birodalmat kö-

⁴⁸ Adam Mestyan, *Arab Patriotism – The Ideology and Culture of Power in Late Ottoman Egypt* (Princeton University Press, Princeton, 2017), Chapter One.

⁴⁹ Marcel Emerit, “La crise syrienne et l’expansion économique française en 1860,” *Revue Historique* 207, Fasc. 2 (1952): 211–232, itt 216, 218, 221; Ş. Tufan Buzpinar, “Opposition to the Ottoman Caliphate in the Early Years of Abdülhamid II: 1877–1882,” *Die Welt des Islams* 36, 1 (1996): 59–89, itt 69–71.

veteltek az Eufrátesztől a Szezei-csatornáig.⁵⁰ Itt most nincs mód megvitatni az összes első világháború előtti ötletet egy etnikai vagy nyelvi alapú arab monarchia létrehozására a sámi területeken (vagy legalábbis Damaszkusz központtal). A lényeg az, hogy az 1918-as katonai hódításnak és Fejszál embereinek volt mire építeniük a propagandában, amikor egy szíriai királyságról kezdtek el beszélni.

Így az sem meglepő, hogy Fejszál katonai szíriai királysága után is megmaradt a monarchikus eszme mind a helyi, mind a nemzetközi politikában. Amikor 1926 után a franciák elkezdtek egy alaptörvényt készíteni és több kisebb államból összerakni a mai (vagy legalábbis 2011-ig ismert) Szíriát, mind ők, mind a helyiek egy királyságot is fontolgattak. De hát ki legyen a király? Jelentkezőkből nem volt hiány.

A hásimita család és azon belül 'Abdallah (1882–1951), Fejszál testvére, akit időközben Transzjordánia emírévé tettek az angolok (ma ez a Jordán Királyság), az 1940-es évekig nem adta fel Szíria trónjának ábrándját. 1920 őszén ő már azt mondta követőinek, hogy a Fejszál-nak tett szíriai hűségük továbbra is érvényes, merthogy az igazából a hásimita család számára történt. Csak immáron saját maga képviseli ezt a családot. A jordániai emirátust valami nagyobbra való várakozásként fogta fel. 1936–39 között többször is javaslatot tett a franciáknak Szíria és Transzjordánia egyesítésére királysága alatt. 1941-ben, amikor a britek és a Szabad Francia csapatok elfoglalták Szíriát, megint próbálkozott az angoloknál, de ismét sikertelenül.⁵¹ Testvérei, Fejszál és 'Ali is többször próbálkoztak a francia hatóságoknál vagy a helyieknél, hogy királyként iktassák be őket. Ez azért volt lehetséges, mert mint fent említettem, nem alakult meg rögtön egy Szíria nevű állam a francia mandátum alatt. A franciák valószínű és nemzetiségi alapon hat kisebb államot hoztak létre a nekik jutó sámi területeken (Palesztína és Transzjordánia természetesen az angoloké lett), és csak az 1925-ös nagy lázadás után kezdték lassan egyesíteni ezeket, először Damaszkusz és Aleppó államokat.

A nagy lehetőség 1928-ban jött el, amikor – a mandátum eredeti céljával összhangban – a franciák fogcsikorgatva bár, de bejelentették, hogy választások lesznek egy alkotmányozó nemzetgyűlésre, hogy végre (újra) megalakuljon Szíria állama. Természetesen az alkotmányozó nemzetgyűlés első kérdése az volt, hogy milyen államformája is legyen ennek az új alakulatnak. A franciák nem voltak feltétlenül egy királyság ellen. Auguste Ponsot (1877–1963) francia főbiztos Khoury interpretációja szerint az alkotmányozó folyamat megzavarására tudatosan vetette fel egy királyság ötletét.⁵² Valójában azonban a francia konzervatív birodalomépítőknél volt egy monarchista csoportja (vagyis akik Szíria kormányzását egy helyi királyon keresztül képzelték el) 1926–28-ban. Mind Fejszál Irakból, mind 'Abdallah Transzjordániából talált támogatókat, illetve küldtek ügynököket, olyannyira, hogy még egy Monarchista Nemzeti Párt is megalakult. A sámi városokban erre reakcióként jelentős köztársaság-párti csoportok alakultak.

1928-ban egy érdekes polémia is kialakult, melynek elemzésébe itt nem lehet belemenni. A lényeg, hogy ebben a pillanatban a damaszkuszi muszlim vallástudósok nyíltan megnyilvá-

⁵⁰ Document without date, attached to Adana British Vice-Consul's letter, dated 1 February 1905, in Anita L. P. Burdett, ed, *Arab Dissident Movements, 1905–1955* ([Slough]: Archive Editions, 1996), 1:3–9.

⁵¹ Yehoshua Porath, *In Search of Arab Unity, 1930–1945* (Frank Cass, London, 1986), 22, 25–26, 29, 32–33.

⁵² Philip Khoury, *Syria and the French Mandate – The Politics of Arab Nationalism, 1920–1945* (Princeton University Press, Princeton, 1987), 337.

nultak politikai kérdésekben, és elkezdtek hirdetni, hogy csak a monarchikus kormányzási forma biztosítja a majdani független Szíria muszlim karakterét. Egy muszlim király kell tehát. Ez természetesen szorosan összefüggött az abban az időben dúló még nagyobb, nemzetközi muszlim vitával a kalifátusról. Nemcsak a fejszáli nosztalgia, hanem egy új politikai teológiai interpretáció is megjelent a *sámi* közvéleményben.

Igazi versenyfutás alakult ki 1928 és 1931 között, hogy – amennyiben Szíria királyság lesz – akkor ki legyen a trónon. A lapok olyan értesüléseket szellőztettek meg, mely szerint a trónra várakozók között szerepel: Fejszál b. ‘Abd al-‘Azíz, a szaúdi elsőszülött, Zejd hásimita herceg, a helyi oszmán arisztokrata „Damad” Ahmad Námi és egyiptomi arisztokraták: Omár Tuszun, illetve az ex-kedive, II. Abbász Hilmi. Végül feltűnt még egy arab-francia arisztokrata is, észak-afrikai és egyiptomi gyökerekkel, ‘Ádil bin ‘Ayad (1883–1953). Ezt a Sorbonne-on végzett embert 1929-ben néhány arab és francia újság „hivatalosan” nominálta a trónra, természetesen francia támogatással. Noha időközben a szíriai alkotmányozó gyűlés egyértelműen köztársasági formát deklarált, Ponsot felfüggesztette tevékenységüket, és ő maga jelentett be egy alaptörvényt 1930-ban. 1931-ben úgy tűnt, hogy mégis lehetséges egy monarchia, és ‘Ali hásimita herceg lenne a befutó.⁵³

Az 1940-es évekig a hásimita uralkodóházak és hűséges embereik olykor-olykor kísérleteket tettek arra, hogy akár a franciákat, akár az angolokat meggyőzzék egy szíriai monarchiáról, sokszor pánarabista tervekben (tehát Irakkal vagy Transzjordániával perszonálunióban) vagy maguk a franciák kezdtek el jelöltek keresni. De a szaúdi uralkodóház is megmaradt lehetőségnek, például még 1939-ben is felmerült, hogy Ibn Sza‘úd egyik fia legyen a szíriai király.⁵⁴ Szíria trónja, ez a képzeletbeli trón tehát nagyon is valóságos politikai tartalommal rendelkezett: miközben a nagypolitika különböző érdekek mentén használta, a regionális elit potenciális zsákmányként tekintett rá, számos helyi számára a független állami létet, egy morális büszkeséget és nosztalgiát, míg megint másoknak egy új iszlám politikai teológiát képviselt.

Összefoglalás

A „Szíriai Királyság” az oszmán kisázsiai tartományok angol-arab katonai megszállásának eredménye volt 1920-ban. A volt oszmán-arab városi előkelők és katonatisztek megegyezést kerestek a függetlenség érdekében. Alkotmányos monarchia, függetlenség és területi egység (Palesztinával és Libanonnal) együtt járt az állami lét deklarálásában. Noha az angolok már korábban felkészítették Fejszál, és egy képzeletbeli királyság és annak képzeletbeli trónja az arab értelmiség számára nem volt teljesen új, a szíriai királyság nem egy mesterterv alapján jött létre. A helyiek, Fejszál embereinek nyomására, 1919 nyarán az amerikai bizottságnak prezentálták először ezt az ötletet nyíltan, mintegy előre menekülve a mandátumrendszer elől. 1920 márciusában, belső ellentétektől feszítve, a mandátumrendszer hivatalos beiktatása előtt, az ad hoc nemzetgyűlés kétségbeesetten deklarálta a királyságot.

Fontos, hogy királyságként független államot kreálni nem volt idejétmúlt ötlet. Államalapító királyok általában hódítással kezdik uralmukat, és erőszak árán verik le az ellenzékét, és ebből a sorból Fejszál sem lógott ki. A világháború utáni nemzetközi rendezés számos kisebb

⁵³ Arab sajtóösszefoglalók 1928 és 1931 között, R2328-R2329, NL.

⁵⁴ Porath, *In Search of Arab Unity*, 27.

független királyságot eredményezett Afganisztántól Jugoszláviáig. Fejszál apja, a magára hagyott al-Huszajn is magányos királyként uralkodott Mekkában. Ne felejtjük, még Magyarország is királyság volt a két világháború között, és számosan úgy vélték, hogy a korona, legalábbis szimbolikusan, az ország területi integritását képviseli. Ez a monarchikus rend kiegészült még a brit és francia birodalomban alkalmazott vazallus monarchiákkal (pl. az indiai „Native States” vagy az öbölbeli arab „Trucial States”). Tehát egy király mint egy új nemzetállam összetartó ereje, fizikai szimbóluma, a kor normáinak megfelelt.

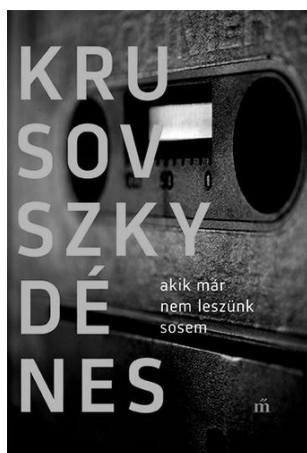
Összességében, az első világháború hivatalos lezárása utáni nyolc év több szenvedést hozott az arab területeken mint a világháború maga. Az 1918 és az 1926 közötti időszakban egy késleltetett háború zajlott. Ekkor a megszálló angol és francia hadseregnek többet kellett harcolniuk a helyiek ellen, mint korábban az oszmán hadsereg ellen. Két nagy lázadás – a nemzeti történetírásokban „forradalom” – 1920 nyarán Dél-Irakban és 1925-ben Szíriában tört ki, de 1919-től folyamatos harcok és villongások voltak Egyiptomban és Palesztinában is. Ebben az időszakban a szíriai eseményeket is a mandátumrendszer elleni lázadásnak tekinthetjük. Sok helyütt könyörtelen, sokszor bejelentés nélküli (a polgári lakosságot szándékosan célzó) légi bombázással és olykor az elfogott lázadók kínzásával és kivégzésével válszoltak a francia és angol hatalom képviselői.

LOSONCZ-KELEMEN EMESE

Emlékek között botorkálva

KRUSOVSZKY DÉNES: AKIK MÁR NEM LESZÜNK SOSEM

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
539 oldal, 3999 Ft

”

Krusovszky Dénes első regénye a 2018-as Ünnepi Könyvhét talán legjobban várt kötete – nem véletlenül. Már a fülszöveg is beharangozza, hogy nemzedékének egyik legjelentősebb költője versek és novellák után regénnyel jelentkezik, amelyre már csak a terjedelme miatt is rögtön a nagyregény címkét kezdték használni. Ez a megjelölés máris arra készíteti az olvasót, hogy olvasatlanul is megpróbálja elhelyezni a regényt különböző korok és irodalmak horizontján. A nagyregény szó hallatán többek között Lev Tolsztoj és Thomas Mann, Nadas Péter és Esterházy Péter nevei merülhetnek fel. Érdeemes azonban mindenekelőtt figyelmet fordítani arra, miért használatos ez a kifejezés azon felül, hogy egy tekintélyesebb oldalszámú könyvről van szó.

A fülszöveg már jelzi, hogy a regényt tagoló idősíkok a zárófejezetben összeérni látszanak, így a figyelem a mozaikokká összeillesztése helyett magukra a leírásokra és a történésekre fókuszálhat, nem kell görcsösen arra összpontosítani, hogy a különböző szálak vajon hol és mikor érnek össze. Hiszen nem is az a legfontosabb a regényben, hogy meglepve felkiáltunk, amikor rájövünk arra, ki lehet a Prológusban autóbalesetet szenvedett férfi, vagy hogy ki A dzsinn című fejezet központi figurája, sokkal inkább az, hogy milyen aprólékos, részletekbe menő leírásokba bocsátkozik Krusovszky. Ebben rejlik a regény nagysága: minden apró mozdulatot igyekszik a legpontosabban, legélethűbben leírni. Nemcsak a lelki történések kerülnek részletes kidolgozásra, hanem az olyan feleslegesnek tűnő, mégis megszokott kényszercselekvések is, mint egy morzsadarab szétnyomása. „Magam elé bámulva hallgattam egy darabig, az asztalon fekvő kézfejem mellett egy kenyérmorzsát vettem észre, és jobb híján azt kezdtem ropogtatni az ujjaim között” (377). Ezek az aprólékos leírások teszik igazán befogadhatóvá a regényt, és egy olyan felismerhető, hozzánk időben igazán közel álló világot teremt meg, melybe könnyen egyeztethető a mindennapi valóságélményünkkel. Krusovszky tulajdonképpen a minden-

napjaink hú leírását adja a város zajától kezdve a lakodalmi menet vonulásának látványán át az ételszagban fürdő lépcsőházakig („Följebb érve, a lift előtt a bűz enyhült, s helyét az olcsó rántások falba maródott illata vette át. Mélyre szívtam, valahogy szerettem ezt, de meg is tudtam szédülni tőle néha” [59]). Mintha nem is regényt olvasnánk, hanem sorozatot néznénk: a hétköznapiak fakó képeit néha bevilágítja az erős napsugár, a nyomasztó életérzést hol a végtelen keserűség, hol a reménykedés hatja át, miközben fejezetről fejezetre várjuk, mi lesz Lente Bálinttal. Boldog vég vár ránk a könyv végén, vagy csak egyszerűen elhagyjuk életét, hogy tovább folytatódjon minden, ahogy eddig?

A regény nagy része Lente Bálint életének egy-egy szeletét öleli fel, ami 2013-ból és 2017-ből lett kiragadva, és az akkori Budapestet, Hajdúvágást és Bécset eleveníti fel. Krusovszky útvonalleírásai pontosan végigkövethetők a térképen, Budapest szórakozóhelyei még ma is nyitva állnak, ahogyan a debreceni vasútállomás mellett álló késcsókázó is. Ha nem is lennének megnevezve ezek az ivók, az elhelyezkedés és a belső terek leírása alapján is fel tudnánk őket ismerni. Ehhez pedig elengedhetetlenek a pontosan megfogalmazott, fegyvelmezett mondatok. Krusovszky mondatai egytől egyig át vannak gondolva, gondosan meg vannak szerkesztve (a kivételre később térek ki). Érződik a közéletbeli tájékozottsága, valamint a múlt eseményeinek az alapos ismerete (a köszönetnyilvánításban, valamint a Literán megjelent interjújában is utal a valós események utáni kutatására), így elég alapos korrajzot kapunk mind a 2010 utáni Magyarországról, mind az 1986-os tüdőgondozó életéről, valamint az Aszalós által elmesélt '56-os történetekről. Érdekes megfigyelni, milyen eljárásokat használ Krusovszky az emlékezésre. A regény öt nagyfejezete négy idősíkot ölel fel: két visszaemlékezést és két jelen idejű elbeszélést. A jelen idejűek lineáris narratíváját körkörösén megszakítják Lente epizódnyi információközlő visszaemlékezései. Mind a Prolóógus, mind A dzsinn című fejezet múltban játszódó történeteibe ékelődik egy-egy visszaemlékezés: az elsónél az ápoló reggeli készülődés közben visszagondol a feleségével való megismerkedésére, míg a másodiknál Aszalós felmondja a magnókazettára gyerekkori élményét az '56-os vágási pogromról, ami megpecsételte egész életét. A regény szerkesztési elve egyben az egyik üzenete is: nem lehet emlékezés nélkül élni, a mindennapokat folyamatosan átjárják a múlt eseményei, legyen szó történelmi vagy személyes emlékezetéről. Az emlékezeti síkok mozgása teszi dinamikusá a regényt, és ezek adják meg annak alaphangulatát.

Vajon nevezhetjük-e Krusovszky kötetét únaturalista regénynek? A múlt század eleji naturalizmus védjegyei közé tartozik, hogy a regények a hétköznapi jelenségek részletekbe menő leírását adják, valamint a tények egyszerű közlésére törekszenek. Legtöbbször külvárosokban és falvakban játszódnak, szereplők lecsúszott, hánykolódó figurák. Krusovszky regényének legfőbb helyszíne Hajdúvágás, ahol az éppen magánéleti válságban szenvedő, öszszezavarodott Bálint hirtelen ötlettől vezérelve a vártnál korábban megjelenik, és egykori osztálytársánál, Tubánál köt ki. A barátság felmelegítése csikorgósan indul, de a fővárosból hazalátogató elbeszélő nagyon gyorsan egy elmaradott falu mélyében találja magát, ahol a még ottmaradt fiatalok legfőbb szórakozása a kocsmázás, majd az elhagyatott szanatórium berendezésének szétverése. Bálint ezt a rombolást a lelkiállapotának javítására, a stressz levezetésére használja, míg barátai heti rendszerességgel esnek neki a tárgyagnak. A lejtőn való lecsúszás a lakodalomban tovább folytatódik, bár az okokra később derül fény: Tuba Bálint miatt, Bálint volt szerelme, Juli miatt, Juli pedig gimnazistakori abortusza miatt fojtja alkoholba bánatát. Az aprólékos leírások nem maradnak el a kötet egyetlen szexjeleneténél sem,

bár a füledt erotika helyett keserű próbálkozással találjuk szemben magunkat. Krusovszky minden pátoszt, szemérmes és ok nélküli vulgaritást mellőzve, nyersen, tényyszerűen írja le Bálint és Juli együttlétét, ami azért érdekes, mivel nem egy harmadik személyű narrátor elbeszélésében olvashatunk róla, hanem a főszereplő közvetítésében.

Bár a regény szerzője Krusovszky, értelmezhetjük úgy is, hogy ez a kötet Lente Bálint regénye, az ő visszaemlékezése életének két meghatározó szakaszára, valamint nagybátyja történetének megírása annak a hangfelvételnek az alapján, amelyet az elhagyatott szanatórium-ban talált. Az értelmezést alátámaszthatja egyrészt az a jelenet, amikor Bálint megismerkedik majdani feleségével, Jankával, és elmeséli neki, hogy élete legjobb cikkét még nem írta meg. Ez a cikk lett volna az, amit a szalag alapján még a *Reflex*nek kellett volna leadnia, ha a kazet-tát nem felejtí Tubánál. Janka akkor azt mondja neki: „ne cikket írj belőle, hanem valami mást” (461). Nem pontosít, nyitva hagyja a kérdést, gondolhatott akár a regényre is. (Krusovszky egész regénye alatt jellemző ez a fajta szálelvarrás: megválaszolatlanul hagy bizonyos kérdéseket, amivel mégis irányítani tudja az olvasó értelmezését.) Az utolsó fejezet végén Bálint nekiül megírni nagybátyja történetét, ami újra olyan érzést kelt az olvasóban, hogy akkor dönti el, ezzel együtt életének ezen szakaszát is beleírja majd a regénybe. „Amikor a monitoron az egészből kirajzolódott valamiféle háló, hátradőlve nézegettem egy darabig, majd nyitottam egy új fájlt, és mintha magától értetődő lenne, elkezdtem leírni, hogy a felvázoltak alapján mi történhetett Zoli utolsó napján. Nem tudom, mit is akartam ezzel az egészzel pontosan, de úgy éreztem, ebből az utolsó pillanatból visszanézve kellene megértenem valamit, aminek a létezésében sem voltam egyelőre teljesen biztos. [...] A szöveghez aztán egy jó ideig hozzá se nyúltam” (532). Másrészt a Prológus című fejezet utolsó bekezdése ekképpen kezdődik: „Úgy szeretném képzelni, hogy boldog volt, amikor gázt adott, és fennhangon énekelve anélkül fordult ki a főútra, hogy alaposan körülnézve, az egyre erősödő reggeli napsütésben oszlásnak indult ködpamacskok között meglátta volna a felé robogó kamiont” (18). A Zoliról szóló fejezetek harmadik személyű narrátora ebben az egy mondatban vált át első személyűre, a Lente-fejezetek pedig mind a főszereplő narrációjában íródtak. Így lesz igazán regény a regényben: Lente Bálint regénye a visszaemlékezéseit teszi ki, valamint hozzákapcsolja egy-egy fejezetben nagybátyja elképzelt utolsó magyarországi, illetve életének utolsó napját.

Korábban már szó esett arról, milyen dinamikus a regény, hogy a leírások nem nyomják el a történeteket, inkább erősítik azok hangulati megjelenítését. Egy ponton számomra mégis megtört az olvasási ritmus, ez pedig egy kellemetlen hiba folytán alakult így, ami mellett mégsem mehetek el csukott szemmel. A regény, annak ellenére, hány eseményszálat futtat egyszerre, nem dolgozik túl sok szereplővel, és ezeket a figurákat egyszerűen el lehet különíteni egymástól. A dzsinn című fejezetben a két orvoson kívül a bentlakók vannak nevesítve, innen tudhatjuk, hogy három beteg nőt ápolnak a szanatóriumban: Ilonát, Kiskatit és Hajnal Ágnest. Ezért is nagyon szembetűnő, hogy az utóbbi hölgy neve kétszer is Annaként szerepel a szövegben. Ez a szerencsétlen véletlen nagyban rontott az olvasás további élvezetén, főleg, ha közben számos olyan könyv jut eszünkbe, amely sokkal több szereplővel, sokkal bonyolultabb időkezeléssel dolgozik, mégsem változnak meg útközben a szereplők nevei. Elég csak a *Száz év magányra* gondolnunk. Ettől eltekintve Krusovszky regénye izgalmas próbálkozás, hogyan jeleníthető meg a mindennapi valóságélmények apró leírásával a közelmúltunk az egyén emlékezetének perspektívájából.

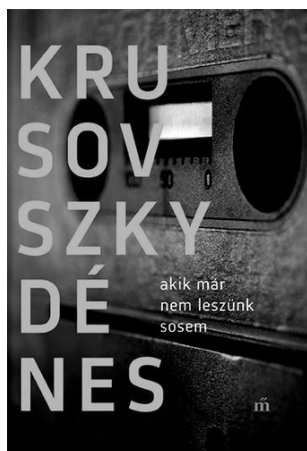

SERES LILI HANNA

Belül lüktet a dzsinn

KRUSOVSZKY DÉNES: AKIK MÁR NEM LESZÜNK SOSEM

Mohácsi Balásznak

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
539 oldal, 3999 Ft

”

Krusovszky Dénes új nagyregényének értelmezését leginkább a közepén kellene kezdeni. A több mint 500 oldalas regény legrizikósabb, legveszélyesebb vállalását ugyanis az egyben legemlékezetesebb középső, A dzsinn című fejezet jelenti. De haladjunk szépen sorban.

Az *Akik már nem leszünk sosem* öt, különböző idősíkon játszódó részre tagolódik: az (1) 1990-es prologust egy (2) 2013-as rész követi, ezután jön a (3) beékelt 1986-os fejezet, ahonnan visszaugrunk (4) 2013-ba, végül pedig (5) a még közelebbi múltban, 2017-ben zárunk. Nem csak időben, térben is ugrálunk: a regény egy rövid, csattanós amerikai sztorival indul, melynek névtelen szereplőiről csak a könyv végén tudjuk meg, hogyan kapcsolódnak a szépen kibontakozó viszony- és történetrendszerhez.

Ezután ismerjük meg a magyar fővárosból szülőfalujába (Hajdúvágásra(!)) magánéleti zűrzavarok és egy esküvő miatt elmenekülő Lente Bálintot, a regény főhősét, aki vágási ismerőseivel egy szokatlan módú stresszlevezető „bulin” talál egy ’86-ban rögzített kazettát – ennek háttértörténetét kapjuk meg a legsikerültebb, legemlékezetesebb harmadik részben. Ezután visszatérünk a 2013-as, hajdúvágási Lenteszálhoz, hogy a volt osztálytársai kínosan művi esküvőjén és lagzóján végigkövessük a harmincas fiú múlt- és jelenbeli lelki-kapcsolati esetlenségeit, zavarait és aha-élményeit. Végül pedig a nem túl messzi, ámde sokkal jobb életszínvonalat kínáló Bécsben kötünk ki, ahol az eltelt négy évben történtek összegzése után a munkát és lakhelyet váltott főhősünk számára fény derül az utolsó múltbéli titokra, hogy minden szál (kicsit túlságosan is) tökéletesen elvarródjon és megszületessen, (kicsit túlságosan is) kimondódhasson a tanulság.

A mozaikosan – kis túlzással novellákból és kisregényekből – összeálló regényt nemcsak idő- és térbeli, de elbeszélői heterogenitás is jellemzi: kérdéses, hogy több elbeszélőnk

van-e, az viszont biztos, hogy többféle elbeszélésünk. A szövegegyüttes háromötödét uraló narrátor, Lente Bálint a fiktív *Reflex* online lap belföld rovatának újságírója. Talán ez a tény indokolhatja a zavaró narrációs hangnembeli elemeket. A visszaemlékező énelbeszélő rögzíteni akar, a mélyinterjú, a nagyriport igényességével feltárni mindent. Leginkább önmagát. Amivel nincs probléma, hiszen az állandóan jelenlévő önfeltáró, önanalizáló közbevetésekben még néhol megvan a találgatás, a bizonytalanság. Ám a leírások túlzott precizitása, a cselekvések túlrészletezése és az életeseményeit, illetve a hozzá csatolható személyeket körülíró folyamatos magyarázkodások szükségessége megkérdőjelezhető. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő kérdéskör: mit olvasunk, hol a helye az olvasónak, hol az elbeszélő pozíciója, mi a viszonyuk? Válasz lehet például, hogy az olyan műfajmeghatározási próbálkozásokhoz, mint fejlődésregény, lélektani regény, történelmi regény, riportregény, családregegy, csatlakozhat a memoár is. Realista igénytel megírt, dramaturgiailag kicsit széttört, tudatos ívbe konstruált emlékirat. Benne az elbeszélő és holdudvarának lélektana, a jelenkor és a múlt történelme, magánélet és közösségi kérdések, filozofikus ráébredések, tanulságok.

Az ötrészes szövegegyüttes mindennek tehát változatos elbeszélését adja, ám e változottságban is feltűnik a középső rész (A dzsinn) kiemelt, de a szövegegészbe bizonytalanul illeszkedő pozíciója. A könyv közepén lüktető '86-os fejezet nem csak a maga completenessében emelkedik ki, és nem is „csak” abban, hogy tulajdonképpen a teljes regény köré épül, azt írja körbe minden rész. Ezeket túl az elbeszélő kiléte az, ami megbontja az egységet. A többi fejezettel együtt Domján Edit kritikájában ezt a részt is Lente Bálint elbeszélői tulajdonaként tételezi, még ha „retorikájában eltéréseket is mutat a két szöveg”, számomra viszont ez kérdéses. Ebben a kiugró részben a mindentudó elbeszélő nemcsak hogy Lente által nem ismert részleteket árul el, de tökéletes háttérben maradásával hiányzik bármiféle olyan utalás, amely – az első, szintén Lente által nem tudott információkat tartalmazó részhez hasonlóan – arra mutatna, hogy Bálint invenciójáról lenne szó. Természetesen hiba volna erre tett utalások sokaságával terhelni a szöveget, így viszont a bizonytalanság teljes hiányában valamiféle deus ex machinának megfelelő narratív eljárásaként érthető meg ez a narratíva. Földről az énelbeszélés tengerébe dobott palackposta az olvasónak. Ugyanakkor az első fejezet elbeszélői stílusához, hangneméhez hasonlít ez a rész, tehát – annak ellenére, hogy számomra A dzsinnben sokkal jobban működik ez a fajta narráció – mégis megmaradhat a feltételezés, hogy a két E/3-as elbeszélés ugyanazé a narrátoré. Bárki is legyen az elbeszélő, neki köszönhetően az olvasó fölénybe kerül a korlátozott tudatú, egyre több információval gazdagodó Lente Bálinttal szemben, későbbi nyomozáskísérlete a mindentudás birtokában figyelhető. Jobban mondv a többlettudás birtokában, A dzsinn zárása ugyanis – hasonlóan tehát e rész narrátorának személyéhez – nem egyértelmű, ami ugyanakkor a regény erőnye is.

Itt érdemes rátérni kicsit részletesebben a kiemelt harmadik részre. Az *Akik már...* nehéz, zavarbaejtő helyzetbe hozza kritikusat: azért kellene hibáztatni a regényt, mert tartalmaz egy erős, megrázó fejezetet, ami szinte tökéletes, kompakt egész, a karakterek jól felépítettek, a megteremtett világ hangulata egyedi, emlékezetes, a viszonyok ábrázolása és a motívumrendszer (itt is) igen érzékeny, a dramaturgiai ív hatásos, de nem hatásvadász, a lezárás által pedig egy pontosan kikerekített kisregénnyé emelkedik, vagyis önmagában is megállná a helyét. Ugyanezek nem mondhatók el a többi fejezetről. Ez az 1986-ban játszódó rész egy kisvárosi tüdőkörház légzésbénultjainak életét és két kiemelt szereplő, az ápoló és az Aszalós Ferenc nevű beteg történetét írja le. A fejezet külön feszültségfaktora a narrációs játék:

a harmadik személyű elbeszélő szorosan az ápoló perspektíváját és tudatát követi, miközben ő, a fokalizátor-főhős az egyetlen szereplő, akinek nem tudjuk a nevét. *A férfi, az ápoló*, így utal rá az elbeszélő, és a regény végén ki is derül, miért. Aszalós pedig a regény legjobban kidolgozott karaktere, holott ez a közbülső rész nem szűkölködik a rétegzett figurákban.

A dzsinn című fejezet tehát időben és térben is távoli, szokatlan, az elbeszélés mégis otthonos környezetet fest, autonóm univerzumot, amely olyan zárt, hogy falai közé még a csernobili atomkatasztrófa is csak távoli, a kórház lakóit nem érintő, bár izgató hírként szüremkedik be. A történelmi-politikai-társadalmi háttér tehát megmarad – hangsúlyos és jól érzékelhető – háttérnek. A zárt világ a közkedvelt ápoló attitűdje okán olykor szinte családiasnak mutatkozik, ami termékeny feszültségbe kerül a légzésbénultak sivár, kiszolgáltatott létmódjával. Ez a két komponens, az intim viszonyrendszer a kórház mint kolónia terében és a kilátástalan életképtelenség folyamatos vibrálása egészen érzékeny összhangba kerül. Ám a mérleg az előbbi javára billen: a nyers drasztikumot ugyanis általában feloldják az életképtelenséghez kapcsolódó gép-ember viszony esztétizált, poétikus (s a ma egyre divatosabb kutatási irány, a poszthumanizmus felől értelmezhető) megfogalmazásai. Nemcsak az ápoló tudatában – tengeralattjáróba zárt búvárokhoz és úrhajóba zárt kozmonautákhoz hasonlítja az éjszakai kattogó csöndben a betegeket –, de a külső elbeszélői szólamban is finom, lírai képek társulnak a magatehetetlen ember és az őt éltető(!) gép összefonódásához. Például: „Az épület hűvös kamráiban, mintha belső szervek lennének, egyre csak lüktettek, pulzáltak a súlyos berendezések” (241).

Már az elzárt betegvilág miliője eszünkbe juttathatja *A varázshegy*et, de Krusovszky egy határozottabb apró gesztussal is utal Mann regényére: a különösen feltűnő Hajnal Ágnes nyitott légcsővét az ápoló valahogy úgy nézi, ahogy Hans Castorp Madame Chauchat röntgenfelvételét: „Ám amikor a lány testét a ráterített törölközőn kívül más nem fedte el, nyitott légcsőve ismét hangsúlyos lett. Mégsem volt visszataszító, inkább megejtő és bizonyos szempontból felkavaró; habár valójában nem lehetett rajta benézni, az ápoló gyakran úgy képzelte maga elé a sebet, mint egy ablakot, ami a lány huzatos bensőjébe nyílik, s amit valami képtelen hiba miatt lehetetlen bezárni” (212).

Még emlékezetesebb viszont az a folyamat, ahogy a kis varázshegyszerű zárt világba beleterpeszkedik a történelmi trauma az oral history, az 1956-os zsidó pogromról szóló monológkíséret által. Bár nem a legszokatlanabb elbeszélői eszköz, de a gyerekszemzőg jól kiaknázható, főleg, hogy nem az áldozati, hanem az elkövetői oldalon jelenik meg. Mindezt Krusovszky egy magatehetetlen, lélegeztető géphez kötött mogorva ember – ráadásul a rossz állapota miatt az orvos által megtiltott – kitérültségének kontextusába helyezi, és így olvasztja össze a különböző emberi közösségekhez köthető különböző problémákat, traumákat egy életben és egy szövegben. Komoly kihívás, amelynek A dzsinn képes megfelelni.

Ám ez a kétségtelenül legsikerültebb fejezet sem hiba nélküli: a regényt amúgy is jellemző túlírás sajnos itt is tetten érhető. A kompakt elbeszélésből egy jelenetet érdemes lett volna húzni, a kocsmait. Ez a rész kiviszi az olvasót a kórház, az ápoló otthona és a kettő közti (bikikli)út szoros teréből, ami által megbomlik a fejezetben ábrázolt zárt létmóddal összhangban lévő minimalista térkezelés, de nem gazdagítja sem az ápoló karakterét, sem a korrajzot. Utóbbi megvalósul az újságolvasások és a kintről érkező szereplők egy-egy sztoriján keresztül, a férfi empatikussága pedig tökéletesen megmutatkozik/megismerhető a kórházban tanúsított viselkedésben.

Ám a túlírás nem itt a legfeltűnőbb. Nem állítható, hogy a 2013-ban és 2017-ben játszódo – szintén elég olvasható – fejezetek történései és a mondanivalói ne lennének érdekesek, de sem a túl részletesen elmesélt vidéki lagzi, sem Lente Bálint családi és magánéletének taglalása nem olyan katartikus, mint a kórházi történet.

Az viszont biztos, hogy e fejezetek nagy erénye, ahogy a középső részt magukba dolgozzák. A légzésbénult Aszalós Ferenc monológját félálomban hallgatja Lente Bálint egy kazettáról, így víziószerű minőségbe hajlik a szöveg, amely végig ott van Bálint fejében, hol halványabban, hol erősebben. Amikor pedig a kazetta, jobban mondva az ápoló története a centrumba kerül, szinte semmit nem ismételnék el a szereplők a '86-os fejezetben olvasottakból, egyszerűen csak más szemszögből dolgozzuk fel.

A körülírás mikéntje tehát nem illethető a túlírás vádjával, nem így a cím kezelése. Az „*akik már nem leszünk sosem*” állítás első előfordulása izgalmasan (ön)ironikus-gúnyos megszólalásba ágyazódik, s a cím e rétegelt kontextusú megidézése tökéletesen elegendő lett volna. A szöveg azonban nem hagyja, hogy olvasójában dolgozzon a – talán túl sokszor alátámasztott – mondanivaló: a lezárásban Lente Bálint aha-élményeként kell megismételni, immár hosszas magyarázó körítéssel a kijelentést, vélhetőleg azért, hogy a regény tételmondata elhangozhasson: „Akik már nem leszünk sosem, épp annyira mi vagyunk, mint akiknek hisszük magunkat” (539).

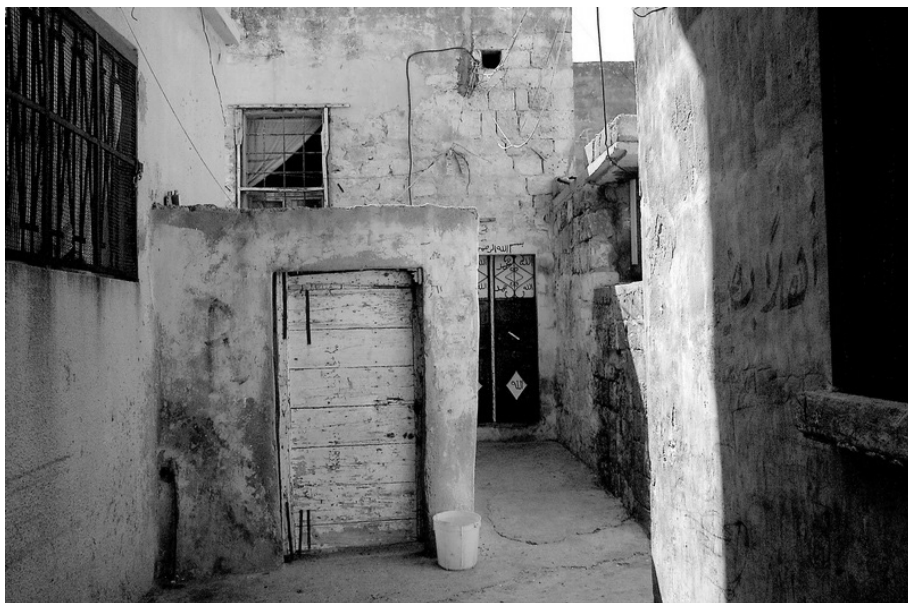
Az „túl sokszor alátámasztott mondanivaló” kis kibontást kíván: a regény egyik, ha nem a központi kérdését, a figyelem/figyelmetlenség problémáját illusztráló cselekményszálakból mintha kicsit több lenne a kelleténél. Legalább négy súlyos dolog van, amire a főszereplő késleltetve jön rá (és plusz egy, aminek felfedezését nem tematizálja, csak egy másik szereplő szövegében említődik). Bizonytalan vagyok a téren is, hogy a szöveg szándékai szerint olvasom-e ezeket a ráébredéseket: Például Tuba – egy másik jól kidolgozott szereplő – szerelmére már jóval korábban gyanakodhatunk, mint ahogy az a regényben nyilvánvalóvá válik, ami ugyan nem lenne gond, kerülhet az olvasó e téren is az elbeszélő tudata fölé, de akkor más-ként kellene elbeszélni a nagy felismerést. A Juli-szál szintén tartalmaz vitatható lélektani elemeket, a szomszéd kislány betegségére való igen megkésett rádöbbenés viszont finomabban megoldott, eltaláltabb jelenet, ami Lente figyelmetlenségét talán a legjobban szemlélteti.

A regény erényei közt kell említenünk a motívumrendszert és a különböző síkokat összekötő párjeleneteket. Bár ezek értelemszerűen az újraolvasás során válnak inkább feltűnővé, természetesen a kezdettől fontos szerepük van a szövegkohézió létrejöttében. Szereplői és beszédhelyzeti hasonlóságokra gondolok: Aszalós és Bálint apja egyaránt (poszt)kórházi szituációban beszél a róla gondoskodó ápolóval, illetve Bálinttal. Vagy egy másik példa: jelentéses a szexualitás hasonlósága, illetve elkülönöződése (Hajnal Ágnes, Hárs Juli és Janka, a feleség). Ezek mellett apróbb visszatérő motívumok például: a vibráló-hangos tévé fel-feltűnése (különösen emlékezetes a *zajos meditáció* kifejezés mint a lefekvés előtti bamba tévékapcsolgatás meghatározása), az orchidea motívuma és érzékletes leírása vagy a szeblámpa/mobilfény folyamatosan visszatérő derengése – s még folytatható volna a sor.

Fontos kitérni röviden a politikai olvasatra is. A belföld rovatba író Lente perspektívája, világlátása liberális, társadalmi kérdésekre érzékeny tudatot tükröz, a szöveg pedig nem próbál implicit utalásokkal élni: az olyan erős képektől, mint a vidéki kocsmáknál lenémított tévéjére bekúszó „Életfogytiglant kaptak a romagyilkosok”-felirat vagy az autópályán álló, „ür-ruhás figurák” által körülvett, 71 menekült holttestet rejtő kamion, a fővárosi gyűlölet és

a vidéki „magától értetődő” rasszizmus különbségére tett reflexión át a bécsi hidzsábos nők és fekete kosaras fiúk közti nyugodt sétálgatás említéséig mindenféle rétegben megjelenik a politikum. Fontos korrajz. A gender-perspektíva is érdemes a továbbgondolásra. A macsó szemlélet hol reflektáltan, hol reflektálatlanul tör fel a szövegben, ami – ki tudja, szándékol-tan-e – pontosan mutatja fel, hogy egy baloldali, társadalmi kérdésekre, hátrányos helyzetű emberek problémáira érzékeny fiatal férfiban is ott lehet a megkérdőjelezhető igazságú maszkulin perspektíva. A családi beszélgetések alatt megnyilvánuló női diskurzusokat és a külső, esztétikai gesztusokat érő főszereplői-elbeszélői ítéletekre talán azért lehetünk különösen figyelmesek, mert a regénynek is, hasonlóan *A fiúk országa* című novelláskötethez, erénye az érzékenység, amellyel a családi viszonyrendszereket ábrázolja: a kimondatlan reflexiók másiki általi dekódolását, a testtapasztalatokat.

Élvezetes, olvasmányos könyv az *Akik már nem leszünk sosem*, néhány rendkívül erős, kiemelkedő részzel, és a kollektív és egyéni problémák, traumák igen széles spektrumának érzékeny felrajzolásával. A dzsinn című fejezete maradandó alkotás, ami a komplett dramaturgia, a prózapoétikai elemek és a történelmi és lélektani problémák ábrázolása okán önálló szöveggként is megállná a helyét. A pusztán élvezetes, gördülékeny olvasási élményen túl az izgalmas és mély kor- és emberrajz teszi emlékezetessé Krusovszky Dénes első regényét.

TAKÁTS MÁRK DÁVID

Nyilvános agónia

GONDOLATOK

PEER KRISZTIÁN 42 CÍMŰ VERSESKÖTETÉRŐL

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017
76 oldal, 1699 Ft**

Peer Krisztián 15 éves költészeti csendet – hisz előző kötete, a *Hoztam valakit magammal* 2002-ben jelent meg a Palatinusnál – megtörve jelentette meg 42 című verseskötetét. A kötet megírását inspiráló tragédia – Peer kedvesének korai halála –, annak körülményei és az arra való reflexiók adják a verseskötet alapvető magvát.

A vallomásalapú, önreflexív, az író személyes érzéseit naplószerűen közlő költészet nem új keletű, de mai közegben annál ünnepelebb irány. Érdemes megemlíteni, hogy ilyenkor az alkotó és a műve közötti elválasztó vonal leesik, és akarva-akaratlanul nem teljes értékben magát a művet, hanem részben az alkotóját is értékeljük. Az alkotó és a műve közötti vonal eltörlése valóban XXI. századi tendencia – gondolok ilyenkor a MeToo mozgalom által exponált alkotók művészi tevékenységének látszólagos kitörlésére, azonnali diszkreditálására. Ez azt mutatja, hogy az alkotásokat nem mint önálló entitást értékeljük, hanem alkotójával együtt, emberi, tehát morális szemszögből. Viszont ha a művészet befogadásának aktusát és a befogadott művészet értelmezését megadott körülményekhez (legyen az morális, tehát szubjektív) kötjük, bajba kerülünk – ez esetben ki kell dobjunk az ismert művészettörténelem nagyobbik részét.

Ebből fakadóan, hogy ha egy művészeti alkotás befogadásának az élménye növekszik/csökken amiatt, mert ismertük/nem ismertük az alkotójának vagy az alkotás folyamatának egy sajátos körülményét, az az alkotás nem tekinthető önálló műnek.

Ez a dilemma már csak azért is fontos, mert mély kapcsolatot mutat a bemutatni kívánt verseskötettel is.

A kötet olvasása közben mély, pszichoanalitikus értelemben merülünk el az alkotó fájdalomában, emlékeiben és reflexióiban. A versek lélekbe-beengedő, szív-kiürítő, vallo-másos költészeti tartalmához fontos szempont azok olvasásának az élménye. A könyv lapjai, a századforduló előtti nyom-

dák és kötetsek által nyomott és kötött könyveket megidézve (amely visszanyúlás látszólagosan nem vagy legalábbis nem ez-irányban tudatos) kettesével „összenöve”, egy papírt képezve jelennek meg újonnan, a befogadónak magának kell azt felválni, hogy a tartalmához hozzájuthasson. Érdemes még megemlíteni, hogy a *bezárt* versek a lány halálának előtről, a *nyitott* versek pedig a lány halálának utánról adnak tanúságot.

Így az (első) olvasás élménye nem csak mint tartalmi, hanem mint cselekvő aktus is hat a befogadóra. Mert hát fel kell nekünk vágni Peer Krisztián papírként beforrott sebeit, hogy azok tartalmát megnézhesük, és tapsolhassuk. Mivel a művészetnek tapsolnunk kell – és itt a sebeket látjuk kiállítva.

A költészeti vallomás és beengedés mozzanata inkább terápiái, mint művészeti kvalitásokkal rendelkezik, ezért a kritizálása problémássá válik. Akinek ez a feladata, annak először el kell tekintenie a „megtiszteléstől”, attól, hogy valaki *beengedte* magába, valaki *kiöntötte* neki magát. Mert nem kritizálná kebelbarátja lelkének vallomását sem – és hétköznapi esetben csakis kebelbarátnak van felhatalmazása arra, hogy azt prezentálja –, miután azt meghallgatta. Ez után eltekinteni mindentől, ami az írói szubjektum része, tehát kritizálhatatlan (mint az író személyes önreflexiója, emlékei), és csak arra figyelni, ami ez után marad – milyen a versek többlettartalma, formája, nyelvezete, változatossága, időtállósága; hogy megállja-e a helyét a témaválasztása miatti szempontok figyelmen kívül hagyása után is.

Első olvasásom alkalmával nem voltam tisztában a már említett tragikus körülmények mibenlétével, és csupán az információ későbbi megszerzése útján nyert értelmet/értéket a szememben a versek nagy része, hisz egy-két kivétellel mindegyik vers arra a megdönthetetlen és alapvető prekonceptióra épít, hogy az író kedvese elhunyt. Ami a már felsorolt szempontokon túl csupán akkor válik problémává, ha a prekonceptió hiánya rontja a befogadó értelmezési esélyeit, és itt pontosan ez a helyzet.

Ez a fajta „öncélúság”, amikor az írói szubjektum fájdalmának a terápiás felszabadítása a művészeti érték és a befogadó élménye fölé van helyezve, számos versben tetten érhető. Sokszor találkozunk olyan mondatokkal, amelyeknek nyilvánvaló jelentése van az író számára, de az olvasónak (hacsak nincsen tisztában a sokat említett körülményekkel) ez már nem anyyira evidens. Példának okáért az *Aranykorban*,

*Szeretem, akiket szeretél
Akiket nem, ők gondoskodnak most rólam
Rájuk furcsa szemmel nézek*

és később, ugyanebben a versben,

*Anyu azzal vette fel:
azonnal indulok
Bőgés közben is fel tudott röhögni.
„Hogy fogok ezután karalábét enni?”*

A versek naplóbejegyzések – pillanatnyi helyzetjelentések az írójuk lelki fájdalmának, és az azt viselőnek állapotáról. Témájuk variáltan a következő négy kategóriára oszlik: az író kora és az idő múlása, a tragédia előtti emlékek bemutatása, a tragédia utáni emlékek

bemutatása, és a negyedik, a folyamatos reflexió az itt felsoroltakra és az írói szubjektumra magára.

A kötet terápiás célzata nincsen titkolva, felvállalt és prezentált tény. Prezentálva van abban, hogy a tragédia egyéves évfordulójára jelent meg, prezentálva van abban a kétoldalas névlistában, ahol az író publikusan megköszöni mindenkinek, aki segítséget nyújtott neki ebben az egy évben, és prezentálva van a vizualitást mellőző gyermeki minimalizmusra törekvő tollrajzokban is, amelyek a versek folyamát itt-ott megszagatták. Ezek Peer volt kedvesének terápiás rajzai, hogy kiegészítsék Peer terápiás verseit.

Egyetlen olyan verset tudnék kiemelni, ahol egy időre szakítunk a személlyel mint a vers alapvető forrásával és témájával, ez pedig az *Odüsszeusz visszafordul*, amely emellett a versfüzér egyik legerősebb darabja is, igaz, itt is csak egy metafora erejéig, ami ugyancsak a kötet megszokott és várt tematikáját sejteti.

*Tévedtem, változtass disznóvá.
Az ember dönthet így, tévedtem.
Kirké, könyörülj.*

...

*Bizonyításra nem szoruló sertés,
tele emberi gondolatokkal:
oda-vissza-odavisszavágyni-
visszatértem, itt vagyok.
Már nem hiányzik, hogy akard.
Nem kell, hogy egyetlen legyek,
elég, ha én leszek az egyik.*

A versek külön-külön nem, hanem inkább mint egy kerek egész nyernek értelmet, és összetartozásukat sok visszatérő mozzanat és karakter – gondolok itt a spanglizás aktusára, Flopra, a kutyára és Peer szüleire – is mutatja.

A versek mindegyikét rímtelen, szabadverses formában kapjuk. Ha rímel is valami, az spontán, nem egy hagyományos verstani szerkezetnek megfelelően teszi. A költői hang őszinte, még akkor is, amikor ez az őszinteség nem vet jó fényt a taps fejében nyilvánosság elé tett önmagára, csak hogy távozzon belőle a sötét, csak hogy a tollából ömöljön ki a papírra, csak hogy a papírról ömöljön át belénk.

A szöveg intim mivoltából fakadóan, ha valaki kritizálni szeretné, akaratlanul is tapintatlanságot követ el. Mivel a megfigyelni kívánt alkotás és alkotójának fájdalma ennyire szoros kapcsolatot képeznek, amikor az alkotással szemben kritikát fogalmazunk meg, annak alkotójával személyeskedünk.

V. GILBERT EDIT

Szövegterápia, interperszonalitás és irodalmi erő

BÉRES JUDIT: „AZÉRT OLVASOK, HOGY ÉLJEK”.
AZ OLVASÁSNÉPSZERŰSÍTÉSTŐL
AZ IRODALOMTERÁPIÁIG

Kronosz Kiadó
Pécs, 2017
292 oldal, 2950 Ft

Béres Judit jól szerkesztett könyve hiánypótló, elméleti és gyakorlati jelentőségű vállalkozás az olvasáskutatásban. Feladatgyűjtemény, esettanulmányok sora általa vezetett foglalkozások forgatókönyvével; képanyaggal, mellékletekkel, függelékkel, kérdőívvel és bőséges szakirodalommal, valamint szépirodalmi ajánlásokkal az egyes témákhoz. Preferálja a kortárs irodalom felhasználását (181), ami kézenfekvőnek tűnik, s mégsem az: egyes alapozó szakirodalmak nem így vélik. A szerző ugyanis a pécsi centrumú biblioterápiás képzés alapítója és vezetője, aki nagylelkűen és előzékenyen osztja meg velünk tapasztalatait, a praxisban bevált olvasmányait, s számol be egyúttal terápiás munkájáról. Könyve olvasásnépszerűsítő programokkal, kritikai olvasással is foglalkozik, taglalja az azóta híressé vált Emberség Erejével Alapítvánnyal közös varázslatos Élő könyvtár-programot. Kismamákkal, hátrányos helyzetű középiskolásokkal, nőekkel s más tematikus csoportokkal tartott foglalkozásairól értesülünk jó stílusban, szabatosan, precízen, szakszerűen megformált tanulmányaiból.

Béres (korábban Zsák) Juditot az egyetemi könyvtárudományi intézet s a könyvtár, ahol dolgozik, előtte a magyar szak, majd a pszichológia doktori iskola (melyeket Pécsen végzett), azt követően pedig a Pázmány Péter Katolikus Egyetem biblioterápia képzése ezen érintkező területek avatott, sokoldalúan művelt értőjévé és művelőjévé tették. Tipológiája és terminológiája átgondolt, kutatásait nemzetközi áramlatokba ágyazza. Meggyőzően érvel a fejlesztő és a klinikai biblioterápia közelsége mellett azzal, hogy az előző normatív krízisek megoldásában segít (148–152), s mutatja be a terá-

piás, expresszív, kreatív és reflektív írást (152). Többször érinti s érti az irodalom (literatúra) közeget tágan, kiterjesztett értelemben, sokféle szöveget, filmet, képregényt stb. is bennfoglalva, aminek lehet létjogosultsága (149), ám a szerző határozottan elhatárolódik az irodalmi érték és a műből származható katarzis hatóelvével a biblioterápiában. Pécsi könyvbeutatóján is felmerült: ha a szövegeket csupán kiindulópontnak tekinti, s az általuk indukált személyes lelki, önismereti folyamatok és interakciók érdeklik, miben különbözik módszere a pszichoterápiától. A másik kérdés, amely biblioterápiás gyakorlatát övezi: az iskolai biblioterápia megkérdőjelezése, legalábbis osztálykeretben, minthogy az nem önként szerveződő közösség, s a tanár nem tudhatja kézben tartani, kezelni a megnyíló folyamatokat. Érdekes, termékeny és tartalmas diskurzus bontakozik ki mindahányszor e kérdések felmerülnek. A könyv remek címében is megjelenő állásfoglalás értelmében azonban e recenzió szerzőjének álláspontja szerint nem vethető, nem hanyagolható el éppen az iskolai alkalmazás, az irodalomoktatás biblioterápiás jellege. Ami inkább szemlélet, az irodalomból történő életteli, életszerű részesülés, a benne való megmerülés lehetne. Az olvasói ráismerés, az egzisztenciális érintettség felismerésének elősegítése. A reform- és alternatív pedagógiákban, az élményszerű irodalomtanításban ennek óriási a szakirodalma. A sokoldalúan képzett szerző mintha ezen a ponton megkötné magát, s katonás, formális, magolós, életrajtot és mitmondaköltő-attitűdöt tételezne irodalomórákon. Béres Judit biblioterápiás vonatkozásban nemcsak a közoktatásban, hanem az irodalomtudományban sem bízik, amelynek utóbbi bő félszázada pedig a befogadót élteti, s kíváncsian tekint a hermeneutikai, recepcióesztétikai megfontolásokra, a szövegek gyakorlati alkalmazására, hasznára változó határokkal és horizontokon. Béres valószínűleg mindezek tudatában mégsem a szöveg-, hanem a személyközpontú, az interperszonális és intrapszichés irányú elmozdulást képviseli, Yalommal s Hász Erzsébetet vitatkozva (161), akik az ő olvasatában túlzottan a katarzusra, annak automatikus hatásmechanizmusára alapoznak. A műközelítő terapeuták nézetem szerint azonban korántsem így gondolkodnak, hanem engedik és bátorítják, hogy vissza-visszatérve a szöveghez a kliensek ráolvassák saját életüket arra, merítsenek abból, ismerjék fel mintázataikban magukat, s közelítsenek e dinamikában a mű, önmaguk és a világ megértéséhez ezek egymáshoz való viszonyán – s a csoporttagok egymáshoz történő viszonyulásain át.

Az egyes fejezetek következetesen épülve egymásra, kimerítően tárgyalva résztémájukat adnak ki egészet: valóban körüljárják a tárgy nyúlványait is. Dicséretére válik ez a kiadónak szintúgy, amely engedte s kívárta, hogy valóban olyan kötet jöjjön létre, amivel alkotója elégedett, s így többféle szakma és az érdeklődők hasznára is szolgál. Ahogy a szerző elmondta: biblioterapeuta hallgatói is inspirálták, olykor kitapintva olyan fontos kiszögelléseit a témának, mint például az önségítő könyveké. Ilyenkor ő is utánajárt azoknak, hogy beemelje őket munkájába.

A szövegben alig van elírás; a Zsolnay Negyed szerepel egyszer i-vel (217), s ki-kimarad betű helyenként (155), korántsem számottevő mértékben. Pontosak, következetesek formátumukat is tekintve a hivatkozások, kiegyensúlyozott az egyes témák tárgyalása. A szerzőnek akadnak azért sarkos megfogalmazásai, karcos ítéletei. Egyetemi oktatóként nem rejti véka alá rossz tapasztalatát arról, milyen nehéz megmozgatni a hallgatókat, felkelteni érdeklődésüket kulturális programok iránt: „Általános gond, hogy a koncerteken, bulikon kívül alig akad rendezvény, amely vonzaná az egyetemista fiatalokat” (100). Meglehető rigidity árad ebből a sommás megfogalmazásból, s az, hogy oktatóként nem talált rá az egyetemisták be-

vonódásának, bevonásának módjára a programokba. Megnyerő egyúttal, amit a hagyományos referátumforma elégtelenségéről ír (82). Regisztrálja, hogy az egyetemisták többsége nehezen szólal meg, mert nem erre kondicionálják az órák, s nem tanulja meg megtalálni és képviselni véleményét (81), hiányzik a rálátása az összefüggésekre, a lényegre. Valóban, a kritikai együttgondolkodás érvényesítése egyik legfontosabb feladatunk, s nemcsak az oktatásban.

A könyv számos értéke közül kiemelkednek a saját biblioterápiás tapasztalatából leszűrt érdekes megfigyelések – az irónia fájdmáról (198–201) a terápiában, s arról például, hogy a legnagyobb népszerűségnek a meleg könyv örvendett az Élő könyvtárban. A szakma által arany szabálynak vélt elvek pontos, kerek megfogalmazásait találjuk nála, ám befogadjukként időnként máshova tehetjük a hangsúlyt: „...mindig egészséges arányban kell tartani a csoportbeszélgetés során a személyesről és az általánosról való eszmecsere, hiszen utóbbi teret enged a rejtőzködésnek, a 'másról beszélésnek', a személyes problémák elhallgatásának.” Saját gyakorlatomban az irodalom közegeivel egyenlítődik ki e kettősség. Hadd tegyem hozzá így a fentiekhez általam vallott biblioterápiás alapvetésként, hogy amikor nem saját magunkról, hanem az irodalmi szereplőről van szó csoportjainkban, akkor a másról: az irodalmi anyagról való beszédet, a szereplőhöz s a mű világába történő visszatérést nem tekintem 'másról beszélésnek' és elzárkózásnak, hanem a személyes probléma projekciós síkon történő feldolgozásának. Hasonlatosan ahhoz, ahogy a terápiás folyamatban a másik belehelyezkedik az én világomba (163), s próbál megérteni a változó-megnyíló perspektívában. Ez a saját élményt tekintve szégyenlősebb, áttételesebb, kevésbé direkt; irodalomközelben maradó, az irodalommal dialogizáló szemlélet lenne nevezhető inkább irodalomterápiának, a Béres Judité pedig talán szöveg- vagy beszédterápiának.

Az Azért olvasok, hogy éljek szakszerű, semleges hangon szigorú, korrekt analízist végez tárgyairól, kategóriákba rendezi, pontokba szedi érveit, gondolatmenetét. Sokfelől megközelíthető. Számomra pontos, alapos eseteírásai a leginkább informatívak és meggyőzőek, s nyitnak meg irodalompszichológiai, olvasásszociológiai kérdésirányokat.

DEMUS ZSÓFIA

Nézőpontok tere

ZOLTÁN GÁBOR: SZOMSZÉD

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018
392 oldal, 3990 Ft

”

Megjegyzések, nevek, firkák, utcanevek, térképrészletek, rajzok és persze a mindezeket összekötő történetek – így áll össze egy rekonstruált történelem Zoltán Gábor esszéregényében. Azonban a kötet említett összetevőin túl a legfontosabb mégis a megfelelő nézőpont megválasztása és a szomszéd szerep perspektívája. „Éldegelünk, egy-egy óvatlan pillanatra szabadnak érezzük magunkat, azt hisszük, megválaszthatjuk, kikre figyelünk oda, és kiknek adunk a szavára, kiket szeretünk, miközben közvetlen közletről figyel halálos ellenségünk: a szomszéd” (154). A „Mindenki szomszéd” mondat az elsőként megjelent, *Földet venni* című Zoltán Gábor-novella replikája, mely a fentebbi idézettel együtt rendkívül jól árnyalja a kötet esszenciáját.

A *Szomszéd* azt próbálja bemutatni, hogyan formálja egy város és annak területei az emberek identitását, és hogyan alakítja át a történelmi helyzet, a hatalom, a város egységének mondható képét. Budapest esetében erről az egységről a város helyzetét tekintve sem beszélhetünk, Buda és Pest vagy Buda és Judapest; de akár a forradalom, ellenforradalom, felszabadulás megjelölések is kerületenként és persze nézőpontoként eltérnek. „Általában a zsidó származásúak számára kevésbé otthonos Buda, mint Pest, és viszont, azok, akik nemzeti elkötelezettségüként és zsidó származástól mentesen érkeznek a fővárosba, Budát kevésbé találják ellenszenvesnek” (13). Ebből a sokféle nézőpontból vajon hogyan is áll össze a mindig problematikus „igazi” vagy a valósnak hitt történelem, és vajon milyen célt szolgál ezzel a megvilágítással? „A nézőpontom maga lett a vizsgálatom tárgya. Ahonnan vizsgálódom, oda szeretnék belátni. Arra irányul a figyelmem, hogy honnan is figyelek” (80).

A kötet felépítését a város lakóinak ismertetése tagolja, melyet sokszor a megjegyzések, az oldalak szélén szereplő kézzel írt nevek is jelölnek, újabb és újabb eseményt, elbeszélést kapcsolnak össze. A kézzel írt szövegekkel a szerző a jegyzetelés fontosságát emeli ki, amit több esetben is hang-

súlyoz; a megjegyzés jelenléte lehet valaminek a hiánya, vagy épp ellenkezőleg, valami igazán fontosat, esetleg vitathatót emel ki. A kötet egészében úgy gondolom, jelen van a jegyzetelés motivációja, kért hozzáállás az olvasótól, ami abból is fakadhat, hogy a kötet sok tényanyagon és információn túl az elbeszélte történelem (oral history) meglétét is ugyanolyan fontosnak tartja – vagy még fontosabbnak.

A múlt hiteles felidézése sok esetben problematikusnak tekinthető, Zoltán Gábor kötetének lábjegyzetei, hivatkozásai vagy akár a korszak költőinek egy-egy idézett verse mind ahhoz járulnak hozzá, hogy egy összetett képet adjon főleg a '44–45 telén történt városmajori eseményekről. Ezen túl annak hatásait is kiemeli, és reflektál a jelenkorra is, ugyanakkor megkérdőjelezi, ellentmond néhány emlékeknek, hiszen akármennyi adat marad is, egy része az utókor számára csak feltételezés. Egy lábjegyzetben foglalja össze hozzáállását mindehhez: „Talán akadnak majd, akik éppen hogy keveslik a neveket, számokat, hivatkozásokat. Tudom, többféle irányba mozdul ez a szöveg, egyes szakaszai mintha alapkutatásokat feldolgozó értekezések lennének, máskor meg történeteket próbálok elbeszélni. De hát ez volt, ezt csináltam ezekben az években, neveket és számokat kerestem, és közben időről időre képeket, arcokat, hangokat is találtam” (243).

A múlt történéseit egyedül az utcák, az építészet, az épületek őrzik ténylegesen, melyek tanúságot tesznek a korról, igazolják a változásokat: egy mai lakóház hogyan lehetett nyilas bázis vagy zsidók számára befogadóhely, hogyan válik az otthon a meghurcolás színhelyévé. Megmarad néhány hír, fontosabb tény az utókornak, de könnyű így is nemtudónak lenni, ahogy a könyv szerzője is írja, könnyű tudomást sem venni a múlttól, például a Maros utcai zsidókórházról és az ottani borzalmakról. A kötet érdekessége talán, hogy ha nem is minden esetben, de azokat az információkat tartalmazza, igyekszik vázolni, amiket el tudnánk kerülni, de ezt a feltételes módot Zoltán Gábor próbálja cáfolni, pontosabban a nemtudó szerepéből igyekszik kiléptetni az olvasót – és bevallottan saját magát is. A szerző vívódása a várossal: „Az én csataterem most nemcsak az agyam és a szívem, hanem az a terület, ahol szinte egész eddigi életemet leéltem. A Városmajor és környéke” (18). A nemtudás a szerző magatartását is árnyalja, egészen a könyvben említett 2011-ig, mely egyfajta válságpontnak is tekinthető: „ötven és a halál közt”; és a kitalált történetek helyett a téma önmaga lesz, „Illetve a folyamat, amiben a tizenkettedik kerületi, nemzeti elkötelezettségű fiatalemberként felnő, aztán idővel mégis sikerül a nemzet ellenségévé válnia. Jobban mondvá: a nemzetnek sikerül a maga ellenségét felfedeznie benne” (6). Sajátos időszerkezet lép érvénybe a kötetben, összekötve a múlt történéseit annak semlegesnek tűnő szomszéd karakterével, emellett a jelenkorra tett hatásával, és annak nemtudó, de mégis nyitott karakterei, mozgatói a történetnek (történelemnek) és a jövőbeni terveknek. Éppen ezért többféle olvasói attitűdöt kínál, a linearitás követelése pedig nem feltétlenül jó befogadói stratégia. Az időbeliségre a kötet szerkezetén kívül maga az alcím is utal: *Orgia előtt és után*, sok esetben visszautal az előző, *Orgia* című kötet eseményeire, szereplőire, vagy konkrétan a kötet hatására reflektál, de nem feltétlenül kell folytatásként tekintenünk a műre – inkább továbblépés: egy nézőponttal távolabb áll ez a kötet. Ahogy a szerző is megfogalmazta „Az *Orgia* az a könyvem, ami nem szorongásból táplálkozik. Amennyiben a szorongás tárgyaltan, általános félelem. Az *Orgia* már a félelemből táplálkozik, a felismert és tudatossá vált félelemből. Szorongásomat félelemre cseréltem. Félni végül is jobb, mint szorongani” (85). A *Szomszéd* pedig az a könyv, amiben az *Orgia* félelme émellyel és iszonyattal keveredik, és ebből tárgyilagosság és unalom marad.

Ugyanakkor a kiemelt emberek, akik strukturálják a kötetet, már önmagukkal sem a tárgyilagosság felé mutatnak. Kun András, Fiala Ferenc, Solti György, Szabó Dezső, Murgács Kálmán, Ék Sándor, Sztehlo Gábor, Rákosi Zoltán és Göncz Árpád, hogy csak pár nevet ragadjak ki; portréjuk, emlékeik és benyomásuk a korszakról kirajzolják a város képét. Ahogy a történelmi korok, politikai nézetek rendezték egy-egy ember életét, úgy hatottak egymásra cselekedeteik is. Zoltán Gábor nagy hangsúlyt fektet a nézőpontok és a mögöttük lévő portré körvonalazására – némely esetben a wikipédia vagy az irodalomkönyvek felütéseihez áll közelebb. A születési dátumok és ennek alapján a szereplő kortársainak megnevezése által egy nagyobb rendszerben próbálja elhelyezni az itthoni eseményeket. Ez talán azért is fontos, mert kapaszkodót kínál, biztos pontokat. „Nézem a fennmaradt képeket, szeretném kivenni a jelentőségteljes apró részleteket, és legtöbbször nem azt találok, amit kerestem. A képek szét-esznek, szemcséssé válnak, vagy pixelessé, attól függően, hogy a régi vagy az új technológia nem elég részletgazdag” (74). A dátumokon kívül az írói magatartások nyújtanak még fogódzót a történetek rögzítésére, ezért is szerepeltet a kötetben több író. A megfigyelés, önmonitorozás mellett némi tárgyilagosság, unalom vegyül a munkájukba, melyekre a szerző is példaként tekint. A szomszéd ebből a szempontból taktikai nézőpontváltásnak is tekinthető, aki előbb vagy utóbb kilép a semleges szerepből, akár tudatosan vagy akár a körülmények hatására, és ennek a kilépésnek a bemutatásában segít a kötet, ezek után a szerző meghagyja a döntést az olvasónak, hogy ítélkezzen, véleményt formáljon. „Máshonnan származó információkból lehet tudni, hogy azok félemlítették meg embertársaikat, akik körülöttük éltek, akikkel egy nyelvet beszéltek. Akikkel közös üzletei, hivatalos, szerelmi ügyeik voltak korábban. A szomszédok” (216).

A szerző egy tag önéletrajzi elbeszélésbe ágyazva rajzolja ki a város történetét, mely további elbeszélte történeteken, visszaemlékezéseken keresztül mutat újabb részleteket, összefüggéseket. Ugyanakkor a szerző identitására is hatottak a történetek, a körülötte lévő történelem: sokszor reflektál önmagára, hozzászól emlékeit az elbeszéléshez. A kötet a zsidókörház kapcsán többféleképp árnyalja az akkori helyzetet, mind a zsidók, mind a nyilasok szempontjából. A korszak többek között olyan fogalmakat generált, mint zsidóvér, zsidóálmom, zsidótörvény, zsidóüldözés, zsidóellenes, zsidómentes, zsidó térfoglalás, elzsidósodás, zsidókérdés, zsidódosszié. Ezen fogalmak mentén óhatatlanul is a felelősség kérdése merül fel, amely mindig vitatott, és ez a kötetben lévő történetek alapján is világosan látszik. Ugyanakkor a szerző újra és újra próbál távolságot tartani, tárgyilagos maradni. „A vadgesztenye levelei ősszel megbarnulnak és lehullanak, az emberek időről időre embereket ölnek. Ez a természet rendje” (93).

Zoltán Gábor kötetében az említettek függvényében talán nem is kérdéses, hogy a nemzetfogalom mellett a név és a nyelv is fontos összevetője lesz a szerepeknek. A nemzetfogalomhoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a párt fogalma is. A szerző ezekkel összefüggésben fogalmaz meg több aktuálpolitikai megjegyzést is. „Közel száz év alatt nem lett definiálva, mi az, hogy magyar társadalom, és ez – nekem most úgy tűnik – eleve és szükségszerűen lehetlenné teszi az ország problémáinak megismerését, jövőjének elgondolását” (76). Azonban nem feltétlenül tartom fontosnak a definíciókat, vagy azt, hogy a definícióktól várjunk bármilyen igazságot. Irányt mutathatnak, de a kötet történéseiből is látszik, hogy a történelem és a környezet folyamatosan változtatja az embereket, a szerepeket, még a neveket is, így talán a definíciókat sem tekinthetjük állandó együttthatóknak. Ekkor térhetünk át a nyelv szerepére,

ahogy a szerző is kiemeli dr. Schiller József gondolatait: „Az emberek gondolkozását, észjárását, szokásait, modorát mind a nyelve dirigálja. A nyelv szerkezetében, törvényeiben, hangrendszerében rejlik valamely titokzatos erő, amely formálja annak az embernek a lényét, akinek agyvelejét először foglalja el” (170). A nyelvet azonban a nézőpontok is sokszor átírják, melyhez még a szerző is csatlakozik, és megkérdőjeleződik a tulajdonos személye, akihez a nyelv köthető. „Az enyém ez a nyelv? A gyilkosok nyelvén beszélnek a gyilkosokról. A frissen megásott sírokat, a sebesre vert testeket nem láthatom, de a szavak ki-be járnak bennem. Mindegyik mocsoktól ragad, hazugságtól bűzlik” (254). Az elbeszélő nem úszhatja meg azonban a hitelesség szempontjából sem a gyilkos, sem az áldozat nézőpontját, egyik sem megkérdőjelezhető, hiszen a történelem sem tekinthető egy perspektívából, ugyanakkor az emlékezet-közösségek hiányában nehéz bármelyiket is rekonstruálni.

Zoltán Gábor kötelességtudata és kötete egy kísérlet arra, hogy tisztán lássuk a tényeket, hogy megismerjük az emberi természetet, magukat az embereket, címkék nélkül, annak tudatában, hogy elismerjük saját negatív nézőpontunkat is. Sokféle illuzórikus gondolat van a szerző hozzáállásában, ha ugyan nem is mindegyik teljesíthető, mint a közös értékek megteremtése, közös gondolkozásra azonban sarkallhat bennünket, ami a történelmi műltfeldolgozás egyik alapvető eleme lenne. Az emberek nincsenek predesztinálva, folyamatos döntések vannak, melyek megkérdőjelezik az egyént. Szerepeket alakítunk ki, melyeket így vagy úgy, de vállalunk: művész, nyilas, író, zsidó, szomszéd, de mindezekon túl ember.

VISY BEATRIX

Az esélytelenek nyugalmával?

BÖDECS LÁSZLÓ: AZ ÁRVÍZ HELYE

FISZ
Budapest, 2018
76 oldal, 1800 Ft

Bödecs László második kötete is a hiány esztétikájára épít, ahogy számos műalkotás a XX. század elejétől egészen napjainkig. A hiányérzet, a töredezettség, szétesettség, az értékvesztettség tapasztalatából táplálkozó művek a világot, a dolgokat in absentia ábrázolják. A hiány azonban olyan jel nélküli jelölet, olyan üres hely, lyuk, hézag, repedés, űr stb., amely mindig a valamivel – az artikulálhatóval, jelenlévővel – szembeállítható. A semmi is a valamivel, mindennel szemben megképződő nemlét. *Az árvíz helye* kötet cím és a verseket meghatározó címadás a hiány megragadásának, reprezentációjának koncepcióját sejtetik. A fosztóképzős verscímek sokasága épp ennek, a dolgok „megfosztásának”, a jelentések ellentétbe fordíthatóságának, a körbe írható, megfogalmazható hiányoknak jelölői (*Értelmetlen, Tehetetlen, Esélytelen* stb.) A fosztóképzős alakok olyan nyelvi lépéssel (képzővel) létrejövő kifejezések, melyek éppen a jelentések megfordíthatóságát, kiüresíthetőségét érzékeltetik, sok esetben a dichotómiát, az ellentétes struktúrákat, jelentéseket tárják fel, s amennyiben ismert, ismerhető az adott szó jelentése, a fosztóképzős alak, még egyéb jelentésmódosulások esetében is pontosan határozza meg a valami-vesztettséget, a hiányt.

Bödecs László kötete kapcsán nemcsak azért érdemes erre az eljárásra felfigyelni, mert a versek jó harmada ilyen címadással él, figyelembe véve azt is, hogy a fosztóképzős alak nem minden esetben bír negatív jelentéssel (pl. *Megin-gathatatlan*), hanem mert ez a nyelvtani képző és használata jól jellemzi a szerző viszonyrendszerét, közérzetét, élethez, léthez való viszonyát. *Az árvíz helye* nemcsak a hiányok, a semmi, az űr ijesztő kísértésének kötete, hanem a viszonyok, viszonylagosságok és viszonyrendszerek felvázolásáé is. Az eddigiekben jellemzett hiánypoétikai vonások mellett a *mintha, talán, lehetséges* alapállása („talán mondhatom, hogy a főutcán állok”; „Suttogni kéne, hátha a sötétben valaki hall-

gat”) is jellemzi a verseket. A bizonyosságokra való rákérdezés, a sokféle nézőpont és igazság lehetőségének felvetése következtében egy gondolati, az értékeket, létlehetőségeket kereső költészet áll előttünk. Ám nem egy kívülről felső hatalom, metafizikai erő indulatos faggatása történik, mint az első kötetben, a *Semmi zsoltár* több versében, és szintén nem a dolgokra rákérdező lendületes, felforgató erők működnek itt, hanem mindez az állapottrögítés és értelemkeresés nagyon visszafogott, elégikus, reflektív hangokon szólal meg a *semmi, sehol, esélytelenség*, a *nem* és a *nincs* folyamatos árnyékában, a tagadószavak és hiánynévmások erdejében. („és nem magára gondolt / az övéit tartotta szem előtt de / nem fogyatkoztak meg csak lehetséges / hogy innen a magasságból / ott lent a mélységben / kevésbé látszanak // ha nem is néz le sejtí már ...” vagy a *Képtelen* című vers: „Nem látlak, de néha beszélünk, / azért felismerem az időszakaid, / olyan ez, mint az évszakok, ahogy / minden alakul, de semmi sem változik.”) A versbeszélők talán túlságosan is beletörődők, nyugodtak ebben a kötetben, a keserédes megállapítások, a rezignáció, a csend (mint szintén hiányalakzat), az egzisztenciálisan, érzelmileg beérkezett, érett személy mindent relativizáló belátásai szomorú és szürke – igen, pont ezekkel a jellegtelennel jelzőkkel jellemezhető – (vers)világokat teremtenek.

A beszédhelyzetek tehát sokszor feltételesek, a beszélők *mintha*-helyzeteket, *mintha*-érzeteket közvetítenek, jövőbeli, álombeli pozícióból szólalnak meg, amelyeknek mindig eleme erre a *minthára*, nem valóságosra való ráébredés, visszazökentés, vagy még bonyolultabb esetben a látszólagos és valós, el/odaképzelt és valóban ott lévő váltakozása, a jövő-, jelen- vagy éppen a múltbeli folyamatos szembesítése egymással. Ezek az ellentételező gondolatkísérletek (*nem szédül*), tudati vagy idősíkbeli áttételek megnehezítik a versek követését, Bödecs költeményei nem adják könnyen magukat. Már csak azért sem, mert költészete inkább fogalmi-logikai természetű, a létezés, az emberi élet alapjait, morális és metafizikus létlehetőségeit és a mindezekhez kapcsolódó érzéseket vizsgálja. Ez nem jelenti azt, hogy poétikája nélkülözné a trópusokat, a képi, jelentésátvitelekkel élő láttatást, sőt egyfajta szituációteremtés, a hely és a tér használata fontos a versekben. A város, az otthon és a lakás mint a városi életmód lenyomatai, benyomásai ugyanúgy jelen vannak e lírában is, mint az utóbbi tizenöt-húsz évben oly sokaknál. „Élni itt is lehet, / Ez is csak egy város.” Az *Örök reggelben* a megszólaló az „alig napfényből”, a lakás éjjeli csöndjét megsértő zajokból, kellemetlen zörejekből, a nyugalom burkát feltörő éles fényekből bontja ki költeményét. A „szűkös légtér” és a „reggel rozoga díszlet” nemcsak ezt a verset jellemezheti, hanem talán átfogóan is érvényes a versek világára. A konkrét terek, helyszínek, a városi képek itt hamar elvesztik konkrétságukat, átlényegülnek, elvonttá válva simulnak be a költemények gondolati-fogalmi síkjába. Sőt, rendjébe, rendszerébe, „itt minden rendben egyébként / a házak mint katalógusok / a könyvespolcon egymáshoz simulnak – / az emberek bennük képek // és nézheti őket valaki”. A felülről, kívülről láttatott „alvó skatulyák” Kosztolányi *Hajnali részegségét* is idézik, a kötetben visszatérő rend, rendszeres motívuma pedig József Attilához köthető, az emberi élet, a világ működésének, rendjének kutatása, a létezés rendezettségének és „folyton felfeslésének” számbavétele Bödecs több versében tetten érhető. Az imént idézett *itt minden* című vers mellett ilyen az *Erre van idejük* vagy a pillanatnyi csendben feltárulkozó (pillanatnyi) rend a *Megállíthatatlan* című műben: „pár pillanatra csend lett, / akkor pedig eszembe jutottál, / mialatt a kihunyó zajok / megadták magukat a rendnek.”

Az otthonosság, megérkezés tematikus szinten is meghatározó, az egyfajta beérkezetttség, megállapodottság konstatálása mégis korlátozott, némileg visszavont, nincs határtalan öröm,

boldogságra való ráhagyatkozás, az idő múlása és a múlt elvesztése feletti fájdalom, a beszélőt övező külvilág és az ebből fakadó közérzet inkább a töprengésnek, rezignációnak enged teret, a boldog-szomorú dalok (*Szenvtelen*), pátosz és érzelmi felfokozottság nélkül, akár az érett Kosztolányi alapállásával is rokoníthatók. A hétköznapok hétköznapisága, szürkesége, lassúsága, a fásultság és az unalom érzetei „ragályosak”, az olvasót ezek is elidegeníthetik. Van ezekben a versekben valami létösszegző, rendszerező gesztus; adott helyzetekből, látványokból, napszakokból bomlanak ki ezek a pillanatnyi „létegeszek” vagy azoknak elképzelt, versben, nyelv által konstruált változatai. A mozdulatlanság, a csend, a dolgok különböző – sokszor felülnézeti – nézőpontú szemlézése ad ezekre lehetőséget, késztetést, s a múlt összegzése, emlékek rendezése mellett az újra, életre való örök várakozás is hangot kap olykor, mint például a *Szinte felesleges* című költeményben, de ez a várakozás inkább túlélés, „így vésszelnek át a tetszhalottak”. S bár a múlt eseményei, emlékei és a jövő élhetőségének, minőségének kérdései fontosak tűnnek, a versekben mégis a tehetetlenség, általános esélytelenség fogalmazódik meg, ahogy itt is: „Nincs történet, e mozdulatlanságot hívjuk életnek, / ha beszélni van kedvünk róla, / telik vagy múlik, sőt egyszerűen van, / nincsenek erre jobb szavak.” Ezek a létértelmező, rendszerezésre törekvő, a dolgok összefüggéseit láttató, átfogó rezignált „tablók” a hangulatokon túl azáltal kapnak súlyt, komorságot, hogy a szerző sokszor eloldja a versbeszélőket a személyességtől, a közvetlen hangtól. A más(ik)hoz fordulás aktuálisai, a többes szám első személyű vagy a személytelen megszólalásmódok közösségi, általános (érvényű) beszédet érzékeltetnek, e poézis – nemzedéki, általános emberi – „sensus communis” jellegét erősítik, a személyes mindaddig tűnik lényegesnek, míg az érzékelés zajlik, a helyzet által létrejövő benyomások, nézőpontok kialakulnak, vagy azokban az esetekben, amikor a versbeli alany szereplőként vagy megfigyelőként részese egy szituációnak. A személyes élmények azonban gyakran absztrahálódnak, továbblépnek egy elvontabb megállapítás irányába: „Hátunkon viszünk nyarakat, teletet, / vállunkat nyomják az egék súlytalan, / széthordják szőke tincseinket a szelek.”. A lírai én finom változatai, a megszólalásmód változatossága, a versen belüli nézőpontok váltakozása mindenképpen e líra erényei között említhető, hiszen tovább erősítik a fentiekben már kifejtett viszonyrendszerek, árnyalatok relativitását, a személyes és az általános létezés közti átmeneteket, a dolgok szerepe és súlya közti finom különbségeket, a nyelvet egy rögzített pozícióból (le)uraló beszédmódok lebontásának próbálkozásait.

Ugyanakkor, ahogy az eddigiekből is kitűnhetett, Bödecs lírája vagy pontosabban lírai alkata érzékeny megoldásaival és vállalt fásultságával, magára kényszerített nyugalomával elszántan keresi a létezés, a történelem értelmét, az ember mint olyan általános igazságait, metafizikai, antropológiai és morális kapaszkodóit. Az ilyesfajta dolgokba vetett bizalom vagy legalábbis ezek felismerésére, megragadására tett próbálkozások és ezek versbeli megformálása, a hangvétel, versépítkezés, a nyelvi, logikai eljárások (például gondolatrítmus, ellentétpárok, az általános névmások [semmi, mind, minden stb.] használata) a modernség, elsősorban Kosztolányi és József Attila 30-as évekbeli lírájához kapcsolja versvilágát. Bödecs reménytelensége, elveszettsége „mindössze” annyival nagyobb, túl a XX. századon, hogy nála már nemigen találjuk a forma ellenpontozó, megtartó, abroncsoló szerepét, mely a „legszebb rímmel csap a jajra”.

Az éjszakákból, esti és reggeli állapotokból kibomló versek, ahogy az elődöknél is, a kiélelt perzepció időszakai, a tudatállapotok elmozdulhatnak, a különböző létsíkok – álom,

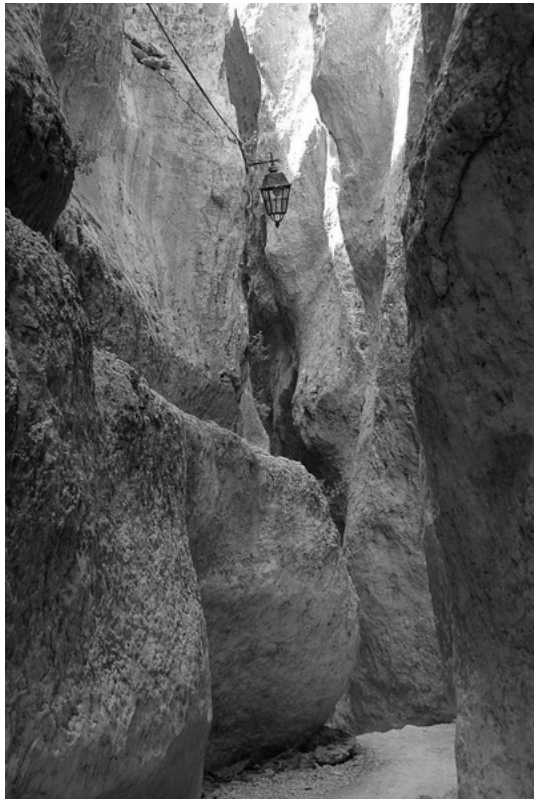
képzelet, valóság – egymásra csúszhatnak. A nyugodt napszakok eseménytelen eseményességéből, a megfigyelés helyzetéből, a csendből, a látványból elinduló gondolatok, meglátások mindkét költővel összefüggéseket mutatnak, gondolhatunk József Attila éjszaka verseire (*Külvárosi éj, Téli éjszaka, Hazám*) vagy a *Hajnali részegsége*re is.

A Kosztolányi-hatást a boldog-szomorú dalok bödecsi alakváltozatai mutatják, a beérkezés elégedettségének és veszteségeinek paradoxonjai, ambivalenciái, illetve a *Számadás*-ciklus nagy összegző verseinek otthon-otthonalanság víziói, tudatállapotokat megbontó, ég felé tekintető metafizikai bizonyosságkeresése, melynek során az élet mulandóságával, szépségével, szociális-társadalmi aspektusaival egyaránt számolnak a megszólalók. József Attila hatása még ennél is egyértelműbben megmutatkozik, a már említett rend és a hideg úr motívuma több alkalommal is feltűnik, így a *Nem volt esély* című záróversben is, a kötet talán legszemélyesebb vallomásaiban. A cím és az első két szakasz még leíró, személytelen. A forró nyári képet mint az élet (túl)érett tetőpontjának, életteltettségnak az ábrázolását a „Mennyire szeretlek, élet,” elragadtatott vallomás szakítja meg, az ódai magaslatok, a másik iránt érzett szerelem, szeretet nyelvi áradása azonban rögtön meg is megtorpan, az érzelmek kimondása ugyan nem szakad meg, de a költemény mégis a veszteségeket, az elveszett esélyt fogalmazza meg, és a dolgok mögötti háttérhez, a minden mögött ott feketéllő József Attila-i hideg, közönyös semmihez érkezik: „a feketülő légtér mögül kileső ár, / a hideg csillagok.” A vers emelkedettsége hasonló, mint a kötetben helyet kapó *Oda* című versben, mely alcímével, műfajmegjelölésével is rögtön megidézi a költőelőd *Ódáját*. Az *Oda* pedig szintén a belső szervek útvesztőibe, meleg csendjébe vezet, „nyirkos melegbe, kényelembe, csendbe, / földilátú súlytalanságba, / egyformán közel minkét véghez”, mely egyszerre az anyaméh kezdet előtti védelmező bugyra, a születés előtti őegység és a szerelem, két test egyesülésének, egy gyermek megfogadásának helye is. A második rész, tovább feszítve a József Attila korában még szokatlan nézőpontot, képtársítást, egy nőgyógyászati lelet átpoétizálásában számol be a magzat befogadására alkalmas női testről. S ezt az orvosi diagnózis által eltávolított, objektivizált szervleírást követi, ahogy a vers pretextusában is, a „Szeretlek, mondom...” kezdetű vallomás, itt formailag inkább a *Mellékdalra* komponálva.

A tér, a rend, az emlékezet szövedékét a kötet legmeghatározóbb hiányalakzata, a csend szövi. Csönd, némaság, hallgatás. E hiányok többféle jelentéssel bírnak, egyrészt a tehetetlenség, szenvtelenség, esélytelenség jelzéseiként is szolgálhatnak, „Ő nem kiáltott, csak nézte, / ahogy lezárul a jóllakott kukafedél.” A feszült csend, az elakadó hang, a cselekvés blokkolása, a kimondás képtelensége többször megfogalmazódik a versekben. Ugyanakkor ezek a bénult helyzetek, „Nem jött ki hang a torkán,” „Csak az ér feszült pattanásig”, a versben, vers által való megszólalás metafikciói is egyben. A költemény nem más mint a hiánnyal szemben létrejövő, a csendből, beszéd nélküliségből kiszakadó valami, a „lét dadogása.” De épp ez adhatja Bödecs csendjeinek pozitív töltetét is, a csend állapota valamiféle teljesség is, a teremtés, létezés „normális” alaptónusa, az ezzel harmóniában lévő ember egysége; a reménynek, a bizakodásnak a csendje, melyet végül a külvilág és az ott megképződő hiányok, zavarok kénytelenek feltörni: „de a csend csak addig volt elviselhető, / amíg még hittem benne, hogy eléd állhatok / megtörni”. A csendhez hallgatáshoz, szóláshoz való viszony dilemmáit a *Meggon-dolatlan* című költemény is exponálja, nemcsak azzal a kijelentéssel, hogy a „szeretet néma, kétfejú szörnyeteg”, hanem sokkal inkább a hallgatás, a csend „viselésének” morális hátterét,

a tettek felelősségét veti fel az „Akik még akarnak valamit, / viselik a legmélyebb csendeket” sorokkal.

Van valami bénító, általános tehetetlenség a világ dolgaival, a társadalommal szemben, mintha ez lenne Bödecs László kötetének alapállása. Mintha az ember, az egyén nem lenne hatással a világra, saját létezésére, az igazán fontos dolgokra – nem bír, képtelen, nem adatik meg számára. Ám ez nem mentesít, az emberi tettek követelme, a cselekvés belső készítése attól még érvényben van. Ez a feszültség, a kell és a van (vagyis a nincs), a kételyek, bizonytalanságok (vagyis a van-e) és a biztos, hétköznapi dolgok közti hiányok adják a művek felhajtóerejét, a dilemmákat – „Hogy teszünk még, szegény, / hogy remélünk, meggondolatlan” –, a hiányérzeteket, és termelik ki a hiány poétikáját. Az árvíz érkezése fenyeget (*Tájékoztató káresetről*), tán jogos büntetés lenne az emberiség számára, amennyiben az özönvízre is gondolunk. Az árvíz helye jó esetben nem más, mint az ártér, mely olyan „hiány”, olyan medence, gyűjtőterület, amely befogad, elvisel, eltűr nagy dolgokat is. De mi van, ha a víz kilép medréből, elsodor mindent, ami ember és emberi. Az árvíz még nem jött el, ám *ebből* a nézőpontból, a költő nézőpontjából, az árvíz helye is épp elég fenyegető.

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

171. szám

FOGARASI GYÖRGY

A ballada a brit hagyományban: a romantikától napjainkig

A romantikus műballada

Az ún. műballadákat, melyeket Scott gyűjteménye a régi balladák „utánezatainak” nevezett, a mai angol szaknyelv a „népi” (*popular, folk*) vagy „hagyományos” (*traditional*) balladákkal szemben legtöbbször „irodalmi” (*literary*) balladaként említi. A jelző alapvetően e művek utánezott jellegére, egyéni szerzőségére, személyesebb hangvételére és írásban rögzített formájára utal, de nem feltétlenül jelenti azt, hogy e művek egytől egyig pusztán fikciók volnának, mint ahogy azt sem, hogy tisztán az írás és olvasás néma világába utalják a népballadák hangzó formáját. Megtörtént eseményeken alapuló műballadákkal éppúgy rendre találkozhatunk, mint énekelt balladákkal, melyeknek olykor a dallamát is maga a balladaköltő szerzi, aki éppen ezért művét éppannyira tekinti zeneműnek, mint irodalmi alkotásnak. A XX. században pedig az is gyakran előfordul, hogy a szerző előadóművész is egyúttal, s így nem is pusztán alkotóként tekint magára.

A modern műballadák nagyjából három fázisban jelentek meg az angol irodalomban a XVIII. század utolsó évtizedeiben. Ezek a fázisok időben egymásra torlódva, de tendenciájukban mégis egyfajta törvényszerű egymásutániséget mutatva épültek egymásra. Az első fázisnak a mímelt vagy szimulált régi balladákat tekinthetjük, melyek utánezatok voltak ugyan, de ezt álcázták. A ballada alkotója – mint korábban láthattuk¹ – olykor egy régi, eredeti mű közreadójának vagy fordítójának tüntette fel magát, egy hajdan volt (valós vagy kitalált) költő maszkjába bújva. Második fázisként tekinthetünk mindazon esetekre, melyekben a szerző ugyan nem tünteti fel magát másik szerzőként (avagy népként), egyszerűen csak anonimitásban, inkognitóban marad. A névtelenséget – ahogy talán már a színlelést is – vagy annak érdekében választja, hogy megóvja magát publikációja nem kívánatos következményeitől, vagy még inkább talán azért, hogy nevével, kilétével ne befolyásolja kedvezőtlen irányba az olvasást, művének megítélését. Az anonim közzététel természetesen azt az eshetőséget is magában rejti, hogy az olvasó egy régi ismert vagy ismeretlen szerző műveként vagy kollektív kultúrkincként tekint majd a műre, így az anonimitás jótékony homályába burkolózó szerző anélkül jelentkezik másnak tulajdonított alkotással, hogy csalással vagy hamisítással vádolhatnák. Ilyenkor a szerző nem mond valótlan, csupán elhallgatja a valóságot; s mivel

---

¹ Az előzményekről lásd „A ballada a brit hagyományban: a középkortól a XVIII. századig” című tanulmányt (*Tiszatáj*, 2019/április, 98–112, Diákmelléklet). A szövegben később is erre az írásra utalok vissza.

– Rousseau-val szólva – egy haszontalan igazságot hallgat el, hallgatása nem tekinthető hazugságnak.² A harmadik fázisba akkor érkezünk el, amikor a balladaszerző immár nyíltan vállalja szerzőségét, s ezzel nemcsak magát teszi ki kockázatos következményeknek, hanem mindenekelőtt balladáját teszi ki annak, hogy az előítéleteik fogságában vergődő olvasók esetleg negatív véleményt formálnak róla, olvasását félbehagyják, vagy egyáltalán meg sem kísérlik az olvasást, meg sem veszik a művet.

A balladaíró lépcsőzetes „előbújásának” iménti második és harmadik fázisát látványosan járta be az angol romantika nyitányának, költői színrelépésének legfőbb dokumentumaként számon tartott verseskötet, a *Lírai balladák (Lyrical Ballads)*.³ Az első, 1798-as kiadáskor még névtelenül megjelentetett kötet szerzői, William Wordsworth és Samuel Taylor Coleridge, a későbbi változatokat (1800, 1802, 1805), melyek előszóval kiegészülve és némileg átalakított verstartalommal jelentek meg, immár névvel vállaltan publikálták.⁴ A kezdeti anonimitás mögötti motiváció jól kibontható a kötetnyitó *Figyelmeztetésből (Advertisement)* és a versek elé illesztett későbbi *Előszóból (Preface)*.⁵ Ezekben Wordsworth, aki e prózaszövegek szerzője volt, mindenekelőtt az olvasás és ítékezés lassítására kéri a balladák olvasóját. Az óvatosságra minden oka meg is van, mert Sidney, de még inkább Addison vagy Burke elismerő gesztusai ellenére a balladaköltészet még a XVIII. század végén sem tartozott az irodalmi kánonhoz. A kötött klasszicista eszméket csak lassanként oldották a sorra megjelenő, egyre szaporodó balladagyűjtemények, a más nyelvről fordított utánzatok s az azok nyomán átalakuló ízlésvilág. Így még a század legvégén is jó oka volt Wordsworthnek aggódnia, nehogy a fennkölt stílus eszményén nevelkedett olvasók elforduljanak majd ezektől a kísérleti daraboktól. A lírai balladák sem témaválasztásukban, sem formájukban nem illeszkedtek a klasszicista elvárásokhoz (a nemes tárgyakhoz és az azokhoz illően emelt beszédmóddhoz, az ún. „költői dikcióhoz”), sőt valójában a megszokott balladagyűjteményekből is kilógtak volna. Tartva attól, hogy az olvasót majd az „idegenkedés és furcsállás érzései” (*feelings of strangeness and awkwardness*, „Advertisement”, LB 7; vö. „Bevezető megjegyzés”, 146) szállják meg, Wordsworth már előre óva inti közönségét az elhamarkodott ítélettől, és arra kéri, szenteljen kellő időt a költészetben való elmélyülésnek. Mint írja, csak a versekben való „hosszan tartó elmélyedés” (*long continued intercourse*) képes „méréskelni a döntés gyorsaságát” (*temper the rashness of decision*) („Advertisement”, LB 8; vö. „Bevezető megjegyzés”, 147–148).

A klasszicista poétikával való nyílt szembefordulásként értékelhetjük azt, hogy Wordsworth és Coleridge a népballadákat tekintik költői mintának. Ezzel nemcsak a hétköznapi történéseit vagy a népi babonás hitvilágot hozzák be verseikbe, de azokhoz kapcsolódva „az

² Jean-Jacques Rousseau, *A magányos sétáló álmodozásai*, ford. Réz Ádám (Európa, Budapest, 1997), 53.

³ A kötetről a *ballad revival* kontextusában lásd John Blades, *Wordsworth and Coleridge: Lyrical Ballads* (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004), 231-233.

⁴ William Wordsworth és Samuel Taylor Coleridge, *Lyrical Ballads*, szerk. R. L. Brett és A. R. Jones (Routledge, London – New York, 2005 [1991]); további hivatkozások a főszövegben: LB, oldalszám.

⁵ A *Figyelmeztetés* részleges magyar fordítása: „Bevezető megjegyzés a *Lírai balladákhöz*”, ford. Mohay Béla, in *A romantika*, szerk. Horváth Károly (Gondolat, Budapest, 1965), 146-148. Az *Előszó* szemelvényes magyar fordítása: „Előszó a *Lírai balladák* 1802-es kiadásához”, ford. Péter Ágnes, in *Angol romantika*, szerk. Péter Ágnes (Kijarat, Budapest, 2003), 147-160.

emberek valódi nyelvét” (*the real language of men*) is költői rangra emelik („Preface”, *LB* 233; vö. „Előszó”, 147). Wordsworth elismerően szól a régi balladák „művészietlen” (*artless*) verseléséről (uo. 252). Másutt, a *Prelude* című önéletrajzi költeményének könyvekről szóló 5. könyvében egyenesen meg is áldja a madártrillázásra hasonlító „alacsony” (*low*), „balladás dallamok” (*ballad tunes*) ismeretlen szerzőit. A *Lírai balladák* előszavában védelmébe veszi az egyszerű emberek nyelvét, melyet Dr. Johnson – Garrick nyomán – szellemes, ámde Wordsworth szerint szűklátókörű gúnyverssel karikírozott (uo. 255). Az *erdei gyerekek* balladáját idézve foglal állást a hétköznapi nyelv gyakran nem is sejtett költői és bölcséleti értékei mellett, melyek épp a tárgy túlon túl ismerős voltánál fogva maradnak legtöbbször észrevételnek. Ám pontosan ez az, amiben segíthet a költő: képzeletével és kifejezőképességével sajátos színben láthatja és láttathatja a mindennapi jelenségeket (helyszíneket, alakokat, történéseket), miáltal azok újszerűen, a meglepetés erejével hatnak, és talán némi tanulsággal is szolgálnak majd az olvasók számára.

Másfelől viszont – épp az iméntiekből következően – a balladahagyomány sem marad érintetlen. Mi sem hangsúlyosabb ennél, hiszen már a kötet címe is arra irányítja a kortársak figyelmét, hogy itt nem egyszerűen balladák, hanem *lírai* balladák várnak az olvasóra. Több-ről van itt szó, mint pusztán ilyen-olyan formai átalakításokról, amelyenre maga a balladahagyomány is számtalan példával szolgál, vagy amire maga Wordsworth saját balladája, a *Goody Blake és Harry Gill* (*Goody Blake and Harry Gill*) kapcsán hívja fel a figyelmet, amikor annak szokatlan verselésére utal (253). A líraiság a balladáktól megszokott – mint korábban láttuk: inkább drámai, mint narratív – cselekményességgel szemben egy sajátos költői látásmódra, a mindennapi életből vett „incidensek” különleges, poétikus láttatására utal, arra, amiről épp az előbb esett szó. A kötet balladáit – legalábbis a Wordsworth által szerzettek – részei egy olyan kísérletsorozatnak, melyben a költő nem egyszerűen arra törekszik, hogy pergő eseménysorokat, kuriozitásokat, csiricsáré látványosságokat mutasson – akár a mindennapi életből is véve ezeket –, hanem arra, hogy kiszállva a hatásvadászatnak ebből a spiráljából a képzeletet (saját magáét és az olvasóét) hívja segítségül az érzelmileg felfokozott állapot előállításához. Wordsworth meglehetősen szenvedélyes képet fest arról, miként uralkodik el a „rendkívüli esetek utáni sóvárgás” (*craving for extraordinary incident*, 240) a szürke hétköznapiakba beleunt városiak tömegein, s hogy korának irodalmi és színházi termése miként próbálja kiszolgálni ezt a már-már állatias ínséget a fantázia féktelen ingerlésével. Az elme és az érzékek erőteljes ingerlésének addiktív gyakorlata szakadatlanul újratermeli ezt a „lealacsonyító szomjúhozást az örületes izgatás után” (*degrading thirst after outrageous stimulation*, uo.), Wordsworth ezért inkább a képzeletre bízna a testi-szellemi izgalmak előidézését. Törekvése határozott elmozdulást jelez nemcsak a korabeli sajtó szenzációhajász termékeitől, s nem is csupán az egykorú regény- és drámairodalom (vagy akár színházművészet) hasonló irányultságú darabjaitól távolodik el, hanem részint magától a balladai hagyománytól is. Bírálatainak fő célpontját az „örjítő regények”, valamint a „beteges és ostoba német tragédiák” mellett a „mindent elöntő üres és féktelen verses történetek” képezik (uo.).⁶

⁶ Ezzel a véleményével Wordsworth korántsem volt egyedül. A rémtörténetek ekkortájt tetőző divatja másokat is kritikára serkentett, gyakran parodisztikus gesztusok formájában. Horace Walpole (*The Castle of Otranto*, 1764) és Clara Reeve (*The Old English Baron*, 1777) művei nyomán az 1790-es években sorra jelentek meg a tömegeket vonzó rémregények (Ann Radcliffe, *The Romance of the Forest*, 1791, *The Mysteries of Udolpho*, 1794; Matthew Lewis, *The Monk*, 1796), valamint rémdrámák,

Korábban szó esett róla, hogy a XVI–XVII. századi *broadside* balladák – köztük megannyi népi eredetű ballada is – afféle bulvárfunkciót láttak el. Most Wordsworth mintha korának kommersz balladaterméséről állapítana meg hasonlót. Olyan stimulációs elvet követnek, melyet ő épp elvetni látszik a „közvetlen külső izgatás nélkül” (*without external excitement*) kialakuló felindultság, az emlékek fantazmatikus megidézésén vagy a jelenvaló dolgok imaginatív átlényegítésén keresztül előálló szenvedélyesség javára. A képzelet elidegenítő hatása Wordsworthnál fontos kritikai funkciót kap – mely később az orosz formalisták defamiliarizációs irodalomfelfogásában vagy Brecht elidegenítés-elvű színházipoétikájában köszön vissza –, ám ez a kritikai működés egyúttal újabb vakfoltot is termel, mert miközben a kulturális beidegződések kibillentésére, a „második természet” ideologikus leplének lerántására vállalkozik, a „természetességre” és „közvetlenségre” való hivatkozással egy mindennél hatékonyabb ideológiát erősít. A stimulációtól megtisztított ballada egyszerre ígéretes ideológiakritikai fegyver és önmagát már-már tökéletesen álcázó ideológiai csapda.

Az alcíme szerint egy konkrét hétköznapi „incidensről” szól *Simon Lee, az öreg vadász* balladája. Ebben Wordsworth előbb hosszú versszakokon át az egykor daliás és erőteljű duzzadó, később fél szemére megvakult, idős korára pedig teljesen elgyöngült és elszegényedett férfi sorsát és nehéz helyzetét ecseteli, majd hirtelen váltással olvasójához szól, aki az alcím alapján joggal egy konkrét eset „elmesélését” is várja a műtől:

*O reader! had you in your mind
Such stores as silent thought can bring,
O gentle reader! you would find
A tale in every thing.
What more I have to say is short,
I hope you'll kindly take it;
It is no tale; but should you think,
Perhaps a tale you'll make it.*

*[Ó olvasó! ha volnának elmédben
Tartalékok, amiket a néma gondolat előhozhat,
Ó nyájas olvasó! akkor
mindenben mesét találnál.
Mi mondandómból hátravan, rövid;
Remélem, szívesen veszed;*

---

melyek olykor épp e regényeket adaptálták színpadra (Henry Siddons, *Sicilian Romance; or the Apparition of the Cliff*, 1794; James Boaden, *Fontainville Forest*, 1794; Matthew Lewis, *The Castle Spectre*, 1797). Ipari mennyiségű és elsöprő népszerűségű szellemes reakciókat váltott ki a kortársakból: Ismeretlen szerző, „Terrorista regényírás” (*Terrorist Novel Writing*, 1797), ford. Fogarasi György, *Tiszatáj* 2019/április, 60–61; Jane Austen, *A klastrom titka* (*Northanger Abbey*, 1803/1817); Thomas Love Peacock, *Nightmare Abbey*, 1818. A „gótikus” hullám, melynek hátterében Shakespeare vérdramái mellett a népballadák babonavilága is ott volt, pár éven belül a balladagyűjteményeket is elérte. Efféle balladaválogatást tett közzé fordításokból, valamint Robert Southey és John Aikin verseiből szemezgetve Walter Scott (*An Apology for Tales of Terror*, 1799), valamint ugyancsak vegyesen fordításokból, illetve saját és mások, például Scott és Burns alkotásaiból Matthew Lewis (*Tales of Terror*, 1799; *Tales of Wonder*, 1800; *Tales of Terror and Wonder*, 1801).

*Nem mese, de ha úgy tartja kedved,
Majd te talán mesévé teszed.]*

A ballada elbeszélője végül teljesíti az olvasói elvárást, és megoszt az olvasóval egy konkrét történetet. Egy alkalommal, amikor Simon Lee egy korhadt fatuskót próbált kicsákányozni, s ereje fogytán már épp feladni készült a küzdelmet, az arra járó elbeszélő besegített neki, s egyetlen csapással átvágta a földbe kapaszkodó kusza gyökereket. Az idős vadász könnyes szemmel köszönte meg a segítséget, mire a narrátor zárásul megjegyzi: mindig búskomorsággal tölti el az emberek hálája. Vagyis, noha olvasóként megkapjuk az ígért incidens történetét, ez azonban Wordsworth szerint nem maga a „mese” (*tale*). A mese ugyanis az előbb idézett részlet szerint olyasmi, ami mindenben megtalálható, de csak akkor, ha az olvasó mozgósítja a maga „tartalékait” (*stores*), emlékezeti és képzeleti forrásait, és ezek segítségével fedezi fel magának az elmondottakban a mesét mint tanulságot hordozó történetet, mint valamiféle fabulát. Vagyis ha ő maga – képességeinek bevetésével – mesét „csinál” (*make*) az olvasottakból. A szöveg elbeszélője sugalmazza, hogy van tanulság, maga meg is fogalmaz egy záró gondolatot, de kifejtett magyarázattal nem szolgál, ekként készítetve olvasóját a mese megalkotására.

A sugalmazásnak ez a mozzanata visszatérő gesztus Wordsworth balladáiban. Elég talán két olyan darabra utalni, melyekben a gyermek alakja jelenik meg a természethez hasonló tanítómesterként,⁷ vagy – ahogy másutt, *A szivárvány* (*The Rainbow*) című versében fogalmaz a költő – „a férfi apjaként” (*father of the man*). Az egyik példa a széltében ismert *Heten vagjunk* (*We Are Seven*) lehet, mely még Wordsworth életében *broadsheet* formában terjedt, ám népszerűsége később visszaütött, szatirikus támadások céltáblájává téve a szöveget (például Karinthy Frigyes számára). Ez egy tanyasi kislány sajátos fantáziavilágával ismertet meg minket, aki szerint eltávozott testvérei (függetlenül attól, hogy városba mentek, tengerre szálltak vagy sírba költöztek) továbbra is együtt élnek vele, elevenen élnek benne, s távollétükben vagy holtukban is élőként, jelenvalóként tartja számon őket. Mivel a vers elbeszélője nem fűz magyarázó kommentárt a kislány gondolkodásához vagy képzeletvilágához, itt is az olvasóra marad, hogy kimunkálja a maga számára – akár például Wordsworth sírfeliratokról írt esszéinek (*Esszék sírfeliratokról, Essays upon Epitaphs*, 1810) kontextusában,⁸ a holtak továbbélésének archaikus hitével összefüggésben, akár egyéb módon –, hogy miféle burkolt költői felismerés indokolhatja e látszólag jelentéktelen találkozás részletező taglalását.

Hasonlóképpen, de még ennél is hangsúlyosabban jelenik meg a visszatartott vagy kidolgozásra váró tanulság gondolata Wordsworth apáknak szóló anekdotájában (*Anecdote for Fathers*), melynek utolsó versszakában az elbeszélő apa pusztán azt közli, mennyi minden tanulnivaló van a vele és fiával történt minapi esetben, s hogy milyen jó volna a szerzett belátásoknak akár csak töredékét is továbbadni. Ám az elbeszélő semmilyen kísérletet nem tesz arra, hogy kimondja, megfogalmazza akár a maga, akár mások számára, hogy mit is tanult ő, s tanulhatunk mi az elmesélt incidensből.

⁷ A természet mint könyveket felülmúló tanítómester a témája a *Szemrehányás és felelet* (*Expostulation and Reply*), valamint a *Visszaadva a kölcsönt* (*The Tables Turned*) című párbeszédese verseknek.

⁸ Vö. William Wordsworth, „Esszék sírfeliratokról”, ford. Fogarasi György, *Pompeji* 1997/2–3, 68–92.

*Oh dearest, dearest boy! my heart
For better lore would seldom yearn,
Could I but teach the hundredth part
Of what from thee I learn.*

*[Ó drága, drága fiú! szívem
Jobb tan után aligha áhítozna,
Bár csak századát is taníthatnám annak,
Mit tőled tanulok.]*

Így igazi enigmaként áll előttünk az apa által előadott, más apák számára elgondolkodtató példaként megverselt eset, melynek anekdotikus jellege egyszerre utal a történet minden-napiságára, de utal humoros-szellemes, azaz bizonyos tekintetben fölöttébb tanulságos vol-tára is. Ahogy erre a versre, úgy az előzőekre és Wordsworth sok más szövegére is igaz, hogy inkább a cselekmény narratív bemutatása jellemzi őket, kevésbé a népballadákban uralkodó drámai, párbeszédés jelleg. A hézagosság e darabokban nem a narráció minimalizálásából és a párbeszédés részek uralmából fakad, inkább abból, hogy az elbeszélte eseménysor mögötti személyes motivációkról, érzelmi-gondolati folyamatokról nem számol be az elbeszélő, csu-pán hangsúlyosan utal azok fontosságára, ezzel éppen arra serkentve az olvasót, hogy pró-bálja kinyomozni ezeket az indítékokat és összefüggéseket. Az az olvasó például, aki végig-követi a szóban forgó anekdotát, s kellő időt és analitikus figyelmet szentel neki, akár az asz-zociáció gépies működését, a szenvedélyes nyelvhasználat figuralitását vagy a „nem-moralisan” felfogott hazugság Nietzsche megelölegező gondolatát is kiolvashatja a szöveg-ből, különösen, ha enged az alcím sokat sejtető invitálásának, mely szerint a szöveg „azt mu-tatja be, hogyan tanítható a hazudás művészete” (*showing how the art of lying may be taught*).

Ha egy pillanatra formai oldalról tekintjük az iménti két balladát, azt is megfigyelhetjük, hogy némi átalakítással ugyan, de nagyjából érvényesül a népballadák formavilága. A *Simon Lee* nyolc soros versszakainak első négy sora 4-4-4-3, második négy sora 4-3-4-3 hangsúly-kiosztású jambikus darab (a második négy sor egy az egyben a balladastrófát mutatja, abcb rímeléssel), a négy soros strófákból építkező *Anekdotá apáknak* pedig az enyhén módosított 4-4-4-3 változatot követi. Tényleges balladastrófát (4-3-4-3, abcb) Wordsworth a *Heten va-gyunk* és a *Visszaadva a kölcsönt* (*The Tables Turned*) című versekben használ, vagy például a kötet 1800-as kiadásában közreadott *Lelkem álom béklyózta le* (*A Slumber Did My Spirit Seal*) című rövid darabban. E strófa egy sorral kibővített változatát (4-3-4-4-3, abccb) kínálja *A fél-eszű fiú* (*The Idiot Boy*). Megjegyzendő, hogy Coleridge a *Rege a vén tengerésről* (*The Rime of the Ancient Marinere*) című költeményében sűrűn alkalmazza a balladastrófát, de meglehe-tősen szabadon bánik vele, és a vers egyes szakaszaiban szinte versszakról versszakra módo-sít rajta.

Bűn és bűnhődés jellegzetesen balladai színterébe visz *A tövisbokor* (*The Thorn*) című hosszabb Wordsworth-költemény. A leírt helyszín meghatározó elemei – a tavacska, a mohás földhalom és a tövisbokor – egy gyanított bűntett (csecsemőgyilkosság) díszleteiként szim-bolikus hordozókká válnak. A bűntények tetthelyéhez hasonlóan olyan nyomhalmaz lesz be-lőlük, mely képzeleti úton történetté olvasható, a bűnelkövetés eseménysorává narrativizál-ható. Szimbolikus jelentőségük, látens összefüggésük vagy értelmük azonban mindvégig fel-

függesztett marad a babonás képzelet bizonytalan sejtelmei között. A vershez fűzött hosszú jegyzetében (*Note to „The Thorn”, 1800*) Wordsworth a babonás hit képzeletgazdagságáról beszél. A képzelet azonban nem stabilizálja a mögöttes jelentést, s így nem helyezi szilárd alapzatra a szintér szimptomatikus olvashatóságát. A leírások nyomán türelmetlenné váló és az elbeszélést tudakolózással félbeszakító olvasónak azzal felel a narrátor: „Ha azon a helyen jársz, talán / felfedezed majd történetének nyomait” (*Perhaps when you are at the place / You something of her tale may trace*). A teherbe ejtett elhagyott, s így akarata ellenére leányanyaságba kényszerített nő (Martha Ray) előtörténete, feltételezett tragikus tette (megszült gyermekének talán vízbefojtása, talán felakasztása, végül elhantolása) mind sejtalem csupán, s ekként csak valamiféle lebegtetett, de biztosra nem vehető értelmet sugall a leírt helyszín három kulcseleme (a tó, a bokor és a halom), valamint a vélelmezett tethelyre visszajáró nőalak borzongató jajongása mögött.

A babonavilághoz tartozó átok a meghatározó témája Wordsworth már említett, *Goody Blake és Harry Gill* című balladájának, ahogy Coleridge *Rege a vén tengerésről* című, szürreális elemekben bővelkedő, a fantázia világába vivő hosszú elbeszélő költeményének is. A természetfölötti erőkkel szembeni súlyos kihágás – az előbbi versben a tűzifát lopó szegény aszszony megtámadása, az utóbbiban az albatrosz megölése – életre szóló csapást mér az elkövetőre, aki ezzel mementóvá válik környezete számára, s élete hátralevő részében eleven traumatikus tanújelként hirdeti a felsőbb metafizikai törvények áthághatatlanságát. A romantikus költészetben Coleridge *Christabel* című töredékes alkotása mellett John Keats *La Belle Dame sans Merci* című rejtélyes, románcos verse egyaránt a nőiség és a természetfeletti hatalom összekapcsolásával, a boszorkányság vagy a végzetes női varázserő toposzának új-jáélesztésével viszi tovább a babonás képzelet gondolatkörét.

Tragikus életutak jelennek meg a többi balladában is: kitaszított, elmagányosodott, sorukra hagyott anyák (*The Female Vagrant, The Mad Mother, The Complaint of a Forsaken Indian Woman*), fényesebb időket látott, szinte mindenüket elveszített, de erkölcsi tartást mutatni próbáló férfiak (*The Last of the Flock, Old Man Travelling*, vagy például az 1800-as kiadásba felvett *Michael*), de előfordul az is, hogy egyszerre több nehéz sorsú karakterrel találkozunk egyetlen történetű összekombinálva. Ez a helyzet *A féleszű fiú*ban, ahol az éjszakában tévelygő fiú (Johnny) és annak aggódó anyja (Betty Foy) mellett a beteg szomszédaszszony (Susan Gale) is belép az együttérzést kiváltó karakterek sorába. Sőt, belép e sorba a fiút vivő póni is, a „gondolkodó ló” (*a horse that thinks*), mely a fiúval szorosan összenőve, annak ellenpárjaként, egyszersmind hasonmásaként, éppúgy félúton van animalitás és humanitás között, mint maga a fiú, csak míg a fiú az emberiből csúszik le, addig a ló a pusztai állatiból lép feljebb a „humanimális” bizonytalan, átmeneti létformájába. Végül társadalmi helyzetük szomorú következményeinek elszenvédőiként jelennek meg bizonyos versekben – Wordsworth *A fegyenc (The Convict)* című balladisztikus alkotása mellett Coleridge *A tömlöc (The Dungeon)* című rövid meditatív darabja említhető – egyes elítélt, börtönben szenvedő bűnözők, ami a jog visszásságainak és a társadalmi igazságosság igényének romantikus megfogalmazódásaként előrevetíti számos posztromantikus ballada hasonló irányultságát.⁹

⁹ Efféle témát versel meg az a későbbi szonettciklus is (*Sonnets Upon the Punishment of Death, 1841*), melyben Wordsworth a halálbüntetés jogszerűségéről gondolkodik, legtöbbször kerülendőnek, bizonyos esetekben (hazaárulás, gyilkosság) azonban indokoltnak látva, sőt az erkölcsi megtisztulás lehetőségének biztosításaként értelmezve a legsúlyosabb büntetés kiszabását. A sorozat 12. darab-

Utóélet: a posztromantikus balladák

A társadalomkritika nem egyértelmű eleme a műballadák XIX. századi hagyományának. Rudyard Kipling *Kaszárnyaballadái* (*Barrack-Room Ballads*, 1892) a távol-keleti szolgálatból hazatért brit katona nosztalgikus emlékképeit verselik meg, a gyarmati és birodalmi gondolkodás jellegzetes toposzaival, amilyen például a „burmai lány” alakja a *Mandalay* című darabban. Találkozunk ugyan a katonaélet sötét oldalával is, a kolera (*Cholera Camp*) vagy a fosztogatás (*Loot*) képeivel, ám utóbbi vers például épp azért okoz fejtörést az irodalomtörténészeknek, mert örömittasan zengi az „angol morál” kötelmei alól felszabadult katonák gátlástalan zsákmányszerzési szokásait, sőt egyfajta gyakorlatias módszertant is felkínál a sikeres szabadrabláshoz. Ám ha szerepversként, a katonalélekbe tisztán a hiteles ábrázolás kedvéért behelyezkedő, de egyébként pártatlan újságírói beszámolóként olvassuk – ami azért kétséges lehetőség –,¹⁰ talán még ebben a darabban is felfedezhetjük a balladaköltészet társadalomkritikai élet, metsző iróniává fokozva.

Egészen más a helyzet *A readingi fegyház balladájával* (*The Ballad of Reading Gaol*, 1898), melyet Oscar Wilde a kétévi börtönből való szabadulásakor írt, de nem saját büntetése kapcsán – homoszexualitás vádjával ítélték el –, hanem egy épp ez idő tájt felakasztott feleség-gyilkos, bizonyos Charles Thomas Wooldridge esetére reflektálva. A hatsoros versszakokban írt, 4-3-4-3-4-3 hangsúlykiosztású és abcdbb ritmelésű vers sokáig csak a rejtélyes „C.3.3.” álneven jelent meg (Wilde cellájának jelzetére utalva), s egészen a hetedik kiadásig kellett várni, mire a szerző tényleges neve is a címlapra került. Ez persze, a vers népszerűsége folytán, már 1899-ben elérkezett. Wilde a törvényen kívüliek megalkuvás nélküli viselkedését helyezi a vers középpontjába. Lenézően szól arról, hogy bár „mind megöljük kedvesünk” (*each man kills the thing he loves*), a kultúra képmutató abroncsai közt ezt a nagy többség alig észrevehető szimbolikus aktusokkal követi el, és csak kevesen vannak, akik szörnyű tettük következményeit felvállalva az egyenes, gátak nélküli viselkedés útjára lépnek: „A gyáva fegyvere a csók, / A bátoré a kard!” (*The coward does it with a kiss, / The brave man with a sword!*).¹¹ Ebben a betyárromantikát továbbvivő és a XIX. századi alkotók közül leginkább talán Dosztojevszkij regényvilágával rokonítható versben Wilde a jól neveltség kultúráját „az emberiség gépezeteként” (*Humanity's machine*) láttatja, és a társadalmi kötöttségekből való kilépés szorgalmazása mellett elemi erővel kérdez rá az igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás modern intézményrendszerének alapjaira.

A XIX. század utolsó évtizedeiben ismét erőre kapó balladaköltészet XX. századi nyomait olyan modernista költők munkáiban fedezhetjük fel, mint Thomas Hardy, William Butler Yeats, Dylan Thomas vagy Wystan Hugh Auden. A brit balladahagyomány kutatói 1957-ben mégis e műfaj vagy versforma fokozatos kiszorulásáról, sőt eltűnéséről adtak hírt („az utcai ballada mára teljességgel eltűnt”), mivel a populáris regiszterből csupán olyan kortárs példákat tudtak felmutatni, amelyek szélsőségesen egyszerű formájukkal, profán témaválasztással és trágár nyelvezetükkel legfeljebb a kimúlás előtti „degeneráció” bizonyítékaiként

---

jában a meggyónt elítélt „Jer, halál!” (*Welcome death!*) felkiáltással egyenesen sóvárogja a megváltó halált.

¹⁰ Lásd Andrew Lycett bevezető jegyzetét. In Rudyard Kipling, *Barrack-Room Ballads* (New York: Signet Books, 2003), 26.

¹¹ Oscar Wilde, „A readingi fegyház balladája”, ford. Kosztolányi Dezső, *Nyugat*, 19. évf. 1926/10.

voltak felhozhatók.¹² Ám épp a XX. század derekán, amikor lesújtó látletüket kiadták, a bal-ladaköltés újabb lendületet vett az ún. *folk revival* keretében, olyan énekes zenészek jóvoltá-ból, akik tradicionális népballadák előadása mellett számtalan saját szerzeménnyel is előáll-tak, köztük jó néhány olyannal, amely nyíltan szerepet vállalt a nyugati társadalmak modern átalakításában, emancipációs megreformálásában. Igaz, ez az újjáéledés leginkább a tenge-rentúlon ment végbe, például – Martin Luther King oldalán – az amerikai feketék szegregáci-ója ellen folytatott küzdelemben, vagy általában a perifériára szorult néptömegek jogaiért ví-vott harcban.

Az 1960-as évek polgárjogi és pacifista mozgalmainak Bob Dylan lett az ikonikus ameri-kai dalnoka. Az eredetileg Robert Zimmerman névre hallgató ifjú énekes 1959-től a walesi költő, Dylan Thomas iránti tiszteletének jeleként kezdte el használni a „Dylan” nevet. Ebben a szimbolikus gesztusban a brit és az amerikai balladahagyomány közti sokrétű kapcsolat újabb példáját fedezhetjük fel. Dalainak hátterében a modern európai költészeti hagyomány mellett a bevándorlók nyomán a XVIII–XIX. században megsokasodó amerikai népköltések is fontos helyet foglalnak el, a törvénykerülről szóló történetektől a szegény sorsúakat meg-éneklőkön át az egyéb társadalmi furcsaságokkal foglalkozókig. *Változnak az idők* (*The Times They Are A-Changing*) című, forradalmi hatású 1964-es albumának címadó darabját az éne-kes – jellemző módon – kottával együtt a kor befolyásos szaklapjában, a *folkzene* egyik fő or-gánumának számító *Broadside* magazinban publikálta. Erről a lemezzel két másik jellegzetes szerzeményt is érdemes megemlíteni.¹³

A szegénység és törvényen kívüliség nyers összekapcsolását hajtja végre a *Hollis Brown balladája* (*Ballad of Hollis Brown*). Egy dél-dakotai farmerről szól, aki a nélkülözés és kilátás-talanság miatti végső elkeseredésében utolsó megmaradt dollárját hét tőltényre költi, s végez feleségével, öt gyermekével, végül magával is. A szöveg a befejező sorokban a hét halál mel-lett hét új életről is szót ejt, mintha a babonás hit az elhunytak lelkét a halál beálltakor új tes-tekbe költöztetné át (uo. 88). Az azonban nem tudható, hogy ez reményteli új kezdet-e, vagy csak szakadatlan ismétlődése ugyanannak a sorsszerű tragikumnak.

Egy gyilkosság áldozatául esett fekete nő tragédiáját és a szégyenletesen részrehajló igazságszolgáltatást éneкли meg a *Hattie Carroll magányos halála* (*The Lonesome Death of Hattie Carroll*) című darab. Az 1963-ban Baltimore-ban történt bűncselekmény során egy ré-szezen dühöngő hotelvendég, a 24 éves William Zanzinger mért halálos csapást – a ballada szövege szerint „minden ok nélkül” (*for no reason*), csak mert „történetesen épp olyanja volt” (*just happened to be feelin’ that way*) (uo. 99) – a szálloda bárjában dolgozó 51 éves család-ányára, aki nem sokkal később a kórházban belehalt sérüléseibe. A fehér és nem melleleg jómódú férfit a bíróság végül gyilkosság helyett csak súlyos testi sértésben találta bűnösnek, így hat havi elzárást és 500 dollár pénzbüntetést róttak ki rá, ami érthető módon közfelhábo-rodást váltott ki, és nem csak a fekete lakosság körében.

¹² Vivian de Sola Pinto és Allan Edwin Rodway, „Introduction”, in *The Common Muse: Popular British Ballad Poetry from the 15th to the 20th Century*, szerk. Vivian de Sola Pinto és Allan Edwin Rodway (Penguin, Harmondsworth, 1965 [1957]), 49; vö. uo. 591–598.

¹³ Bob Dylan, *The Lyrics: 1961–2012* (Simon and Schuster, New York, 2016, e-könyv), 84. A *The Times They Are A-Changing* magyar fordítását lásd: Bob Dylan, *Lyrics/Dalok* (Európa, Budapest, 2017), 19–21. Az itt idézendő többi dalszöveg fordítása nem szerepel ebben a válogatásban.

Egy évvel korábban, 1962-ben játszotta először a rádió a szintén megtörtént eseten alapuló *Donald White balladáját* (*Ballad of Donald White*), melynek alacsony sorból származó hőse elítélt gyilkosként, akasztásra várva, mintegy az „utolsó szó” (*final words*) jogán mondja el élete alakulását (uo. 41). Beszámol róla, hogy árván és iskolázatlanul, egyéb lehetőségek híján hogyan lépett a bűn útjára, s hogyan vált már fiatalon otthonává a börtön, ahol övéi közt nyugalomban érezhette magát. A dupla balladastrófaból építkező vers éles paradoxonokban éri el megrendítő pillanatait: egyrészt akkor, amikor a börtönök zsúfoltsága miatt szabadlábba helyezett fiú érzi, hogy számára a legfőbb veszélyt maga a társadalom (a szabad élet) jelenti, s azért könyörög, hogy inkább csukják le megint, másrészt akkor, amikor halálra ítéltén annak örül, hogy se szülei, se barátai nincsenek, akiknek most fájdalmat okozna életének ily gyalázatos lezárulása. Befejezésül elbúcsúzik mindentől és mindenkitől, ám búcsúzatban azért odaszúr egyet a hallgatóságnak. A kérdés, melyet nyomatékosan kívülrőlként, törvényen és társadalmon kívüliként intéz hozzájuk, úgy szól: az efféle gazfickók, amilyen ő is, „vajon ellenségei vagy áldozatai a ti társadalmatoknak” (*Are they enemies or victims / Of your society?*)? Az időbeli, térbeli, sőt nyelvi távolság ellenére ez a kérdés Villon egyik történetét idézheti az olvasóban. A *Nagy Testamentum* elején, a kalóz Diomedesről szóló epizódban olvasunk arról, miként látja be Nagy Sándor makedón király, hogy a szegénység szükségszerűen törvénykerüléssel jár, s e belátás nyomán miként kegyelmez meg a „lator” (*larron*) kalóznak, sőt hogyan emeli jólétbe, ellenség helyett áldozatnak tekintve őt. „Éhségében gyilkol a vad, / Embert bűnbe a kényszer űz” (*Necessité fait gens mesprendre / Et fais saillir le loup du bois*)¹⁴ – hangzik a végső determinisztikus bölcsesség a villoni műben, melynek képsora szerint, ahogy a farkast csalja elő az erdőből és készletti gyilkolásra az éhség, úgy teszi az embert, ezt a szelídnek látszó – agresszív késztetéseit szublimáló – lényt ismét vaddá, „farkassá” a túlélésért folytatott mindennapi küzdelem. E középkori háttér előtt szemlélve tűnik elő igazán Dylan balladájának aktualitása, az, hogy a Donald White-féle modern „latrokat” kitermelő szűkölködés milyen mértékben marad kívül a társadalom látókörén, avagy hogy a társadalom milyen mértékben nem is akarja látni a szegénység és a bűnözés lehetséges kapcsolatát.

1955-ben nagy médiavisszhangot váltott ki egy 14 éves fekete fiú története, akiről Dylan szintén 1962-ben költött balladát *Emmett Till halála* (*The Death of Emmett Till*) címmel. A fiút brutális kegyetlenséggel kínozták halálra két fehér férfi mondvacsínált okokból – ahogy Dylan fogalmaz: „merő szórakozásból”, a fiú „lassú halálában”elve örömet (*just for the fun of killing him and to slowly watch him die*, 29). A törvényszék sokak döbbenetére elfogadta a gyilkosok érvelését, akik azzal védekeztek, hogy a fiú molesztálta egyikük feleségét, és a bíró végül felmentette a két férfit a vád alól. A ballada egyfajta figyelemfelkeltés vagy „emlékeztető” (*reminder*) kíván lenni. Narrátora a hírhedten feketeellenes XIX. századi „Jim Crow-törvények” szellemének és a Ku-Klux-Klan fajgyűlölő hagyományának továbbélését látja a bí-

¹⁴ François Villon, *Összes versei* (Budapest: Európa, 1992), 29; François Villon, *Oeuvres* (Paris: Champion, 1992), 17. Diomedes meséje emellett a szuverenitás premodern fabulája is, mely – Marc Redfield megfogalmazását előrevetítve – mintha azt demonstrálná, hogy „szuverén az, aki a [latorságról, kalózságról] dönt – aki képes a másikat [latornak, kalóznak] nevezni és ezt a nevet a másokra ráragasztani” (vö. Marc Redfield, *A terror retorikája: töprengések 9/11 és a terror elleni háború kapcsán*, ford. Fogarasi György, Szeged: Americana e-könyvek, 2019, II. rész., 1. fejezet, <http://ebooks.americanaejournal.hu/hu/>, megjelenés alatt).

rói döntésben.¹⁵ Dallamát Dylan – amint erről egy 1962. március 11-i rádióműsorban maga beszélt – egy zenésztársától, Len Chandlertől „lopta”, aki eredetileg egy másik akkori tragédiát, egy húsz gyermekáldozatot követelő coloradói buszbalesetet énekelt meg vele.¹⁶

A modern balladaéneklés emblematisz női képviselője a szintén amerikai állampolgárságú, egyébként mexikói és skót felmenőktől származó Joan Baez, aki Dylannel nagyjából egy időben, 1960-ban indult, és Dylannel együtt lépett fel az élelemért és munkáért meghirdetett 1963. augusztus 28-i washingtoni tömegtüntetésen, melyen Martin Luther King *Van egy álmodom (I Have a Dream)* beszéde is elhangzott. Noha Baez inkább előadóként, mint alkotóként vált jelentős énekeszé, mégis fontos említést tenni róla, egyrészt azért, mert lemezeire az évek során számos népballadát is felénekelte, melyeket 1972-ben külön albumon jelentetett meg *The Joan Baez Ballad Book* címmel, másrészt azért, mert az általa népszerűvé tett szerzemények éppúgy társadalomkritikai irányultságúak voltak, mint Dylan balladáit. Ilyen például a feleségét és annak szeretőjét meggyilkoló féltékeny férjről szóló dala, *A 9-es számú fogoly (El preso número 9)*, 1960-ból, mely eredetileg Roberto Cantoral alkotása, és sok tekintetben Oscar Wilde börtönballadájának hasonmása. De ilyen még inkább a *Sacco és Vanzetti balladája (La ballata di Sacco e Vanzetti)* 1971-ből, mely az 1920-ban ártatlanul perbe fogott, halálra ítélt, majd többszöri fellebbezések után 1927-ben villamosszékbe küldött két olasz bevándorló – Nicola Sacco, cipész és Bartolomeo Vanzetti, halárus – balsorsáról emlékezik meg. Koholt vádak alapján találta őket bűnösnek a bostoni törvényszék, rablás és gyilkosság büntetésében, holott valójában anarchista nézeteik és szakszervezeti aktivitásuk miatt szűrták a hatalom szemét. Kivégzésüket a San Franciscótól Londonig fellángoló tömeges tiltakozások sem tudták megakadályozni. Történetükről 1971-ben készült játékfilm Giuliano Montaldo rendezésében, melyhez Woody Guthrie 1947-es balladáitól (*Ballads of Sacco and Vanzetti*) inspiráltan Ennio Morricone írt zenét, s a két tragikus hős balladáját Joan Baez adta elő, három részben. Az angol nyelvű dalszövegeket maga Baez írta az áldozatok leveleinek felhasználásával. Baez ebben egyébként a Guthrievel összedolgozó Pete Seegert követte, aki a század közepén Szép Margaret, Barbara Allen vagy Jesse James története mellett nemcsak a Titanic 1912-es katasztrófáját énekelte meg, hanem – Saccónak fiához írt levele alapján – a két anarchista elleni pert is dalba öntötte. Az 1950-es évek második felében ugyancsak Seeger tette népszerűvé az erőszakmentesség és a polgárjogi mozgalmak himnuszává vált *Győzni fogunk (We Shall Overcome)* gospelt is, melyet Joan Baez az 1963-as tömeggyűlésen háromszázezer emberrel énekeltetett, maga Seeger pedig 1964-es *Broadsides: Songs and Ballads* című albumára is felénekelte.

¹⁵ A Ku-Klux-Klan mozgalom közelmúltbeli filmes bemutatásaként Quentin Tarantino XIX. századba visszatekintő balladisztikus műve, a *Django elszabadul (Django Unchained, 2012)* említhető, míg a mozgalom XX. századi továbbélését – az 1970-es évekbe, a polgárjogi mozgalmak közegébe helyezve – Spike Lee *Csuklyások (BlackKlansman, 2018)* című munkája ábrázolta.

¹⁶ Daniel Karlin, *The Figure of the Singer* (Oxford University Press, Oxford, 2013), 191. Az illető rádióműsorban debütáló ballada, melyet Dylan csak tíz évvel később, 1972-ben a *Broadside Ballads* 6. kötetében adott ki lemezen a *Donald White balladájával* együtt, azonnal elnyerte a műsorvezető, Cynthia Gooding tetszését, aki azért dicsérte, mert a dalszöveg „a legkevésbé sem kelti azt az érzést, hogy meg van írva” (*it doesn't have any sense of being written*), mivel nincsenek benne „nyakatekert költői frázisok” (*poetic contortions*). Mintha csak Wordsworth jó másfél évszázaddal korábbi, költői dikcióval szembeni szólamaait hallanánk.

Mindebből látható, hogy a romantikus műballadák örökségén túl a *broadside* balladák hagyománya – akár a vándorló („lopott”) dallamokat, akár a tragikus esetekre kihegyezett hírközlő funkciót tekintjük – is elevenen él tovább a XX. század második felében, igaz, javarészt a tengeren túl. S nem pusztán magányos dalnokok alkotásaiként, hanem zenekarok kollektív szerzésében és előadásában is, „rockballadák” formájában. Sőt, talán napjaink történetmondó rapzenéjét és *street art* alkotásait is idevonhatjuk. E példák tárháza minden korábnál látványosabban veti fel a „népballada” és a „műballada” kezdettől problematikus megkülönböztetésének kérdését, mint ahogy a ballada irodalmi státusának kérdését is. Amikor 2016-ban az irodalmi Nobel-díj friss elnyerőjeként köszönetet mondó Bob Dylan saját szerzeményeinek zenei oldalát hangsúlyozta, annak adott hangot, hogy korántsem magától értetődő egyáltalán „irodalomnak” tekinteni ezeket az alkotásokat. Ahogy Shakespeare sem olvasásra, hanem színpadi bemutatásra szánta műveit, úgy a balladaköltő is előadásban, énekes-zenés produkcióban gondolkodik, a modern hang- és mozgókép-rögzítési technikák megjelenésével pedig hang- vagy filmfelvételben is.¹⁷ A ballada története egyéb mellett arra figyelmeztet bennünket, hogy a kimondott vagy írott szó művészete – énekléssel, zenével vagy akár tánccal is kiegészülve – gyakran olyan formát ölthet és funkciót hordozhat, amely nem könnyen szorítható az irodalomról mint írásról és néma olvasásról, illetve mint fiktív szövegről alkotott szokványos elgondolásaink keretei közé. A balladák szerzői-előadói mint-ha személyükben is hordoznák ezt a komplexitást. Ha a *Mr. Tambourine Man* alkotójában meglátjuk ezt a sokféleséget, akkor talán a *Tamburás öregúr*éban is megpillantjuk majd, és akkor a ballada nem annyira letűnt korok népi vagy népieskedő történelmi relikviájaként fog állni előttünk, mint inkább a „populáris kultúra” próteuszi módon átalakuló, velünk változó és mindig kortárs elevenségének talán legtanulságosabb példájaként.

---

¹⁷ Bob Dylan, „Nobel Prize acceptance speech”, *The Independent*, 2016. december 11. Ez a gondolat Dylan néhány hónappal későbbi Nobel-előadásának is alapmotívuma lett: *The Nobel Lecture* (Simon and Schuster, New York, 2017).

SZÍV ERNŐ

Szülővárosom

És egyszerre csak meghallottam a szülővárosom nevét a rádióban. Énnekem ilyenkor rendesen nagyot dobban a szívem. Meglátom leírva, hallom a hírekben, dobbanás, piff-puff. Pedig ha egy ilyen szétszakadt, megesett alföldi kisváros neve bekerül a hírolvasók papírjai közé, az nem jelent jót, baleset történt, bűnügy, tragédia, valami slágerkriminalisztika. De hogy minek szól ez a dobbanás mégis, én jól tudom. Hát persze, a gyerekkornak. A múlt váratlan fölkavarodásának, mintha egy konfettis üvegcsét ráznának meg, merthogy az élet fölét, nagyját, azt a több-kevesebbet, fájdalmat, félelmet, jót és rosszat ott tanultam meg. Mennyi minden zsúfolódik egy névbe. Idős asszony volt, bölcsen beszélt a rádióban, merthogy ez a település neki is szülővárosa volt, innen vitték el a családjával, ő hatévesen élte meg mindezt, emlékszik mindenre, emlékszik a gettóból vezető, az állomáson véget érő kora nyári gyalogútra, emlékszik a helyiek gúnyára, közönyére, csöndjére, a csendőrök parancsszavaira, az állomáson várakozó vasúti kocsikra, hogy döngtek az ajtók. Túlélte. Aztán később visszahozta a gyerekeit ide, ebbe a városba, és visszahozza az unokáit is. Járnak évente. Itt állt a szülőház. Itt voltak a redőnyös, fahéjszagú kis boltok, a műhelyek, a kereskedések, hol zsírpapírra írt dülöngélő számoszlopokat a tintaceruza, itt állt a zsinagóga. Írt erről egy könyvet is, tanúság, emlékezés. Erről a könyvről beszélt. És nekem nem csak azért dobban meg újra a szívem, mert a szülővárosomról volt szó, hanem mert egy regényben, egy lassan készülő, igen-csak terjedelmes nagyepikában pontosan azt is megírom, kimunkált hősökkel és figurákkal, kitalált és életre keltett alakokkal, ami vele és a családjával történt ott, ahol szűk harminc év múltán én is világra jöttem a városi szülészeten, egy meleg októberi napon. Hiszen szemtanú! Hiszen el fog nekem mondani mindent! Beavat! Hozzáférést biztosít! Hiszen a valóság, ez a nagyon is kétséges, nagyon is bonyolult valami, amihez talán a hitetlenség érzése párosulna a leginkább, az az érzés, hogy így volt, így történt, korrekt és pontos a beszámoló. És szerencsém is lett, mert az idős hölgy másnap, fantasztikus: már másnap! a szomszédban dedikált, egy kicsiny, de annál kedvesebb könyvesboltban. Odasiettem azon a vasárnap délelőttön. Ott ült a néni a sarokban, irkálta alá szépen a könyvét. Kivártam a sorom. S amikor eléje értem, kimondtam én is a szülővárosom nevét, tulajdonképpen örömmel és várakozással ejtettem ki, mint aki közösséget támaszt, mint aki összetartozást feltételez, kimondtam azt a nevet, csakhogy egyszerre mintha azt hallottam volna, hogy na, nem, ezt aztán igazán nem, hogy zárulnak ajtók és ablakok, riglik zörögnek, lakatok és ajtózárak csattognak, hogy hallgatni kezd, hogy gyanakvó és fürkésző csöndbe menekül mindaz, ami pedig tanúskodhatna nekem. Pedig tényleg csak a szülővárosunk nevét mondtam ki.

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Online változat: **tiszatajonline.hu**

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

Aczél Géza
Bödecs László
Csehy Zoltán
Csordás Kata
Debreczeny György
Farkas Arnold Levente
Peer Krisztián
versei

Interjú Krusovszky Dénessel

Jászberényi Sándor
Sayfo Omar
prózája

VOLT EGYSZER EGY SZÍRIA

Adonis verse

Szír novellák

Mércz András

Mestyán Ádám

Nacsinák Gergely András
írásai

Diákmelléklet

Fogarasi György a brit balladáról II.

9770133116008

19005

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka